... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai, bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Voruta

Nr. 9 (839) 2017 m. rugsėjo 30 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

4–6 *Tomas DUKSA, Vilnius*

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai

5 *Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius*

Lietuvos vietinės rinktinės 309-asis batalionas

8

Tėviškės aušra

12 *Vytautas SINICA, Vilnius*

Apmąstant „Talkos“ padėtį

Lietuvių konferencija ir jos vaidmuo atkuriant modernią Lietuvos valstybę

Pranešimas, skaitytas 2017 m. rugsėjo 16 d. Anykščiuose vykusiame Lietuvių konferencijos 100-mečio minėjime

Prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Greitai minėsime atkurtosios Lietuvos – Nepriklausomos demokratinės valstybės – 100-metį. Paprastai Nepriklausomybės paskelbimą Lietuva švenčia Vasario 16-ąją. 100-metis taip pat bus švenčiamas Vasario 16-ąją. Tai svarbiausia Lietuvos valstybės atkūrimo data ir šventė. Dėl to nediskutuotina. Tačiau Lietuvos valstybės atkūrimas dar iki Vasario 16-osios praėjo keletą reikšmingų, neužmirštamų sėkmės istorijos etapų, kurie rodo, kaip mūsų tauta uoliai ir išmoningai siekė ir ėjo prie savo politinio tikslo. Tokiais etapais buvo:

1) Lietuvos delegatų Lozanos pavergtųjų tautų konferencijoje viešas paskelbimas siekti savo nepriklausomos valstybės;

2) Lietuvių konferencijos Vilniuje organizavimas ir sušaukimas Lietuvos visuomenei sutelkti ir Lietuvos Tarybai sudaryti;

3) Lietuvos Tarybos sudarymas ir jai duotas mandatas paskelbti Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimą;

4) Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16-osios akto paskelbimas dėl Lietuvos valstybės atkūrimo.

Visi šie etapai buvo įtemptas Lietuvos valstybės atkūrimo laikotarpis. Tą darbą darė konkretūs žmonės – Lietuvos piliečiai, lietuviai. Tas reikšmingas darbas vyko esant okupacinei karinei Oberosto administracijai, neturint savos administracijos

Nukelta į 9 p.

Vilniaus konferencijos prezidiumas ir sekretoriatas. Iš kairės: Peliksas Bugailiškis, Kazys Bizauskas, Kazimieras Šaulys, Justinas Staugaitis, Jonas Basanavičius, Steponas Kairys, Antanas Smetona, Jonas Vileišis, Povilas Dogelis, Juozas Paknys, Jurgis Šaulys, Mykolas Biržiška, Juozas Stankevičius, Petras Klimas, Vilnius, 1917 m. rugsėjo 18 d. A. Jurašaičio fotoateljė nuotr. Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių

Lietuvių konferencija

„... turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodųjų nenugalėsite“

Kalba, pasakyta Lietuvių konferencijos šimtmečio proga sodinant atminimo ąžuolą prie istorinio teatro pastato Basanavičiaus g., Vilniuje

Linas Virginijus MEDELIS, Vilnius

Linas Virginijus Medelis. Vytauto Sinicos nuotr.

1915 m. kaizerinė Vokietijos kariuomenė iš Lietuvos išstūmė kitą kariuomenę – carinės Rusijos. Tų dviejų okupantų priešprieša teikė vilties jauniems bundančios mūsų tautos inteligentams, kad dviem pešantis trečiajam – Lietuvai – gali nušvisti laisvė. Nepriklausomybė. Nepaisant iltis rodančių Vokietijos, Rusijos, Lenkijos, nepaisant Prancūzijos, Britanijos, Jungtinių Valstijų savanaudiško abejingumo.

1917 m. vasarą kelios dešimtys žinomiausių Lietuvos inteligentų važinėjo po miestus, kaimus, parapijas, kviesdami organizuotis suvažiavimui Vilniuje. Tą reikalą garsino ir parėmė lietuviški laikraščiai, o iš sakyklų – lietuvių kunigai.

Okupantų karinė valdžia demokratiškų rinkimų neleido. Tad suvažiavimas tapo kviestinis, ir šiandien žinomas kaip Vilniaus arba Lietuvių konferencija. Jos dalyviais tapo aktyvūs, patriotiški lietuviai. Todėl tik lietuviai, kad buvo organizuojama tautinė valstybė, tačiau įsipareigojant nekliudyti ir remti kultūrinę autonomiją tautinėms bendrijoms, joms lygiai prisidedant prie tos valstybės statybos.

Išgirdęs, kad šis čia pasodintas ąžuoliukas bus nešamas nuo pat Gedimino kalno papėdės, supratau, kad jaunuoliams nebus lengva su juo rankose nueiti tokį kelią. Ir kilo man keista mintis: juk paprasčiau būtų nešti šaknis atskirai, o kamieną atskirai.

Jeigu tikslas būtų tik toks – atnešti.

Tačiau visi suprantame, kad ir šaknys be kamieno, ir kamienas be šaknų džiūva ir pražūva. Taip yra ir su gyvenimiškais dalykais, kurių bent vieno atsisakius, kiti sunyks

Nukelta į 3 p.

Mažoji Lietuva

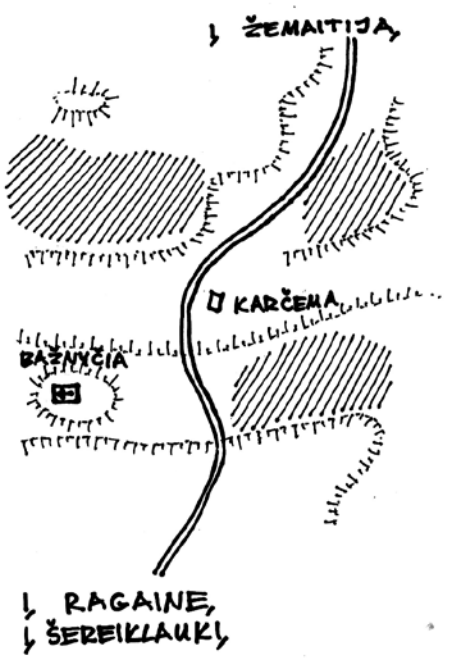
Vilkyškių praeitis ir Mažosios Lietuvos paveldo naikinimas (I)

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Sovietinės okupacijos laikais Mažoji Lietuva turėjo būti pamiršta ir sunaikinta. Ramesniais metais tebūdavo paminima Žemaitija ir Aukštaitija, Dzūkija ir Suvalkija, neprasitariant apie suniokotą lietuvininkų kraštą.

1969 m. leidus sudaryti Lietuvos urbanistikos paminklų (vertingų senų miestelių) sąrašą, į jį buvo įtraukta šešiasdešimt gyvenviečių iš Didžiosios Lietuvos ir vos dvi iš Mažosios: Nida ir Vilkyškiai. Tuomet nenorėta ar nedrįsta prisiminti pačių vertingiausių šio krašto gyvenviečių: Rusnės ir Priekulės, Katyčių ir Viešvilės, Šilutės ir Smalininkų bei kitų, nors Didžiojoje Lietuvoje skambūs urbanistikos paminklų vardai buvo teikiami ir visai kuklioms gyvenvietėms. Tais laikais apie Mažąją Lietuvą nenorėta net girdėti, nepasirūpinta pasidomėti to krašto vertybėmis. Antai, kaip Vilkyškių urbanistikos paminklo saugomas elementas nurodytas „aikštės planas ir erdvinė kompozicija“, nors toje gyvenvietėje aikštės iš viso nebuvo.

Nukelta į 2 p.

XVI a. antrosios pusės Vilkyškių plano schema pagal istorinių šaltinių duomenis

Mažoji Lietuva

Vilkyškių praeitis ir Mažosios Lietuvos paveldo naikinimas (I)

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Atkelta iš 1 p.

Deja, toks buvo (dažnai ir tebėra) lietuviškosios paminklosaugos (dabar vadinamos paveldosauga) išmanymo lygis. Anuomet klostėsi ir dabar tebeveikianti korupcinė sistema, kai už atitinkamą atlygį tam tikriems veikėjams būdavo leidžiama sunaikinti esą saugomas kultūros ir istorijos vertybes. Tokius įžūlius veiksmus uoliai gindavo kai kurie vadinamieji paveldo žinovai ir globėjai, faktiškai prekiavę saugomomis vertybėmis.

Šaviesiems žmonėms dosniai atlygindavo ir valstybinės institucijos – kaip ir dabar būdavo finansuojami vien atrinktų patikimųjų veikėjų darbai. Mažai kam terūpėjo (ir dabar nerūpi), kad tie „savieji“ nelabai vargindavosi kokiais rimtais istoriniais tyrimais. Ne kartą darbų rezultatai „nurašinėti iš lubų“, nesidarbuojant archyvuose, nesidomint istoriniais dokumentais ir reikšmingomis publikacijomis. Taip atsirasdavo Vilkyškių „aikštė“ ir kitokie prasimanymai, iki šiol tebekartojami patiklių žmonių. Visi tokie dalykai ilgai lėmė ir šios gyvenvietės Mažojoje Lietuvoje likimą, jos patirtus nuostolius.

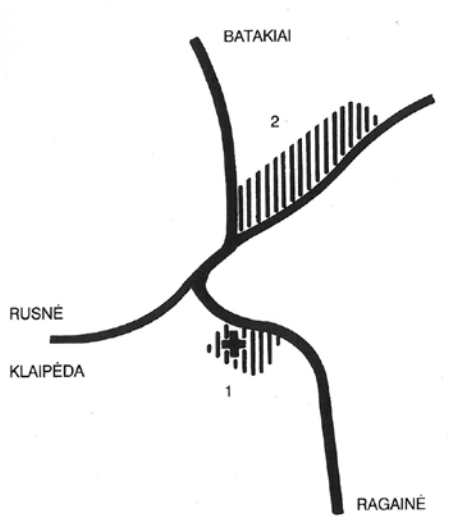
Šiandieniniai Vilkyškiai (dabar esantys Pagėgių savivaldybės žemėse) įsikūrė senovinės Skalvos centriniame plote, 4 km į vakarus nuo Jūros upės, savo žemupyje garsėjančios dideliais potvyniais. Statesniuose upės slėnio šlaituose skalviai daugelį amžių įrenginėdavo piliakalnius, kažkur tebeglūdi ir jų gausių gyvenviečių liekanos.

XIII a. pabaigoje Kryžiuočių (Vokiečių) ordinui įsitvirtinant Ragainėje prie Nemuno, ramus gyvenimas Jūros upės pakrantėse baigėsi. Paupiu į Žemaitiją žygiuodavo kryžiaus žygių dalyviai, tenykštėse vešliose pievose ganyti atėjūnų žirgai. Nuo XIII a. pabaigos iki XV a. pradžios tęsiantis kovoms su kryžiuočiais, apylinkėse veikiausiai nebeliko senųjų skalvių gyvenviečių, išlikę žmonės glausdavosi kokiose nuošaliose vietose.

Nuo 1422 m. (sudarius garsiąją Melno taikos sutartį) prasidėjus ilgiems taikingo gyvenimo metams, tuometiniai Ordino vadai neprieštaraudavo, kad ištuštėjusiose žemėse įsikurtų naujakuriai, mokėdavę duokles. Į tuos nuošalius plotus prie Jūros upės neskubėjo keltis kokie kolonistai iš tolimų Vakarų, tačiau ten mielai apsigyvendavo žmonės iš gretimos Žemaitijos, į savo protėvių gimtinę sugrįždavę karų pabėgėliai. Atvykėlius iš lietuviškųjų žemių ypač uoliai kvietė 1525 m. įkurtos pasaulietinės Prūsijos hercogystės (kunigaikštystės) valdovai, panaikinę nuo 1230 m. kurtą Ordino valstybę. Taip atsirado Mažoji Lietuva – sparčiai sulietuvėjęs plotas senųjų baltų žemėse, kur atsirado daugybė lietuviškų vietovardžių, kur apsigyveno tūkstančiai atvykėlių iš lietuviškų plotų (tarp jų būta daug aukštaičių ir kitų).

Kokios buvo šiandieninių Vilkyškių ištakos?

Vieninteliu Lietuvos senųjų miestelių žinovu dar sovietmečiu apsiskelbęs Algimantas Miškinis savo 2007 m. išleistoje knygoje „Vakarų Lietuvos miesteliai“ skelbė, kad Vilkyškiai rašytiniuose šaltiniuose pradėti minėti tik 1551 m. Deja, ir tuomet – gyvenant nepriklausomoje Lietuvoje ir

2007 m. A. Miškinio paskelbta klaidinanti schema – esą taip atrodę Vilkyškiai XVI a. antrojoje pusėje

atsivėrus šalies sienoms, nepasidomėta net Vokietijos archyvuose tebesaugomais gausiais istoriniais dokumentais, ten paskelbtais reikšmingais istoriniais veikalais apie tą regioną ir jo vietoves.

Man su žmona ir talkininke Marija Purviniene apie porą dešimtmečių renkant lituanistinę medžiagą Vokietijos archyvuose ir kituose rinkiniuose, ten pavyko atrasti daugybę iki šiol Lietuvoje nežinomų vertingų istorinių šaltinių.

Kas juose sakoma apie Vilkyškius?

Antai, jau 1539–1540 m. ten buvęs tiems laikams didelis kaimas su 38 ūkiais, juose galėjo gyventi per 200 žmonių. Įdomu, kad tuometiniuose gyventojų sąrašuose aptinkamos beveik vien lietuviškos (ar skalviškos) pavardės – ten kaip ir daugelyje Mažosios Lietuvos kaimų kokių atėjūnų iš tolimų kraštų beveik nebūta.

Tuomet Vilkyškių kaime gyveno šie žmonės (čia pateikiamos sušiuolaikintos tenykščių žmonių pavardės, bandant pataisyti galimas senovės raštininkų klaidas, šiandien akiai neįprastą rašybą ir pan., slepiančią kai kurių asmenvardžių lietuviškumą ar baltiškumą): Stanis (ar Stonys), Mažrimas, Jonas, Dapkus, Betkus, Nargelis (ar Norgėla), Narvilas (ar Norvila), Grigas, Petrašius (ar Petrošius), Grigas Vaitiekus, Angailis, Jutkus Betkūnas, Grigas Balcerūnas, Jonelis Maistvilaitis, Meykus Maistvilaitis (tokią pačią pavardę dar turėjo Matėjus (Matas), Mickus, Polencas, Pauelas (Povilas) Urbonas), Jonas Melvidaitis, Martinas, Urbonas, Melvidas (Malvydas), Paičius, Valtinas Rubaitis, Urbonas Rubaitis, Šimkus Rubaitis, Hansas Rubaitis, Bernaitis, Lutikus (gal Liudas ar Liutkus) Bernataitis, Hansas Bernataitis, Jučius Vaišvilaitis, Jateika(?) Bernataitis, Martinas Mėšlaitis, Nikelis Mėšlaitis, Henskė Brevisaitis, Jagminas Dalvisaitis, Jurgis Dalvišaitis, Stefanas (Steponas) Dautkūnas. Hansas Dalvišaitis, Nareika (Noreika), Jonas Makdaitis, Viltutas (gal Viltautas), Gregas, Bartkus, Balčius, Peteris (Petras) Barvenaitis, Gregolas (gal Grigulis) ir kt.

Galima būtų ilgai diskutuoti dėl daugelio šių asmenvardžių, spėlioti, kaip juos perteikti tiksliau, tačiau čia norėjosi pateikti bent apytikrį Martyno Mažvydo amžininkų sąrašą, aiškiai liudijantį, kad XVI a. vidurio Vilkyškiuose gyveno beveik vien lietuviai ar senųjų baltų palikuonys, o ne kokie svetimšaliai atėjūnai.

Minėtasis A. Miškinis savo rašinyje pateikė dar vieną klaidinantį teiginį – esą Vilkyškiai XVI a. įsikūrę prie vieškelių Ragainė–Batakiai ir Klaipėda–Kaunas sankryžos. Kaip buvo iš tikrųjų?

Kelias Klaipėda–Vilkyškiai–Kaunas iš tikrųjų buvo nutiestas anaiptol ne XVI a., o keliais šimtmečiais vėliau. Anuomet kairiajame Jūros upės krante dar stūksojo beveik neįžengiama giria ir pelkynai, o į atokesnes vietas keliauta senoviniais takais ir traktais.

Dauguma senųjų duomenų rodo, kad XVI a. Vilkyškiai buvo anų laikų baltams būdingas kaimas, kurio gausios sodybos buvo susispietusios į kelias grupes, trobesių statybai ir daržams tinkamesnėse vietose.

A. Miškinis platino ir dar vieną prasimanymą – esą apie 1560 m. Vilkyškiuose buvo pastatyta bažnyčia, prie kurios įsteigtas vienuolynas.

Reformacijos minėjimo metais derėtų prisiminti, kad 1525 m. valstybine konfesija Prūsijos hercogystėje buvo paskelbta liuteronybė – viena iš protestantizmo atmainų. Tuomet siekta grįžti prie tikrųjų krikščionybės ištakų, atsisakyti per daugelį šimtmečių susikaupusios ir tikrajam tikėjimui trukdžiusios naštos – taip pat ir besaikiai išplėtotų vienuolynų. XVI a. viduryje Vilkyškiuose kurta liuteronų bažnyčia su sava parapija, o jokio vienuolyno ten atsirasti negalėjo. Apie tai nerandame jokių žinių ano meto istoriniuose šaltiniuose, apie tai nerašyta rimtose publikacijose.

Iš kur atsirado prasimanymas apie esą buvusį Vilkyškių vienuolyną? A. Miškinis remėsi prieškario kraštotyrininku F. Tumosu, užrašiusiu tokį pasakojimą. Kaip anuomet galėjo būti? Veikiausiai kraštotyrininkas klausėsi kokio iš katalikiškos Žemaitijos vėlesniais laikais atvykusio persikėlėlio ar jo įpėdinio, įpratusio prie sakmių apie vienuolynų paslaptis. Gal kokios senovinės žinių nuotrupos apie Vilkyškių praeitį vėliau susipynė su kai kam įprasta vienuolynų tematika. Gal koks vietos pasakorius kada sukūrė smagų pasakojimą apie kažkokius ypatingus dalykus (kaip pasakota apie užburtus kalnus, prasmegusius miestus ir t. t.). Tokių liaudies kūrybos „perliukų“ nederėtų painioti su tikrais istoriniais faktais; sąžiningi istorijos tyrėjai vietos žmonių pasakojimus visada lygina su patikimų dokumentų duomenimis, legendas ir mitus palikdami tautosakos tyrėjams ir kitiems.

Kokie buvo tikrieji Vilkyškiai XVI a.?

Kryžiuočių ordinui kuriant savo valstybę užkariautose baltų žemėse, rūpintasi per kovas ištuštėjusių plotų apgyvendinimu. Iš Vakarų kviesti kolonistai ir žemės matininkai. Šie matuodavo kaimams paskirtus plotus, užsiimdavo ir naujų gyvenviečių planavimu. Tačiau tai pirmiausiai vyko Pavyslyje – kryžiuočių sostinės Marienburgo ir Dancigo (dabartinio Gdansko) apylinkėse, kur formuotos Vakarų Europai ir vokiškosioms žemėms būdingo pobūdžio gyvenvietės. Į besiklostančią Mažosios Lietuvos teritoriją, kur iki pat XV a. pradžios ir Žalgirio mūšio (1410) tęsėsi aršios kovos, kur vienos ar kitos pusės kariai uoliai niokodavo priešininko valdas, kur pasieniuose darbuodavosi ir mažesnės „plėšeikų“ – grobikų gaujos, tokia vakarietiška tvarka beveik neprasismelkė.

Kaip rodo įvairūs istoriniai šaltiniai, vis gausėjantys ateivių iš lietuviškų žemių būriai tegaudavo kokio Ordino pareigūno leidimą kurtis kokioje nors vietoje, o neretai patys apsistodavo jiems patikusioje ir kitų dar neužimtoje vietoje. Nėra ženklų, kad Ordinas būtų ėmęsis sudarinėti visų naujų lietuviškų kaimų planus, nurodinėti naujakuriams kur ir kaip statyti sodybas ir pastatus. Veikiausiai į tai numota ranka – tegul tie gausūs naujakuriai tvarkosi kaip patys išmano, tegul tik sumoka duokles ir atlieka prievoles. Taip kovų nualintuose plotuose vėl kurti baltams būdingi senoviniai kaimai, sodyboms spiečiantis į grupes (kupetas), bet nepaisant kokio taisyklingumo – pastatus ir sodybas kiekvienas statė taip, kaip jam buvo patogiau.

XV a. Kryžiuočių (Vokiečių) ordino valstybė ir XVI a. Prūsijos hercogystė dažniau pasirūpindavo santykiais tarp atskirų kaimų – spręsti naujakurių konfliktai dėl užimtų plotų, geresnių ganyklų, gyvulių girdyklų ir pan. Tuomet masiškai sudarinėti kaimams priskirtų žemių planai, nurodant, kokio dydžio plotą gali valdyti vienas ar kitas kaimas. Šių dienų akims anų laikų dokumentai atrodo savotiškai. Paprastai matininkai kaimų plotų ribas nužymėdavo pagal jiems suprantamus orientyrus, dar nesvajodami apie kokius GPS aparatėlius ir kitokią ateities techniką. Anuomet rašyta maždaug taip: „to ir to kaimo žemių riba su kitu kaimu eina nuo dvikamienio ąžuolo iki didesnio akmens, o nuo ten iki šaltinio.“ Deja, to laiko žmonėms aiškių orientyrų šiandien beveik nerasime: ąžuolą seniai nukirto, akmenį nurideno trobesių pamatams, o šaltinį išdžiovino laukų melioracija. Tad šiandien jau nebežinoma, kur iš tiesų buvo Vilkyškių ir gretimų kaimų žemių ribos prieš pusę tūkstančio metų, kur augo tie ąžuolai ir kt.

Tad XVI a. Vilkyškiuose veikiausiai buvo kelios žemdirbių sodybų grupės, išsimėčiusios patogesnėse vietose. Per gyvenvietės plotus vingiavo keliukas iš Ragainės į Žemaitiją, pakelės aukštumėlėje to amžiaus viduryje buvo pastatyta liuteronų bažnytėlė, šalia jos pradėta laidoti mirusius parapijiečius.

Literatūra

Purvinas M., Purvinienė M., „Vilkyškių istorijos mįslės“, in: *Voruta*, 1998 m. gegužės 9 d., Nr. 19, p. 13.

Purvinas M., Purvinienė M., „Vilkyškiai. Mažosios Lietuvos paveldas, 6“, in: *Statyba ir architektūra*, 1998, Nr. 3, p. 46–47.

Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, tarnybiniam naudojimui, Vilnius, 1973.

Miškinis A., *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, kn. II, Vilnius, 2007.

Kopp J., *Geschichte des Landkreises Tilsit*, Tilsit, 1918.

Purvinas M., *Mažosios Lietuvos kaimų istorinė raida*: Mokslo monografija, kn. 1: Lietuvos kaimų istorinė raida, Kaunas: Technologija, 2013.

Kas atsakys už Mažosios Lietuvos paveldo sunaikinimą?

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Lietuvos liaudies buities muziejuje (LLBM) Rumšiškėse skandalingai sudegus vienintelei sodybai iš Mažosios Lietuvos, žiniasklaida platina įvairių veikėjų pasiteisinimus. Nurodoma juokingai menka nuostolių suma – esą labai pigiai ir greitai bus galima pastatyti kokią nors autentiškų pastatų imitaciją. Taip kada nors praganiusieji kokį M. K. Čiurlionio paveikslą galės teisintis, kad nieko baisaus neįvykę – kas nors galėsiąs jo vietoje nebrangiai nupaišyti dar geresnį kūrinį. Visuomenei neatskleidžiama, kad per kelis dešimtmečius tų unikalių pastatų paieškai, jų įsigijimui, pervežimui, labai užsitęsusiam atstatymui LLBM ir t. t. buvo išleistos didžiulės pinigų sumos, kurios dabar paslapčiomis nurašinėjamos. Nutylimas nusikalstamas aplaidumas – taip brangiai kainavusių senovinių pastatų nesiimta tinkamai saugoti – esą jie vis laikyti nebaigtais. Dalis tų statinių net nebuvo užrakinami – ten galėdavo atsliūkinti bet kas. Sutikus LLBM teritorijoje rengti didžiulį ir aistromis garsėjantį festivalį, nepasirūpinta, kad ten ištisą parą budėtų ugniagesiai ir kitos tarnybos. Esą nepagalvota, kad tarp tūkstančių atvykėlių atsiras apkvaitusių, piktavalių ir kitokių, kurie nakties prieglobstyje nesaugomose unikaliose senovinėse sodybose galės daryti bet ką.

Kažkada po kokio skandalingo įvykio sulaukdavome atsakingų veikėjų atsistatydinimų (ar atstatydinimų). Ar to sulauksime šiuo atveju? Ar ir toliau bus viešai meluojama, vengiant atsakomybės ir skaidrumo?

Mažoji Lietuva

Vydūnas – talentingas istorikas

Dr. Algirdas MATULEVIČIUS, istorikas, enciklopedininkas, Vilnius

Vilhelmo Storosto-Vydūno istoriosofinis ir istorinis kapitalinis veikalas *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių** yra vienas reikšmingiausių, originaliausių ir aktualiausių veikalų apie Prūsijos ir Mažosios (Prūsų) Lietuvos istoriją. Apima kelias epochas nuo kryžiuočių užkariavimų vakarinių baltų kraštuose XIII a. iki XX a. pirmosios pusės antro ketvirčio imtinai. Jis pirmasis ėmė kritikuoti tarpukario vokiečių tyrėjų Gertrūdos Heinrich-Mortensen ir Hanso Mortenseno teiginius, esą Mažosios (Prūsų) Lietuvos lietuviai (lietuvininkai) nėra autochtonai, o XV–XVI a. pradžios atsikėlėliai iš Didžiosios Lietuvos, neva tokie pat kolonistai kaip ir vokiečiai, tik šie neva ankstesni – nuo XIII a. Tikrieji krašto šeimininkai, tvirtina Vydūnas, yra prūsai, lietuviai, sūduviai, kuršiai. Iki nacių įsigalėjimo valdžioje Vilhelmas Storostas buvo itin tolerantiškas, lojalus Vokietijos pilietis, daugiausia dėmesio skyręs lietuvybės stiprinimui švietėjiška veikla, aukštai vertinęs vokiečių tautą ir kultūrą, propagavęs demokratines idėjas. Reiche stiprėjant tautinių mažumų prievartinei germanizacijai ir plintant nacionalsocializmo ideologijai, neigiančiai apskritai kitų tautinę gyvastį, Vydūnui teko ginti lietuvybę, išaukštinti garbingą aisčių (baltų) praeitį ir parodyti lietuvių kultūros, kalbos svarų įnašą į Europos tautų civilizaciją, į demokratines vertybes. Jis skyrė Prūsijos ir Vokietijos valdžios politiką nuo vokiečių šviesuomenės (Hėgelio, Herderio, Kanto, Gėtės, Hamano, Ostermėjerio, Šilerio, Sudermano, Vicherto), ypač evangelikų dvasininkų, pastangų apginti lietuvių tautą kaip darbščią, dorą, taikią. Savo viena seniausių indoeuropietiškų kalbų, kilnumu ir gyvenimo būdu lietuviai išlaikė daugiausia archajiškumo, o germanai ir slavai per klajones daugelio šių savybių neteko.

Vydūno monografijoje pabrėžiama, kad Vokiečių ordino riteriai tik technika, mūro pilimis buvę galingesni, o baltai likę stipresni dvasia. Čia Vydūnas iškėlė moralės prioritetą. Idealizuojama Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir jos valdovai. Anot jo, *joks karas, joks pavergimas ilgai nesužalojo tautos.* Vydūnas tartum XX a. baltų krivių krivaitis pabrėžia kultūros uždavinį ugdyti tautiškumą. Tautos gyvastis kalba. Vydūnas matė, kaip žmonės, kalbantys svetima kalba, tampa *aistringais išmoktosios kalbos tautybės gynėjais*. Taip elgėsi suvokietėję mažlietuviai. Galiu pridurti, taip atsitiko su sulenkėjusiais Vilniaus krašto didlietuviais. Į klausimą, ar išliks lietuvybė, Vydūnas monografijoje atsakė: *Jeigu visi mūsų tautos žmonės tuo rūpinsis, tautai vėl bus suteiktas gyvenimas laisvoje Tėvynėje.*

Nacius siutino knygoje skelbiama tautų taikaus sambūvio nuostata, įspėjimas, kad spartus ginklavimasis, naujausių išradimų Vokietijoje panaudojimas tobuliausių ginklų gamybai gali sukelti naują pasaulio gaisrą. Militarinė totalitarinė valstybė išsigimė. Kokie pranašiški žodžiai! Dėl to jis nukentėjo. Genialus mąstytojas kūrė su širdgėla. Tik didis savo tautos patriotas ir drąsus talentingas mokslininkas, įsigalint hitlerizmui, galėjo parašyti didlietuvių ir mažlietuvių, pastarųjų koegzistencijos su vokiečiais per keletos šimtmečių istoriją. Technikos pažanga, visuomenės ir valstybės modernizacija turi tarnauti kilniam tikslui, pranašiškas numatymas, kad *kai kurie jau mąsto apie keliones į kosmines erdves.* Nacionalsocialistai, didvalstybės Trečiojo reicho šovinistai jį smerkė kaip lietuvių nacionalistą. Vydūnas atkirto, kad mažlietuvių kova už savo kultūros teises, dėl gimtosios kalbos, tautos gyvasties esanti teisėta ir morali. Monografija užbaigiama viltimi, kad lietuvių ir vokiečių santykiai gerės. Taip ir atsitiko.

Knygos viršelis

Vydūno knyga *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* yra vienas reikšmingiausių, objektyviausių ir išsamiausių veikalų Mažosios Lietuvos istoriografijoje. Tai testamentas mažlietuviams išlaikyti tautinį tapatumą, gyventi laisvoje savo per tūkstantmečius gyvenamoje žemėje. Savo kūryba Vydūnas buvo tautinės savigynos, tautų lygiateisiškumo, laisvės, demokratijos, dorovės šauklys. Vydūnizmas – tai epochinis reiškinys. Jei Vydūnas būtų buvęs vokietis, jis ir šiandien garsėtų pasaulyje kaip vienas žymiausių Europos humanistų, gėrio, moralės, ypatingo dvasingumo etalonas. Būtina mums iš jo priesakų mokytis ir įgyvendinti tai gyvenime.

* I leidimas – 1932 m. Tilžėje (vokiečių kalba), II leidimas – 1982 m. Čikagoje, III – 2001 m. lietuvių kalba Vilniuje, IV – 2017 m. vėl vokiečių kalba (*Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen*) Miunsteryje.

„... turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodųjų nenugalėsite“

Atkelta iš 1 p.

ir numirs. Turiu galvoje sąvokas, slypinčias žodžiuose *tėvynė, žemė, kalba, laisvė*... O šiandien, praėjus šimtui metų nuo lietuvių forumo, šias sąvokas reikia ginti nuo anuomet neįsivaizduojamų iškraipymų ir melo. Arba net iš naujo aiškintis, kas yra tauta, kas yra šeima arba kas tai tautai yra savas raštas, arba ką reiškia žodžiai vyras ir moteris.

Lygiai prieš šimtą metų čia, šiuose rūmuose, susirinkusiems dviem šimtams dvidešimt dviem vyrams nė minčių nekilo, kad tas sąvokas būtų įmanoma suprasti kitaip, nei jų pirminė reikšmė.

Taigi 222. Tik vyrai. Moterys nebuvo kviečiamos, suprantant, kad prieš suvažiavimo dalyvius karinė valdžia gali panaudoti smurtą ir įkalinimą.

Kas gi buvo tie 222 čia susirinkę ir, kaip nedažna lietuviams, vieningai žengę žingsnį Lietuvos, nepriklausomos, laisvos valstybės, link.

Iš tų poros šimtų inteligentais save užrašė 136, daugiau kaip pusė – tai kunigai, teisininkai, gydytojai, dailininkai, mokytojai, inžinieriai. Ūkininkų atvyko 67, verslais besiverčiančių – 19.

Daug įdomesni kilmės skaičiai, ta dirva, kurioje tie tautos apsisprendimo liudytojai išaugo. Iš kokio socialinio sluoksnio konferencijos dalyviai kilę? Kas buvo jų tėvai? Žiūrėkim: iš bajorų – 34, iš miestiečių – 8, kilmės nenurodę – 6, savo kilmę užrašęs kaip „garbės pilietis“ – tik 1, o jis, pasirodo, buvo dailininkas Justinas Vienožinskis. Štai kas svarbu: daugiau nei pusė – 173 – yra kilę iš valstiečių.

Todėl galime sakyti: mes, lietuviai, visi esame iš valstiečių. Galiu ir pridurti: kas kaimo žmogų šiais laikais krikštija runkeliu, bulvių lauke tėra matęs arklio uodegą. Nė nereikia pagyrų – kas bent kiek žino istoriją, kas atidžiau yra pažvelgęs į kaimo, t. y. gamtos, apgobtą žmogaus sielą, tas įvertins lietuvių tautos grožį ir didybę. Šiandien gi pastebėkim ir tai, kad, atrodo, tas ne lietuvis, kuris nesirengia emigruoti ar savos valdžios nekeikia. Ir piktinasi pavieniui. O vienijo mus visada – vargas, narsa ir laisvės viltis.

Konferencija išrinko Tautos Tarybą, vėliau priėmusią Nepriklausomybės Aktą. Tai jau kitas istorijos puslapis. Tik dar norėčiau priminti Lietuvos didžiavyrio Vinco Kudirkos pranašiškus žodžius. Naumiestyje jį, jau gulintį mirties patale ir budriai saugomą žandarų, aplankė būrelis jaunimo. Panelė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė užrašė jo žodžius: „Jei teks jums kada rusų valdžia nusikratyti, turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodųjų nenugalėsite.“ Juk teisingi žodžiai, ar ne? Kudirka turėjo galvoje carinės Rusijos imperinę valdžią. Lemtis pagelbėjo mums išsivaduojant ir nuo carinės, ir nuo sovietinės imperijos. Tačiau ta sunkesnė kova, atrodo, dar nesibaigė. Savus juoduosius turime įveikti patys...

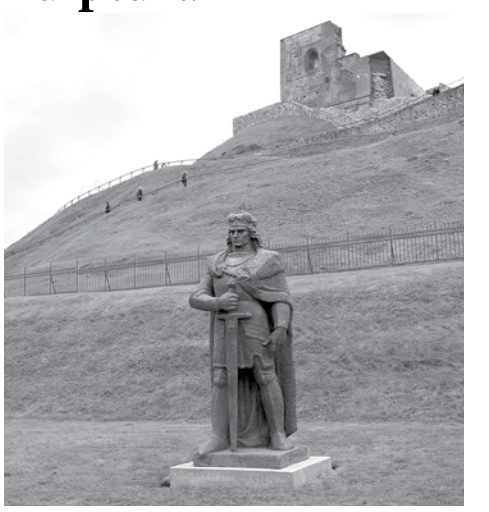
Lietuvos nacionalinio muziejaus Senojo arsenalo kiemelyje eksponuojama Vytauto Didžiojo skulptūra

Lietuvos nacionalinio muziejaus Senojo arsenalo kiemelyje, kur rengiamos vieno eksponato ekspozicijos, lankytojai gali susipažinti su Vytauto Kašubos sukurta Vytauto Didžiojo skulptūra.

Toks eksponavimo būdas muziejuje yra pasirenkamas jau ne pirmą kartą. Tas yra daroma norint supažindinti visuomenę su išskirtiniais eksponatais.

Vienas iš ankstesnių tokios vieno eksponato ekspozicijos pavyzdžių – toje pačioje vietoje ilgą laiką eksponuota unikali Stepių kultūros akmeninė moters skulptūra, kuri buvo dovanota Senienų muziejui 1867 m. Šiam eksponatui sugrįžus į muziejaus saugyklą eksponuojama Vytauto Didžiojo skulptūra.

Skulptūra 1939 m. Niujorko pasaulinės parodos metu eksponuota Lietuvos paviljone. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Lietuvos paviljono eksponatai buvo saugomi Lietuvos ambasadoje Vašingtone, Putname, Kazimieriečių vienuolyne ir Lituanistikos centre Čikagoje. Muziejui per paskutinius penkerius metus 90 proc. pavyko dokumentaliai atkurti šios parodos ekspoziciją ir išlikusius eksponatus parsivežti į Lietuvą. Vytauto Didžiojo skulptūra buvo saugoma Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname. Dėkojame jiems už išsaugotus ir dovanotus eksponatus. Visuomenė su jais susipažino 2014 m. muziejuje vykusios parodos, skirtos Niujorko parodos 75-mečiui, metu.

Vytauto Didžiojo skulptūra. K. Stoškaus nuotr.

Vytauto Kašubos parodai sukurtą gipsinę Vytauto Didžiojo skulptūrą medžiagoje išliejo meistras Rimantas Keturka, lėšas liejimui dovanojo Birutė Magdalena Kemežaitė.

Živilė STADALYTĖ,
Lietuvos nacionalinio muziejaus atstovė ryšiams su visuomene

Muziejus laikraštyje Nr. 15 (485)

Kijevo kenesa

1783 m. Krymą prijungus prie Rusijos imperijos, pusiasalyje gyvenusiems karaimams atsirado galimybė kurtis kituose imperijos miestuose. Kijeve nedidelė karaimų bendruomenė susiformavo apie 1850 metus. XIX a. pabaigoje bendruomenės narių skaičiui išaugus iki 800 žmonių, atsirado būtinybė mieste turėti savus maldos namus. Tabako magnatas karaimas Solomonas Kogenas (1830–1900), Kijevo hazzanui Josifui Sultanskiui (1851–1922) pritarus, kenesos statybai skyrė 35 000 rublių. Buvo nupirktas sklypas miesto centre, „Jaroslavo pylimo“ gatvėje. Projektą paruošė žymus to meto architektas Vladislavas Gorodeckis (1863–1930).

1898 m. prasidėjo kenesos statyba. Darbų kokybę prižiūrėjo inžinierius Antonas Strausas. 1900 m. mirus Solomonui Kogenui, kenesos statybos darbai nenutrūko. Pradėtą mecenato darbą pratęsė velionio brolis Moisiejus Kogenas. Per kelerius kenesos statybos metus broliai Kogenai ir karaimų bendruomenės nariai išleido apie 200 000 rublių. Pastatas nebuvo didelis: ilgis - 30 metrų, plotis - 14 metrų, aukštis - 18 metrų. Kenesa buvo pastatyta maurų stiliumi. Jos sienos ir fasadas gausiai puoštas lipdiniais, kuriuos pagamino žymus italų skulptorius Elija Sala (1864–1920). Virš centrinio įėjimo buvo iškalti užrašai arabų kalba, langai papuošti vitražais. Pastato viršų puošė kupolas su špiliumi. Vidinę pastato dalį sudarė vestibiulis su nedideliais šoniniais kambariais ir pagrindinė maldų salė, arkomis padalinta į dvi nelygias dalis. Kenesa turėjo ventiliacijos sistema ir šildymą karštu garu, taip pat elektrinį apšvietimą. Pastatas pasižymėjo puikia akustika.

Atvirukas. Kijevo kenesa. Rusija, XX a. pr. Spaudai parengė D. Varankevičius

1902 m. sausio 27 d. įvyko iškilmingas pastato atidarymas. Kenesą pašventino Tauridės ir Odesos hachanas Samuelis Pampulovas (1831–1912). Naujoji Kijevo kenesa tapo karaimų traukos centru ir buvo gausiai lankoma tikinčiųjų iš kitų vietovių.

1920 m. sovietų valdžios nurodymu kenesa buvo uždaryta, o karaimų bendruomenės veikla sustabdyta. 1926 m. kenesos pastate buvo įkurti politinio švietimo namai, vėliau čia veikė lėlių teatras. Karo metais, Kijevą okupavus vokiečiams (1941–1943), kenesa buvo perduota vietinės katalikų bendruomenės reikmėms. Tai apsaugojo pastatą nuo plėšimų ir suniokojimo. 1952 m. buvusiame kenesos pastate atidarytas kino teatras. 1968 m. atlikta pastato rekonstrukcija, po kurios kenesa neteko ją puošusio kupolo. Kiek vėliau buvo pastatytas nedidelis priestatas, kuriame veikė vasaros kino teatras. Šiuo metu Kijevo kenesa naudojama ne pagal paskirtį. 1981 m. pastate įsikūrė „Aktorių namai“. Čia buvo įrengta 200 vietų žiūrovų salė ir specializuota teatro biblioteka. 1994 m. kenesa trumpam laikui buvo išnuomota Kijevo progresyvios judėjų bendruomenės nariams, kurie istoriniame pastate šventė „Purimą“. Kijevo karaimų nacionalinė bendruomenė „Dogunma“, vienijanti apie 100 narių, siekia susigrąžinti kenesą. Deja, pastatas tikriesiems šeimininkams negrąžintas.

Trakų istorijos muziejaus karaimikos rinkinyje saugoma keletas atvirukų su Kijevo kenesos fasado vaizdais. Visi atvirukai nespalvoti, turi trumpus paaiškinamuosius tekstus rusų kalba, spausdinti XX a. pr. Fotografijų autoriai, pagal kurių darbus gaminti atvirukai, nenurodyti.

Muziejininkas Dangis Varankevičius

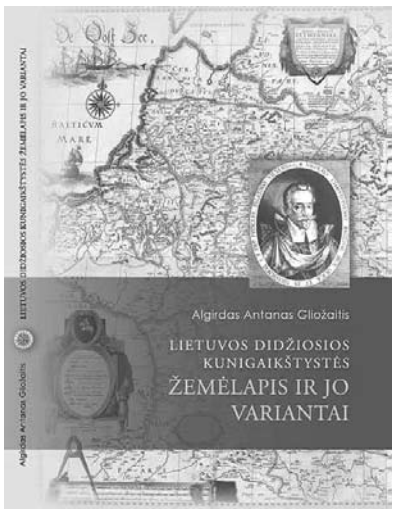
Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Iš Lietuvos kartografijos istorijos

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai

Tomas DUKSA, Vilnius

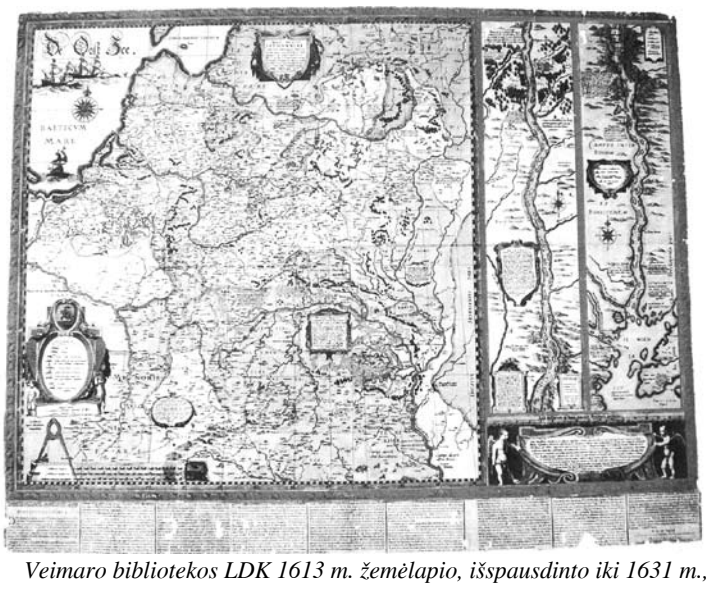
Artėjant valstybės atkūrimo šimtmečio jubiliejui, žymus geodezininkas, kartografijos istorikas, Vilniaus Gedimino technikos universiteto mokslo žurnalo „Geodezija ir kartografija“ ir kitų leidinių daugelio mokslinių straipsnių autorius **Algirdas Antanas Gliožaitis** skiria savo knygą **„Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai: sudarytas ir 1613 m. išleistas kunigaikščio M. K. Radvilos Našlaitėlio“** šiai svarbiai sukakčiai paminėti ir šio žemėlapio 400 metų jubiliejui. Šis kartografinis kūrinys – tai ilgokai nešiota ir brandinta autoriaus idėja, jis pasirodė tik šiemet, o ne 2013 m., kai vyko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio žemėlapio 400 metų jubiliejus. Priminsiu skaitytojams, kad A. A. Gliožaitis tais metais išleido žymiai didesnės apimties fundamentalią monografiją „Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“, o šio žemėlapio jubiliejui leidinyje „Gimtasis kraštas“ pateikė straipsnį „Kunigaikščio M. K. Radvilos žemėlapiui *Magni Ducatus Lithuaniae* – 400 metų“. Šį reprezentacinį leidinį (studiją), skirtą M. K. Radvilos žemėlapiui, 2017 m. 100 egz. tiražu išleido leidykla „Gairės“, jo meninė redaktorė dailininkė Aušra Čapskytė. Ši knyga yra 21,5 x 30,5 cm formato, 230 puslapių apimties. Manau, autorius šį veikalą skyrė, bet nededikavo knygoje, dar vienai svarbiai datai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (trumpinys LDK) didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) 400 metų mirties sukakčiai pažymėti. Mano nuomone, šis mokslo leidinys istorijos tematika sudomins didelį Lietuvos geografų, kartografų, istorikų būrį. Knygą įsigyti turėtų būti suinteresuotos mokslo ir mokymo įstaigos, kurioms ji bus naudinga: Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyrius, Vilniaus universiteto Geomokslų instituto Kartografijos ir geoinformatikos katedra, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra, Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Aplinkos inžinerijos fakulteto Geodezijos ir kadastro katedra, Kauno kolegijos Technologijų fakulteto Geodezijos katedra ir kitos. Tačiau šia vertinga knyga (studija) galėtų pasidžiaugti taip pat Pasaulio lietuvių bendruomenės nariai iš 36 valstybių ir kiti besidomintys Lietuvos praeities kartografiniais objektais. Kaip žinome, žemėlapis „MAGNI DUCATUS LITHUANIAE CAETERARUMQUE REGIONUM ILLI ADIACENTIUM EXACTA DESCRIPTIO“ – *„LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS IR JAI GRETIMŲ SRIČIŲ TIKSLUS APRAŠAS“* – buvo išleistas Amsterdame, V. J. Blau leidykloje, 1613 m. A. A. Gliožaitis tyrinėdamas Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio kartografinę veiklą savo knygoje ją nušviečia išsamiai ir įvairiapusiškai. Šioje studijoje analizuojami XVI a. pab. ir XVII a. pr. atlikti LDK žemėlapio sudarymo ir leidybos darbai. Išskiriami LDK kartografavimo darbų pagrindiniai etapai: 1) lauko kartografavimo darbai ir LDK žemėlapio autorinio originalo braižymas apie 1590–1600 m.; 2) LDK žemėlapio leidybinio originalo braižymas ir žemėlapio spausdinimas apie 1600–1603 m., šioje studijoje žemėlapis sąlyginai įvardytas kaip *LDK 1603 m. žemėlapis*; 3) LDK 1603 m. žemėlapio tobulinimo darbai, atlikti po 1603 m., nubraižytas būsimo *LDK 1613 m. žemėlapio* autorinis originalas; 4) *LDK 1613 m. žemėlapio* spausdinimas Amsterdame, V. J. Blau leidykloje. Apie pirmąjį ir antrąjį darbų etapus rašoma pirmoje studijos dalyje, o apie trečiąjį ir ketvirtąjį – antroje studijos dalyje. Trečioje studijos dalyje aprašomi XVIII a. ir XIX a. bibliografiniai leidiniai, kuriuose įrašyti minėti žemėlapiai. Taip pat analizuojamos *LDK 1613 m. žemėlapio* studijos, atliktos XX a. ir XXI a. pr. Atkreipsiu skaitytojų dėmesį, kad LDK žemėlapis, sudarytas ir 1613 m. išleistas kunigaikščio Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio, autorių domina daugiau nei 20 metų ir jis yra parašęs daug mokslinių straipsnių, kuriuose pabrėžiama šio kartografinio kūrinio

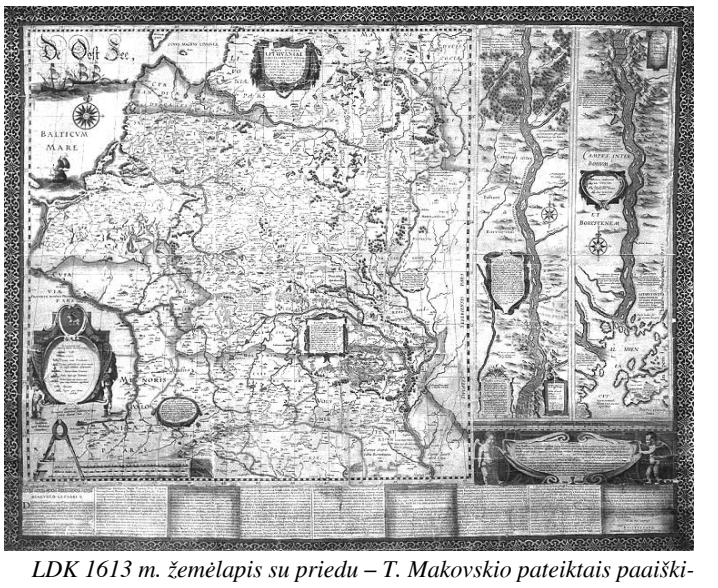
A. A. Gliožaičio leidinio viršelyje – kunigaikščio M. K. Radvilos portretas ir LDK 1613 m. žemėlapio fragmentas

svarba Lietuvos mokslui, istorijai, Lietuvos kartografijos paveldui. Žemėlapis pripažįstamas vienu geriausių Renesanso epochos kartografijos darbų. Beveik pusantro šimto metų jis buvo Europos kartografų kopijuojamas, perdirbinėjamas ir spausdinamas įvairiuose atlasuose. Šis žemėlapis atspindėjo to laikotarpio politinę, socialinę valstybės sanklodą, jos santykius su gretimomis valstybėmis. M. K. Radvilos 1613 m. žemėlapis yra vienas reikšmingiausių Lietuvos istorijos ir kultūros paminklų, svarbus taip pat Europos kartografijai. Pabrėšiu, kad A. A. Gliožaitis aktyviai dalyvavo tarptautinėse mokslinėse konferencijose, kurios buvo skirtos šio žemėlapio 380, 400 metų jubiliejams pažymėti. Kunigaikštis M. K. Radvila gerai pažinojo kitų kraštų kartografų sudarytus LDK žemėlapius, kurie jau nebetenkino valstybės poreikių, todėl jis suprato naujo LDK žemėlapio naudą, detalaus žemėlapio būtinybę valstybės gynimui, tvarkymui, valdymui ir ryžosi šiam darbui. Žemėlapio įrašas liudija, kad žemėlapis išleistas M. K. Radvilos Našlaitėlio (lot. *Nicolaus Christophorus Radzivilus*). Autorius knygos (studijos) viršelio antroje pusėje rašo, kad *„kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, kaip valstybės pareigūnas, suprato detalaus ir tikslaus žemėlapio svarbą valstybei. Jis ryžosi pradėti išsamesnio LDK žemėlapio sudarymo darbus. Tikėtina, kad kartografavimo darbai pradėti apie 1590 m. ir apėmė visą LDK teritoriją, buvusią didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Jie buvo baigti apie 1600 metus, o apie 1603 metus išspausdintas LDK žemėlapis. Kadangi tikslus pavadinimas nėra žinomas, šiame darbe jis yra minimas sąlyginiu pavadinimu LDK 1603 m. žemėlapis“*. Valdant Steponui Batorui didelis dėmesys buvo skiriamas karinei kartografijai. Tikėtina, kad karaliaus kartografai turėjo ir būrį kvalifikuotų pagalbininkų, kurie galėjo talkinti sudarant M. K. Radvilos LDK žemėlapį. Tai pirmasis Lietuvos žemėlapis, kuris buvo sudarytas remiantis LDK teritorijos matavimais ir atitiko aukščiausius to meto kartografijos reikalavimus. Žemėlapyje patikslinta daugelio miestų, miestelių ir vietovių lokalizacija, pažymėti hidrografijos ir kiti geografiniai elementai, nubraižyta tiksli Dniepro vaga (jai skirta atskira žemėlapio dalis), pridėtas LDK aprašymas. Pirmą kartą parodytas administracinis suskirstymas, valstybės sienos, gausu istorinės ir politinės informacijos apie valstybę. 1613 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapį tyrinėjo ir tyrinėja Lietuvos ir kitų šalių istorikai, kartografai. Detalesni *LDK 1613 m. žemėlapio* tyrinėjimai yra atlikti Lenkijoje ir Lietuvoje. Lietuvos mokslininkai paminėtą žemėlapį yra pavadinę epochiniu kūriniu ir svarbiu šalies kultūros paminklu. Pažymėsiu, kad A. A. Gliožaitis yra išsamiai susipažinęs su ankstesnių metų tyrėjų darbais, tai atsispindi jo studijos III dalyje. Šioje knygoje A. A. Gliožaitis atkreipia dėmesį į tai, kad Lietuvos kartografų atliktos žemėlapio studijos 1928–1990 m. (išleistos iki Antrojo pasaulinio karo ir sovietmečiu) buvo publikuotos moksliniuose leidiniuose, kurie leisti mažu tiražu ir buvo įslaptinti, todėl išsamiau su jomis yra susipažinę tik dalis kartografų. Susipažinkime su paminėto laikotarpio svarbiausiais darbais. Pulkininkas leitenantas, Lietuvos kariuomenės Karo topografijos skyriaus Kartografijos dalies viršininkas J. Andrius 1937 m. paskelbė studiją *1613 m. Lietuvos žemėlapis*. J. Andrius išanalizavo jo sudarymo ypatumus, įvertino jį kartografiniu ir matematiniu požiūriais. Šis autorius daro išvadą, kad žemėlapio sudarymas buvo kolektyvinis darbas, kuriam vadovavo ir kurį finansavo kunigaikštis M. K. Radvila, todėl žemėlapis turi būti vadinamas jo vardu. J. Andriaus nuomone, nėra išlikę dokumentų apie Tomo Makovskio indėlį į žemėlapio sudarymą, o yra daromi tik įvairūs spėliojimai, dažniausiai tendencingi. J. Andriaus išvados radikaliai skiriasi nuo kai kurių Lenkijos mokslininkų išvadų, kuriose žemėlapio autoriumi įvardijamas T. Makovskis. Spaustuvininkas, menininkas ofortistas, graveris, istorikas T. Makovskis 1613 m. parašė LDK geografinį-istorinį *aprašymą Palankiam skaitytojui (Benevolo Lectoris)*. Jo pabaigoje yra monograma *T. M. Pol.Geograph*. Kai kurie Lenkijos tyrinėtojai teigia, kad jis sudarė LDK 1613 m. žemėlapį, tačiau tą patvirtinančių dokumentų kol kas nerasta. Kaip teigia knygos autorius, *surasti* biografijos duomenys liudija, kad T. Makovskio Nesvyžiuje nebuvo, kai buvo renkama informacija, atliekami reikalingi matavimai ir braižomas LDK žemėlapio originalas (apie 1590–1600 m.). Taigi nėra visiškai aiški ir jo monogramos reikšmė po tekstu *Palankiam skaitytojui*, priklijuotu po *LDK 1613 m. žemėlapiu*. Knygos autorius buvo gerai susipažinęs ir su prof. Vaclovo Chomskio (1909–1976) 1948 m. disertacija, kurios tema *„1613 m. Lietuvos žemėlapis, jo analizė ir vertinimas Lietuvos kartografinio vaizdo raidoje“*. Anot žymaus Lietuvos geografo prof. V. Chomskio, *„1613 m. Lietuvos žemėlapis nėra paprastas Lietuvos kunigaikštystės žemėlapis, bet stambus Lietuvos kartografijos studijų objektas“*. V. Chomskis, vertindamas 1613 m. LDK žemėlapį, nurodė, kad *„Lietuvos kartografija nuo pat formavimosi pradžios, kad ir lėtai, bet žengė į priekį. XVI a. pabaigos Radvilos kolektyvo kartografinės veiklos dėka ji įkopė į aukščiausio renesanso ir didžiųjų atradimų epochos kartografines viršūnes.“* Turbūt šie profesoriaus kadaise išsakyti žodžiai paskatino A. A. Gliožaitį imtis 1613 m. žemėlapio studijos ir žemėlapį kaip tyrimo objektą tyrinėti. Kuo išsiskiria A. A. Gliožaičio mokslinė studija lyginant ją su kitų tyrinėtojų darbais? Leidinio autorius, kaip ir prof. V. Chomskis, J. Petrulis (1922–2010), į savo tyrimo objektą – 1613 m. LDK žemėlapį – žiūrėjo kaip į sudėtingą kartografinį kūrinį ir jį tyrinėjo kompleksiškai, pateikdamas papildomos medžiagos apie kunigaikščio M. K. Radvilos asmenybę, šio žemėlapio sudarymą, jo redagavimą, įvertindamas jo matematinį tikslumą, atlikdamas žemėlapio paaiškinamųjų tekstų, geografinių elementų ir kitų žemėlapio komponentų analizę. Tai liudija surinkta nauja gausi informacija, kurią jis pateikė žemėlapių, kitų iliustracijų, lentelių, schemų pavidalu, susipažinęs su daugiau nei 240 įvairių šaltinių medžiaga. Studijoje pateikta 119 žemėlapių ir kitų iliustracijų. Leidinio autorius pažymi, kad *„tai pirmas išlikęs LDK žemėlapis, kuriame nubraižytas jos herbas Vytis“*. Šios studijos darbo tikslas buvo supažindinti su Lietuvos istorine ir kartografine raida, išryškinti 1603 m. ir 1613 m. žemėlapių ypatumus, nustatyti šio kartografinio kūrinio autorystę ir pateikti apie žemėlapį savas išvadas. Toks autoriaus požiūris į šį darbą leido pasiekti norimą rezultatą – pateikti skaitytojams aktualią studiją iš Lietuvos kartografijos istorijos. Kaip pažymi leidinio autorius, daugelis ankstesnių tyrėjų neturėjo galimybės pasinaudoti archyvine medžiaga, todėl tuo metu negalėjo būti surasta išlikusi informacija apie šį žemėlapį. Autorius rašo, kad *„po 1990 m. susidomėjimas Lietuvos istorija ir kartografija buvo nepaprastai didelis, atsirado galimybė nevaržomai naudotis archyvais ir sovietmečiu įslaptintais bibliotekų fondais“*. Šį kartografinį kūrinį A. A. Gliožaitis tyrinėjo keliais moksliniais aspektais. Jis pažymi, kad kai kuriais klausimais ankstesnių tyrinėtojų pateiktos išvados yra nevienareikšmiškos, ypač dėl žemėlapio autorystės, kuri kėlė nemažai painiavos, todėl savo studijoje ypatingą dėmesį skyrė šiai problemai spręsti. Buvo atliktas autorystės tyrimas. Taigi dėl žemėlapio autorystės nesutariama ir dar tebesipainiojama. A. A. Gliožaitis atkreipia dėmesį į mokslininkų istoriko prof. Juozo Jurginio (1909–1994) ir kultūros istorikės Ingės Lukšaitės 1981 m. studijoje „Lietuvos kultūros istorijos bruožai“ išsakytas nuostatas. Paminėtų autorių studijoje pateikiama tiksli informacija apie žemėlapį. Akcentuojama, kad kuriant žemėlapį dalyvavo įvairių profesijų žmonės, kad buvo jo sudaryti du variantai (1603 ir 1613 m.). Minimas 1603 m. variantas – tai vadinamasis T. Makovskio Lietuvos žemėlapis arba žemėlapis, šio leidinio studijoje įvardytas kaip *LDK 1603 m. žemėlapis*. Knygos trečioje dalyje, kurioje aptariami LDK 1603 m. ir 1613 m. žemėlapiai bibliografiniuose leidiniuose, A. A. Gliožaitis pažymi, kad Rusijos 1614 m. žemėlapio pastaboje paminėtas Lietuvos žemėlapio, arba *LDK 1603 m. žemėlapio*, pavadinimas jį

Nukelta į 6 p.

Veimaro bibliotekos LDK 1613 m. žemėlapio, išspausdinto iki 1631 m., kopija, sieninis variantas, patalpintas A. A. Gliožaičio leidinyje

LDK 1613 m. žemėlapis su priedu – T. Makovskio pateiktais paaiškinamaisiais tekstais

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Lietuvos vietinės rinktinės istorija

Lietuvos vietinės rinktinės 309-asis batalionas

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Lietuvos vietinės rinktinės (LVR) 309-asis batalionas buvo formuojamas 1944 m. kovo mėnesį Seredžiuje. Ten pat ir tuo pačiu laiku buvo formuojamas ir 310-asis batalionas. Kareiviai ir karininkai buvo kilnojami iš vieno bataliono į kitą. Dalis savanorių į LVR atvyko iš Jurbarko. Šiame mieste stoti į LVR agitavo jaun. ltn. Savičius (Savėnas?). Jam pavyko suagituoti apie 90–100 jaunuolių, kurie 1944 m. balandžio pradžioje atvyko į Seredžių. Nemažai jurbarkiškių pateko į bataliono pirmąją kuopą[1]. Jurbarkiškis Kazys Giedraitis prisiminė savo tarnybą 309-ajame batalione: *Kai 1944 m. vasario 16 d. gen. Povilas Plechavičius kalbėjo per radiją ir paragino Lietuvos vyrus stoti į kuriamą Vietinę rinktinę, aš tuo metu dirbau Jurbarko amatų mokykloje meistru. Tai mane uždegė, ir netrukus su daugeliu savo bendražygių stojau į eilę komendantūroje užsiregistruoti. [...] Visi savanoriai tuoj pat išvykome į Seredžiaus kareivines, kurios buvo prie Dubysos, šlaito viršuje. Čia gyvenome, mokėmės. Priesaiką davėme Seredžiaus bažnyčioje. Skaitant priesaiką, reikėjo dešinės rankos du pirštus iškelti aukštyn. Kai pradėjo skaityti į mūsų priesaiką įterptus žodžius: „Didžiojo vokiečių reicho...", visų rankos, pakeltos priesaikai, be jokios komandos nusileido... Ir tik skaitant priesaiką toliau, visų rankos vėl pakilo.*

Tai buvo meilės Tėvynei ženklas. Vokiečiams toks mūsų elgesys, žinoma, nepatiko. Grįžus iš bažnyčios į kareivines, tuoj buvo atnešti lapeliai su atspausdintu priesaikos tekstu ir kiekvienas turėjo jį pasirašyti. Bet ir šiuo atveju radome išeitį. Išbraukėme žodžius: „Didžiojo vokiečių reicho vado Adolfo Hitlerio aukštojoje vadovybėje". [...]

Liko labai įspūdingi prisiminimai, kai į Seredžių atvažiavo gen. P. Plechavičius, nes čia bazavosi 309-ojo ir 310-ojo bataliono savanoriai. Visus išrikiavo kareivinių teritorijoje. Ir štai pamatėme ateinant gen. P. Plechavičių su mūsų vadais. Jis buvo aukštas, tiesus, truputį žilstelėjusia barzda, vilkintis Lietuvos generolo uniforma. Jis praėjo pro savanorių eiles. Kai kuriuos savanorius generolas pakalbino. Po iškilmingos rikiuotės komanda turėjo būti kareivinėse, nes generolas nori pasižiūrėti, kaip mes gyvename. [...][2]

K. Giedraičio žodžius dėl priesaikos davimo Seredžiaus bažnyčioje patvirtino ir po karo sovietų nuteistas buvęs 309-ojo bataliono karys Teofilius Safonovas, kurio teigimu, plechavičiukai priesaikai buvo surinkti į bažnyčią, bet visi atsisakė prisiekti nacistinei Vokietijai[3].

Batalioną sudarė keturios kuopos. Seredžiuje bataliono kariai buvo kariškai mokomi (rikiuotės, šaudymo, kovos su partizanais metodų). Bataliono buitines ir sanitarines sąlygas Seredžiuje aprašė 310-ojo ir 309-ojo bataliono gydytojas ltn. Jonas Lelis: [...] *Ambulatorinių ligonių laikotarpyje III. 29-IV. 8 buvo 316. Įgulos ligoninėje gulėjo 5 asmenys. Dantų ligoniai siunčiami pas vietos dvi dantų gydytojas. Ūminių infekcinių susirgimų iki šiol nebuvo. Tačiau įguloje yra apie 100 100 neužuotų, 75 % neužuotų jau išgydyti. Gydymas yra labai sunkus dėl nepakankamų sanitar. įrengimų, rūbų pakeitimui, susigrūdimo. Dušo yra 16 vietų iš daugumas neveikia dėl sugedimo.*

Dezinfekcijos kameros Seredžiuje nėra, ji yra Veliuonoje – 9 klm. atstumo. Tačiau sunku su parvežimu, nes įgula neturi jokios savo susisiekimo priemonės.

Patalpos dviem batalijonams yra nepakankamos, todėl kareiviai yra sugrūsti. [...] Medikamentų nedidelis kiekis (apart neliečiamos atsargos) yra gauta iš Polizei Samtaetstelle Kauen. Yra pasiųstas reikalavimas medikamentams ir tvarstomai medžiagai.

Prašau padaryti žygių, kad medikamentų, tvarstomos medžiagos ir medic. įrankių tiekimas pagerėtų [...] [kalba netaisyta – *aut. pastaba*].[4] 1944 m. balandžio pabaigoje 309-ajame batalione tarnavo nemažiau 520 karių[5]. 1998 m. paskelbtuose J. Lelio prisiminimuose rašoma, kad prie abiejų Seredžiuje suformuotų LVR batalionų buvo priskirti vokiečių ryšių karininkai, vieno jų pavardė buvo kpt. Ries, jis buvo kilęs iš Riugeno salos. Kito bataliono ryšių karininku buvo esesininkas iš Vienos. Visiems esą buvo aišku, kad šie ryšių karininkai prižiūrėdavo ir šnipinėdavo Vietinės rinktinės karius[6].

Vietinės rinktinės vado 1944 balandžio 28 d. įsakymu 309-asis batalionas kartu su 303-iuoju, 305-uoju ir 306-uoju batalionais sudarė LVR Vilniaus pėstininkų pulką. Pulko vadu buvo paskirtas ligtolinis 303-iojo bataliono vadas gen. št. plk. ltn. Jonas Šepetys[7]. LVR vado 1944 m. kovo 30 d. įsakymu 309-ojo bataliono vadu buvo paskirtas majoras Vaclovas Miecevičius[8]. Bataliono vado pavaduotoju, o vėliau 3-osios kuopos vadu paskirtas kpt. Jurgis Rinkevičius, 1-osios kuopos vadu tapo kpt. Juozas Čeponis, 2-osios kuopos vadu paskirtas kpt. Vytautas Narkevičius, 4-osios kuopos vadu – ltn. Jonas Zaremba. Yra žinių, jog vėliau 2-osios kuopos vadu buvo paskirtas ltn. Vytautas Sakalauskas. Jis buvo sužeistas kautynėse su lenkų partizanais prie Kaniavos[9]. Yra žinoma, kad būrių vadais 1-ojoje kuopoje buvo ltn. Povilas Bikinas, ltn, Malinauskas, ltn. Vincas Ausiukaitis; 3-osios kuopos būrių vadais buvo Stasys Lukas, ltn. Alfonsas (?) Jurkūnas, jaun. ltn. Nikodemas Butkus ir jaun. ltn. Vladas (?) Mikuta[10]. 1944 m. balandžio 30 d. bataliono vadas maj. V. Miecevičius įsakė batalionui persikelti į Varėną kovai su partizanais. Po Velykų švenčių 1944 m. gegužės 1 d. batalionas išvyko į naują paskirties vietą. Iš pradžių garlaiviu kariai buvo nuplukdyti į Kauną, o po to traukiniu nuvežti į II Varėną. 1-oji bataliono kuopa įsikūrė II Varėnos mieste, 2-oji kuopa apsistojo Varėnos valsčiaus Kaniavos kaime[11]. 2-osios kuopos antrojo būrio vadu buvo ltn. Pranas Barkauskas[12]. Tuo metu Kaniavos kaime buvo apie 65 sodybos. Vietos gyventojų nuotaika labai pasitaisė, nes dabar lietuvių ūkininkai galėjo nebijoti apylinkėse plėšikaujančių Armijos krajovos partizanų. Aplinkiniuose kaimuose suskambo dainos, vakarais buvo rengiami šokiai. Ūkininko Vaclovo Svetlavičiaus pirkioje įsikūrė 2-osios kuopos štabas[13]. Pirmoji kuopa Varėnoje saugojo geležinkelio stotį ir aplinkinius objektus bei kuopos štabą[14]. 4-oji bataliono kuopa dislokavosi Barčių kaime (apie 8–10 km nuo Varėnos)[15]. Čia kuopos kariai išsikasė apkasus ir saugojo kaimą nuo partizanų užpuolimų. Kartą dalis kuopos karių buvo pasiųsti į operaciją prieš lenkų partizanus, bet jų nesutiko[16].

LVR 309-ojo bataliono 3-osios kuopos vadas kpt. Jurgis Rinkevičius (iki 1940 m.)

Būsimasis LVR 309-ojo bataliono vadas majoras Vaclovas Miecevičius su žmona (iki 1940 m.)

1944 m. gegužės 7 d. Lietuvos vietinės rinktinės 309-asis batalionas susikovė su Armijos Krajovos Vilniaus apygardos 6-ąja brigada prie Kaniavos. Mūšio nesugebėjo laimėti nė viena pusė. AK pusėje žuvo 12 partizanų, lietuvių žuvo 12 ir dar buvo sužeisti 8 kariai[17]. Tarp sužeistųjų buvo ir minėtasis Kazys Giedraitis (sužeistas į dešinę ranką). Jo teigimu, du sužeistieji ligoninėje nuo žaizdų mirė[18]. Pagal Eišiškių žandarmerijos posto pranešimą majorui K. Kionigui, lenkų partizanai plėšikavo Žydeikių kaime, apie 3 km į šiaurės vakarus nuo Kaniavos. Prieš juos iš Varėnos II buvo pasiųstos LVR 309-ojo bataliono dvi karių grupės. Tarp akovcų ir plechavičiukų įvyko smarkus susišaudymas. Mūšio metu žuvo 12 lietuvių ir dar 17 buvo sužeista. Lenkų žuvo 13 asmenų. Kautynės baigėsi apie 15 valandą. Akovcų, pagal vokiečių pranešimą, buvo apie 200 žmonių[19]. Tarp sunkiai sužeistų LVR karių buvo ir būrio vadas Vytautas Sakalauskas[20]. Pagal 6-osios brigados vado „Konaro" pranešimą, kautynės su maždaug 40 lietuvių būriu prasidėjo apie 9 val. 15 minučių. Brigados vadas į mūšį su plechavičiukais pasiuntė 1-ąją brigados kuopą. 2-oji brigados kuopa nesugebėjo atsitraukti nuo puolančių lietuvių, todėl jai į pagalbą buvo pasiųstas vienas 3-iosios kuopos būrys. Kautynės truko kelias valandas ir lietuviai esą pasitraukė. Akovcai pasitraukė į Paąžuolės kaimo apylinkes. Lenkų teigimu, žuvo 7 akovcai ir 12 buvo sužeistų. Lietuvių esą buvo nukauta ir sužeista apie 50 žmonių, kaip trofėjai paimta 1 lengvasis kulkosvaidis ir 12 karabinų[21]. LVR 309-ojo bataliono antros kuopos būrio vado Prano Barkausko liudijimu, partizanai iš pradžių plechavičiukus privertė trauktis į mišką, bet po to iš Varėnos atvyko pastiprinimas ir lenkų partizanai pasitraukė. Kautynės truko apie 5–6 valandas, lietuvių kuopa patyrė nuostolių, lenkų nuostoliai P. Barkauskui liko nežinomi[22]. Buvęs LVR karys Stasys Gvildys pateikė tokią Kaniavos mūšio versiją: *Sekmadienio rytą du paaugliai paprašė VR karius apginti nuo gretimame kaime plėšikaujančių „akovcų". Karių būrys prie Kaniavos kaimo pateko į pasalą. Dešimt LVR karių žuvo, daug buvo sužeistų į kovą įsitraukė visa II kuopa ir, kol sulaukė pagalbos iš kitų 309 bataliono kuopų, keletą valandų narsiai kovėsi su galingesniu priešu. „Akovcai" lietuvių nenugalėjo ir atsitraukė, išsiveždami daug žuvusių ir sužeistų. Jų krauju buvo aplaistytas kelias iki Panočių kaimo.*

Pralaimėjimo įsiutinti , „akovcai" atsitraukdami pakeliui nužudė vietinius gyventojus Joną Stasionį, Vaclovą Janevičių, Miką Petrulį, mokytoją Smelevičių (kitų pavardės nežinomos).[23] Išliko Kaniavos mūšyje žuvusių plechavičiukų pavardės: V. Kupcikevičius, V. Tolkus, J. Mažeika, A. Žagarskas, B. Knataitis, Bočys, Zienius, Jančys, Giedraitis, Končus ir Macijauskas [pastarųjų vardai nežinomi – *aut. pastaba*] Viena žuvusiojo pavardė nežinoma. Kaniavos mūšyje buvo sužeisti šie bataliono kariai: Bronius Laurinaitis į dešinę ranką, Jonui Janickui peršautas dešinys petys, Vitui Vietrakiui peršauta dešinė krūtinės pusė ir delnas, Leonas Pšemeneckas kontūzytas sprogus minosvaidžio minai. Taip pat buvo sužeisti – pirmos kuopos eilinis Jonas Norkaitis, trečios kuopos eilinis Juozas Maziliauskas ir ketvirtos kuopos eilinis Stasys Novikas. Neatsiradus vietos Vilniaus ligoninėje, pastarieji trys kariai buvo išsiųsti gydytis į Kauno ligoninę. Žuvusieji bataliono kariai iškilmingai buvo pašarvoti Varėnoje, mediniame name prie geležinkelio stoties. Jų laidotuvėse dalyvavo daug varėniškių, mokytojų ir moksleivių. Vėliau atvažiavę žuvusiųjų artimieji jų palaikus išsikasė ir išsivežė. Kapų vietoje liko tik vienas kauburėlis. 1999 m. Kaniavos mūšyje žuvusiems LVR kariams buvo pastatytas paminklas[24].

Bataliono kariai, sužinoję, kad vokiečiai suėmė gen. P. Plechavičiaus štabą, ėmė masiškai iš bataliono su ginklais dezertyruoti. Tie, kurie nespėjo pasišalinti, netrukus vokiečių buvo suimti ir nuginkluoti[25]. Prieš bataliono nuginklavimą pirmos kuopos vadas kpt. J. Čeponis organizavo ginklų sandėlio išplėšimą, nes kariams trūko ginklų. Tokiu būdu bataliono kariai papildomai įsigijo po 800–1 000 šovinių ir po 4–6 granatas. Apsiginklavę ir pilna kovine apranga kuopa pasitraukė į Varėnos miškus. Tačiau miške juos pasivijo bataliono vado adjutantas, kuris įkalbinėjo kuopos karius pasiduoti vokiečiams su ginklais. K. Giedraitis prisimena:

Taigi adjutantas perdavė bataliono vado įsakymą kuo skubiau kpt. Čeponiui atvykti pas jį. Šis pakluso įsakymui ir nuvyko. Išvykdamas mums pasakė slaptažodį, be kurio negalioja jokie įsakymai. Jis pamokė:

– Jeigu kas nors ateitų pas jus ir nežinotų slaptažodžio – šaukite į tą žmogų.

Kai kapitonas išėjo, buvo tamsi naktis. Po kurio laiko jis pasirodė ir pasakė, kad turime grįžti į kareivines. Taip ir buvo padaryta: grįžome. Kareivinėse mums kuopos vadas liepė gultis nenusirengus, tik atsisegus diržą, o šautuvą pasiguldyti šalia kaip žmoną. Išeidamas jis pasakė:

Aš jūsų, vyrai, neapvilsiu. [...][26].

Netrukus kuopos vadas įsakė savo kariams pasiskirstyti grupėmis pagal savo kilimo vietą ir pasitraukti į Varėnos miškus. Apie 30 vyrų jurbarkiečių grupė 1944 m. gegužės 16–17 d., beaušt ant rytui, paliko II Varėną ir pasitraukė į mišką. Jiems bežygiuojant Varėnos miškais, atskrido vokiečių lėktuvai, kurie sekė pasitraukusius plechavičiukus. Besitraukiantiems jurbarkiškiams labai padėjo Dzūkijos ūkininkai (nakvyne, maistu ir žiniomis apie vokiečius). Labai išvargę jurbarkiškiai vis dėl to pasiekė savo gimtąsias vietas[27].

Apytikriai 1944 m. gegužės 20 d. SS daliniai nuginklavo nespėjusius pasitraukti bataliono karius, iš pradžių juos nugabeno į Vilnių, kiek vėliau į Kauną.

Į Barčių kaimą, kuriame buvo dislokuota bataliono ketvirtoji kuopa, automobiliais ir tanketėmis atvažiavo vokiečiai ir kuopą nuginklavo. Suimti plechavičiukai buvo išvežti į Vilnių. Čia jie pora parų buvo uždaryti kareivinėse ir saugomi sargybos. Po to kuopos kariai kartu su kitų LVR batalionų ir kuopų kariais (iš viso apie 2 tūkstančiai žmonių) traukiniu buvo nuvežti į Kauną ir uždaryti buvusioje karo belaisvių stovykloje[28].

Dalis buvusių bataliono karių 1944 m. gegužės 25 d. iš Kauno buvo išvežti į Vokietiją – Bonos miestą. Čia plechavičiukai buvo aprengti vokiškomis uniformomis ir paskirstyti po darbo komandas. Buvęs 309-ojo bataliono karys Vladas Kižys (g. 1924 m.) pateko į darbo komandą, kurios karo lauko pašto numeris buvo 11716. Pasibaigus karui, V. Kižys buvo išsiųstas į lietuvių pabėgėlių stovyklą Štutgarte[29]. 1948 m. gegužės mėnesį V. Kižys savo noru sugrįžo į sovietinę Lietuvą[30]. Buvęs 309-ojo bataliono pirmos kuopos karys Bronius Žemaila iš Bonos buvo nugabentas į Berlyną ir ten apie pusantro mėnesio valė miestą nuo bombardavimų padarytų griuvėsių. Vėliau jo dalinys buvo perkeltas į Falkenbergą ir ten statė aerodromą iki karo pabaigos ir patekimo į amerikiečių nelaisvę[31]. Sugrįžus į sovietų okupuotą Lietuvą, B. Žemaila 1952 m. sausio 3 d. MGB buvo suimtas ir kovo 6 d. nuteistas 25-erius metus kalėti lageryje su turto konfiskavimu[32]. Panašaus likimo sulaukė daugelis iš Vakarų Europos į sovietinę Lietuvą sugrįžusių plechavičiukų.

---

[1] S. Juocaičio 1948 02 22 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-16805, t. 1, l. 33.
[2] *Cit.* iš A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 460–461.
[3] J. Zebliausko 1952 02 04 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 23923/3, l. 90; T. Safonovo 1954 08 30 d. skundas SSRS Aukščiausiajam teismui, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11957/3, l. 105.
[4] LVR gydytojo J. Lelio 1944 04 09 d. raportas LVR sanitarijos viršininkui, *LCVA*, R-675, ap. 1, b. 31, l. 145.
[5] LVR gydytojo J. Lelio 1944 04 20 d. raportas LVR sanitarijos viršininkui, *LCVA*, R-675, ap. 1, b. 31, l. 225.
[6] A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, 1998, p. 468.
[7] LVR vado 1944 04 28 d. įsakymas Nr. 9, *LCVA*, f. R-1234, ap. 1, b. 2, l. 7.
[8] LVR vado 1944 03 30 d. įsakymas Nr. 2, *LCVA*, f. R-1234, ap. 1, b. 2, l. 20–21.
[9] V. Valavičiaus 1945 03 21 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 46634/3, l. 13–14; 1951 09 20 d. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo nuosprendis V. Sakalauskui, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 34339/3l. 90–91.
[10] S. Luko 1945 06 18 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 8, b. 8, l. 79–81.
[11] LSSR KGB 1948 10 23 d. pažyma apie LVR 309-ąjį batalioną, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 177–4.
[12] P. Barkausko 1946 07 09 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 30280/3, l. 18.
[13] A. Kašėta, „Mūšis Kaniavoje 1944-ųjų gegužy", in: *Merkio kraštas*, 1992 06 13.
[14] B. Žemailos 1952 01 12 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 23923/3, l. 37–38.
[15] V. Kižio 1948 07 10 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 62.
[16] V. Kižio 1948 08 05 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 78.
[17] W. Borodziewicz, *Szosta Wilenska Brygada AK*, Warszawa, 1992, s. 165–168; Rusijos valstybinis karo archyvas Maskvoje (toliau – *RVKA*), f. 500, ap. 1, b. 10, l. 71.
[18] A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, p. 461.
[19] Eišiškių žandarmerijos posto 1944 05 08 d. pranešimas maj. K. Kionigui, *LCVA*, f. R-613, ap. 1, b. 45, l. 101.
[20] V. Sakalausko parodymai Pabaltijo karinės apygardos Karo tribunolo 1951 09 20 d. uždarame teismo posėdyje, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 34339/3, t. 2, l. 291.
[21] AK 6-osios brigados vado „Konaro" 1944 05 30 d. kovinis pranešimas Nr. 8, *LCVA*, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 48.
[22] P. Barkausko 1946 07 09 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 30280/3, l. 18–19.
[23] *Cit.* iš S. Gvildys, *Generolo P. Plechavičiaus kariai savanoriai: Straipsnių rinkinys*, Kaunas, 2000, p. 29–30.
[24] Ten pat, p. 30; A. Kašėta, „Mūšis Kaniavoje 1944-ųjų gegužy", in: *Merkio kraštas*, 1992 06 17; A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 330–331.
[25] T. Safonovo 1954 08 30 d. skundas SSRS Aukščiausiajam teismui, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 11957/3, l. 105.
[26] *Cit.* iš A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 462.
[27] A. Martinionis, *Vietinė rinktinė*, V., 1998, p. 463–464.
[28] V. Kižio 1948 08 05 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 78.
[29] V. Kižio 1948 07 10 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 62.
[30] *Ten pat*, l. 186.
[31] B. Žemailos 1952 01 11 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 23923/3, l. 39.
[32] 1954 12 18 d. išvada B. Žemailos baudžiamojoje byloje, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 23923/3, l. 251–254.

1863 m. sukilimas Anykščių krašto Bičionių kaime ir apylinkėse

Prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Mano Tėvų šeimoje buvo gyva atmintis apie 1863 m. sukilimą, jo raišką gimtajame Bičionių kaime bei apylinkėse, jo sąsajas su Senelio Antano Tylos šeimos gyvenimu. Gaila, kad tie įvykiai nebuvo laiku užrašyti ir amžinasis laikas daug tų metų įvykių nusinešė užmarštin. Savo Tėvelio Antano Tylos prisiminimus užrašiau 1969 m., kai jie abu su Mama po tremties buvo grįžę iš Sibiro ir antrą kartą ištremti iš savųjų namų – gyveno netoli Rozalimo. Tėvelis buvo gimęs 1888 m., tad apie sukilimą žinojo tik iš savo tėvų ar kitų pasakojimo. Jis papasakojo:

1863 m. mano Tėvukas Antanas Tyla buvo Anykščių seniūnijos Bičionių kaimo viršaitis. Pas Tėvus Bičionyse buvo apsistojęs sukilėlių raitelių būrys[1]. Atvyko į Bičionis pailsėti. Paskui naktį mano Tėvukas jų ginklus nuvežė į Žežumbrį pas Rukšą (kur dabar Niaura gyvena). Ginkluotę sudarė šautuvai, bizūnai ir kt. Tėvukas kaime rinko sukilėliams duoną, pinigus, arkliams pašarą. Aiškinosi, kas norėtų eiti į sukilimą. Sukilėlių būriai traukė link Anykščių.

Apie sukilėlių apsistojimą pas mus kažkas pranešė valsčiui ir Tėvams grėsė tremtis Sibiran. Tačiau Rubikių „staršina" – viršaitis Vanka – paneigė, kad esą pas Tylą miatežnikai nebuvę.

***

Ūkininkas Čepas, gyvenęs netoli Debeikių, sukilėlių buvo išvarytas parodyti kelio į Anykščius. Jis turėjo vesti miškais, kurie tęsėsi nuo Debeikių iki Anykščių. Viešu keliu sukilėliai nėjo, nenorėdami susidurti su kariuomene. Bevesdamas sukilėlius, Čepas paklydo, nes pats mažai pažinojo tolimesnes vietas. Už tai jį nurašė bizūnais ir vis vien turėjo nuvesti į Anykščius.

Gavėnioj išėjau į sukilimą

Daug autentiškų žinių apie sukilimo meto įvykius Bičionyse ir apylinkėse pateikė per tardymą paimtas į nelaisvę sukilėlis, Elmininkų kaimo valstietis A. Bagdonas. Tokių sistemingų žinių, kokias pateikė sukilėlis, vargu ar būtų galima surankioti iš kitų šaltinių. Sukilėlis buvo kvočiams 1863 m. gruodžio pabaigoje (pagal seną kalendorių), sukilimas tebevyko ir tardomajam sukilėliui buvo suprantama, ko nereikia priešui pasakoti. Žinoma, jis pasakojo tai, kad kuo mažiau pakenktų kovos draugams, kaimynams, bendražygiams.

[Žemiau atpasakotas A. Bagdono kvotos protokolas, surašytas rusų kalba.]

Anykščiai, 1863 m. gruodžio 22 d. Tardomas Anykščių seniūnijos valstietis Bagdonas iš Elmininkų kaimo, amžius 20 metų, neraštingas. Įkalbėtas kunigo Siesickio[2], Gavėnioje[3] išėjau į sukilimą, į Maleckio būrį[4]. Pas Maleckį gavau dalgį. Šimonių girioj du dvarininkai atvežė du vežimus šautuvų. Debeikių miške prie kažkokio palivarko[5] stovėjome 3 savaites. Dvarininkas mus maitino. Troškūnų dvaras davė avižas, šieną ir kt. Atvažiavo į būrį kunigas Siesickis[6]. Dvarininkas Makarskis[7] mums atvedė du jaučius, atvežė avižų, duonos. Maleckio būryje buvau iki liepos mėn., kai mūsų būrį sumušė Troškūnų miške ir aš pabėgau į namus ir pasidaviau valdžiai Anykščiuose.

Paminklas Knebiuose, skirtas 1863 m. sukilėliams atminti, 2017 m. liepos mėn. Vidos Macevičienės nuotr.

Prieš 4 savaites (apie lapkričio mėn 24 d.) atvyko į namus raiti ir paėmė mane, nežiūrint Motinos prašymo. Miške dar buvo 20 raitų, vadovaujamų valstiečio (Antano) Andrikonio iš Anykščių. Jo padėjėjas buvo (Dominykas) Opanskis[8].

Dėl šalčio vietoje negalėjome stovėti, nuvykome į Kalvelių kaimą, kur išbuvome parą ir valstiečiai mus maitino. Iš čia vykome į Bičionių kaimą, kur stovėjome parą pas Tylą, kuris mus penėjo. Buvome nuėję į Piktagalio kaimą, Penionių palivarką, iš kur Sova[9] siuntė berniuką Juozą Zlatkų pas bajorą Bernatavičių, kad sužinotų, kur yra Maleckis.

Iš Bičionių į būrį įstojo Jonas Tyla ir Antanas Tyla, kampininkas (kutnik) Antanas Šakėnas.

Iš Bičionių vykome į Elminiškių (Elmininkų) kaimą, iš čia į Stakių užusienį, kur nuolat buvo mūsų kavalerija. Iš ten ji vyko įvairiomis kryptimis ir vėl grįždavo į Stakes. Į Stakes maisto ir kt. atveždavo Antanas Augustinas iš Elmiškių (Jelminiškių), Mataušas Tyla iš Bičionių atvežė du vežimus avižų. Stakėse būrys pasidalino. Raiti per Debeikius nuvyko į Užpalius, o pėsti į Miškiniškius, kur mes išbuvom apie 5 dienas ir mus gyventojai maitino. Iš Anykščių buvo atvykęs (Kasparas) Maleckis, pakartojo brolis[10]. Su juo buvo Antanas Andrikonis. Mes buvome Kalvelių, Kriokšlio kaimuose[11]. Maleckis vyko į Košeikų kaimą[12], kur buvo paimtų šautuvų, kardų. Nedaėjus Košeikų, sužinojom, kad ten rusų kariuomenė ir grįžome į Miškiniškius. Ten mus užpuolė ir paėmė į nelaisvę.

Andrikonio vadovaujamą būrį sumušė gruodžio 21 d. prie Miškiniškių kaimo[13]. Maleckis pabėgo. [*Šaltinis* – Kauno regioninis istorijos archyvas, f. A 562, ap. 1, b. 15, l. 5–6.]

[1] Pagal žemiau skelbiamus sukilėlio A. Bagdono parodymus tai galėjo būti vėlyvą 1863 m. rudenį.
[2] Nežinomas tuo metu Anykščių apylinkėse tokią pavardę turėjęs kunigas.
[3] 1863 m. gavėnia prasidėjo vasario 22 d., Velykos buvo balandžio 5 d.
[4] Greičiausiai Dominyko Felicijono Maleckio būrys. Būriui vadovavo ir jo brolis Kasparas Feleksas.
[5] Matyt, Knebių palivarko.
[6] Stovykloje lankėsi Anykščių klebonas Ferdinandas Stulginskis.
[7] Debeikių valsčiuje ир апылинкэе buvo keli Makarskių dvarai. Žr.: *Алфавитный список землевладѣльцев Ковенской губерніи. Изданийе 2-е исправленноїе и дополненоїе.* Ковна, 1889, с. 283.
[8] Dominykas Opanskis iš Stalėriškių kaimo, netoli Vyžuonų (O. Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969, p. 221).
[9] Povilas Červinskis-Sova 1863 08 pabaigoje prie Troškūnų įstojo į Edvino Vžesnevskio būrį. Vėliau Červinskio būrys veikė Anykščių, Andrioniškio, Užpalių ir Utenos apylinkėse. Spalio 9 (rugsėjo 26 d.) prie Vozgėlių kaimo surengė pasalą iš Anykščių vykstančiai Rusijos karinei gurguolei. 6 kareiviai buvo nukauti, 2 sužeisti, 2 pateko į nelaisvę, sukilėliams atiteko šautuvų, drabužių, maisto (Maksimaitienė, p. 221).
[10] Kasparo Maleckio brolis Dominykas per sukilėlių būrio mūšį su Rusijos kariuomene ties Troškūnais pateko į nelaisvę ir 1863 11 21 buvo pakartas Ukmergėje.
[11] Abu kaimai Anykščių r., Debeikių apyl.
[12] Kašeikių km., Suginčių apyl., Molėtų r.
[13] Miškiniškių km., Skiemonių apyl., Anykščių r.

El. p. staniulis@inbox.lt
Tel./faks. 8 37 209 330
Mob. +370 698 25991

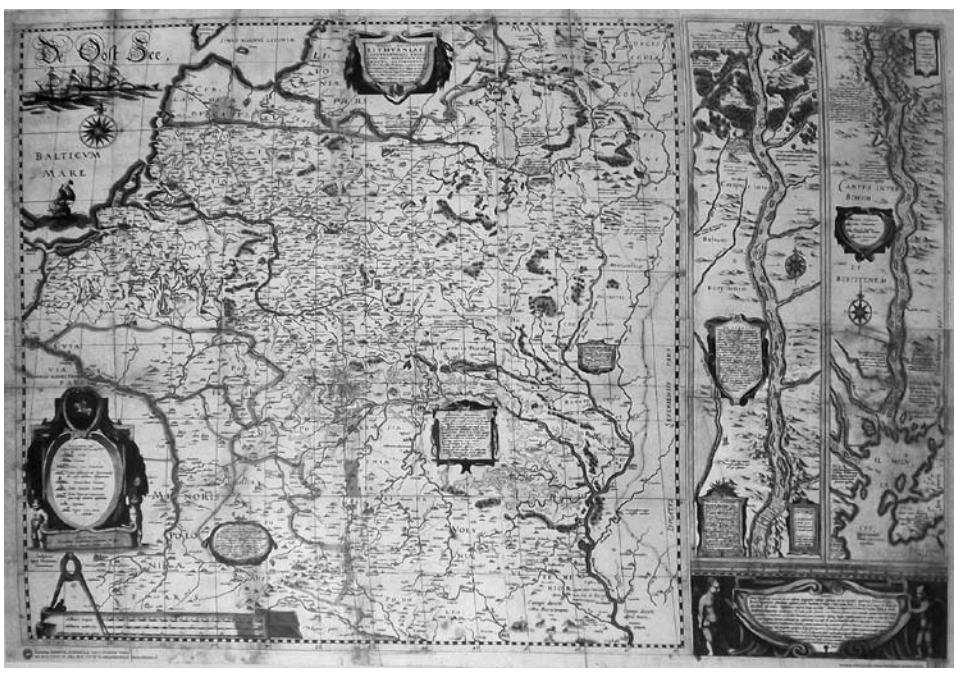
FB
V. Staniulio knygynas antikvariatas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapis ir jo variantai

Atkelta iš 4 p.

perrašinėjant keitėsi: 1614 m. žemėlapio *Tabula Russiae* pastaboje dalies bibliografų leidiniuose *LDK 1603 m. žemėlapio* pavadinimas ***Lithuaniae tabula,*** kitų bibliografų šaltiniuose **– *Magni Ducatus Lithuaniae tabula geographic.*** Manytina, kad jau po išleisto *LDK 1613 m. žemėlapio*, kurio pietinė riba yra 49° paralelė, T. Makovskis *LDK 1603 m. žemėlapį*, kuris pietuose siekė Juodąją jūrą, leidyklai siūlė 1614 m. Rusijos žemėlapio pietinei daliai patikslinti. Leidykla tuo nepasinaudojo, bet apie tai Rusijos žemėlapyje įrašė pastabą. Šio leidinio autorius 167 psl. rašo, kad *„LDK 1603 m. žemėlapis nėra rastas, apie jį jokiuose šaltiniuose nėra aptikta, jokios išsamesnės informacijos, išskyrus tai, kas parašyta Rusijos 1614 m. žemėlapio pastaboje, bet XVIII ir XIX a. bibliografiniuose leidiniuose yra minimas kaip 1614 m. T. Makovskio Lietuvos žemėlapis*". Dauguma tyrėjų, iš jų A. A. Gliožaitis, Algirdas Gustaitis, Jokimas Petrulis, Aloyzas Samas ir kiti, yra priėję prie išvados, kad žemėlapis sudarytas vykdytojų kolektyvo, kurį subūrė ir kuriam vadovavo bei lėšas skyrė kunigaikštis M. K. Radvila Našlaitėlis. A. A. Gliožaitis ir kiti tyrėjai įsitikinę, kad tai buvo LDK Valakų reformos buvę organizatoriai ir vykdytojai, karinės kartografijos specialistai. M. K. Radvilai talkino vaivadijų vadovai, aukštas pareigas užėmę valstybės pareigūnai bei tarnautojai, iš jų kunigaikštis K. V. Ostrogiškis (1526–1608). Manytina, kad žemėlapio sudarymas buvo aptartas su tuometiniu LDK didžiuoju kunigaikščiu Zigmantu III Vaza. M. K. Radvila Našlaitėlis tam darbui buvo atitinkamai pasiruošęs. Žinių buvo įgijęs Leipcigo ir Strasburgo aukštosiose mokyklose, apkeliavo Vakarų Europą ir Italiją, Artimuosius Rytus ir Egiptą, Vidužemio jūros salas, buvo gerai susipažinęs su geografijos, matematikos ir astronomijos mokslais. 1582–1584 m. dalyvavo piligriminėje kelionėje į Šventąją Žemę, iš kurios grįžęs ir pradėjo organizuoti visoje kunigaikštystėje lauko kartografavimo darbus. Iš laiško, rašyto Kijevo vaivadai V. Ostrogiškiui, matyti, kad M. K Radvilai organizuoti lauko kartografavimą padėjo Ostrogiškis, kuris, be kita ko, parūpino ir Dniepro bei jo intakų brėžinius. M. K. Radvila organizavo LDK lauko kartografavimo darbus, juos finansavo ir iš dalies redagavo žemėlapį. Lauko kartografavimo, duomenų apdorojimo ir žemėlapio braižymo darbus atliko kartografų kolektyvas. M. K. Radvila žemėlapį parengti spaudai ir spausdinti nutarė Amsterdame, nes manė, kad užsienyje išleistas žemėlapis bus vertingesnis ir populiaresnis. Ir neapsiriko, nes žemėlapis tikrai buvo labai vertinamas. Atlikus duomenų analizę ir įvertinimą, šioje studijoje pristatyti naujausi tyrimai ir išvados. A. A. Gliožaitis pabrėžia, kad T. Makovskis yra autorius *LDK 1613 m. žemėlapio* priedo (geografinio-istorinio LDK aprašymo iš trijų spaudos lapų *Palankiam skaitytojui*) ir kad studijoje sužadinta diskusija apie LDK žemėlapio autorystę negali sumenkinti T. Makovskio, kaip LDK ofortisto ir graverio, indėlio į to meto kultūrą, kuris žinovų yra palankiai vertinamas. Knygos autorius studijos 174 psl. pažymi, *„kad dalis 1990 m. nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos Respublikos istorikų bei kultūros darbuotojų dar ir dabar kai kurių Lenkijos istorikų suklaidinti tendencingai rašo, kad tai T. Makovskio žemėlapis*". Knygos santraukoje dėl žemėlapio autorystės A. A. Gliožaitis pateikia išvadą, kad *„išlikusi ir surasta informacija liudija, kad LDK žemėlapiui sudaryti XVI a. pabaigoje buvo suburtas vykdytojų kolektyvas. Jį subūrė, jam vadovavo ir pagrindinius žemėlapio sudarymo darbus (nustatė žemėlapio turinį, parinko darbų metodiką, mastelį, redagavo ir kt.) atliko kunigaikštis M. K. Radvila. Jis turėjo tam tikslui tinkamą išsilavinimą – 1563–1567 m. studijavo geografiją, matematiką, astronomiją Vakarų Europos universitetuose. Kunigaikščio M. K. Radvilos rūpestingu darbu ir lėšomis yra sudaryti ir išleisti du LDK žemėlapiai. Pirmas – 1603 m., kuris neišlikęs arba nesurastas. Konkretesnės informacijos apie jį kol kas nėra, bet kartografijos istorikų studijose bei XVIII ir XIX amžių bibliografiniuose leidiniuose įvairiais pavadinimais yra minimas. Antras – 1613 m., kuris iki 1631 m. spausdintas kaip sieninis, o vėliau apkarpytas ir spausdintas įvairiais variantais. Atlasų leidėjų nubraižytos jo sumažintos kopijos, kurios XVII–XVIII a. publikuotos atlasuose*". A. A. Gliožaičio knygos turinys suskirstytas į pratarmę, įvadą ir tris dalis. Knygos pabaigoje pateiktos autoriaus išvados, studijos santrauka lietuvių, anglų, lenkų kalbomis, *post scriptum*, darbe naudotų santrumpų ir svetimžodžių reikšmės, terminų aiškinimas, iliustracijų sąrašas, lentelių sąrašas, literatūra ir šaltiniai, asmenvardžių rodyklė.

Vilniaus universiteto Geomokslų instituto prof. V. Chomskio vardo auditoriją puošia LDK 1613 m. žemėlapis

Pristatydamas A. A. Gliožaičio leidinį, tikiu, kad jis ir toliau vykdys šio laikotarpio mokslinius tyrinėjimus ir tęs darbus, skirtus LDK žemėlapiams. Pažymėsiu, kad knyga yra verta ne tik lietuviškai skaitančių dėmesio, bet ir žymiai platesnio skaitytojų būrio, todėl šiandieną yra aktualus jos vertimas taip pat į kitas kalbas. Turėkime vilties, kad artimiausioje ateityje jam ar kitiems tyrėjams pavyks atrasti dar vieną kunigaikščio, Trakų, vėliau Vilniaus vaivados Mikalojaus Kristupo Radvilos kolektyvo kartografinės veiklos kūrinį – pirmąjį *LDK 1603 m. žemėlapį* su senosiomis didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų sienomis. Tai istorinis žemėlapis su didžiule 700 000 kv. km LDK teritorija, kurios pietinė siena siekė Juodąją jūrą, Krymo chanatą. Dėl savo didelės teritorinės apimties ir grafinės medžiagos jis būtų vertingas ne tik Lietuvos, bet ir Gudijos bei Ukrainos geografinio ir kartografinio pažinimo istorijai. Kaip teigia leidinio autorius, manoma, kad šis LDK žemėlapis galėjo būti išspausdintas Nesvyžiuje, Gdanske arba Augsburge. *LDK 1603 m. žemėlapio* atradimas pradžiugintų Lietuvos visuomenę, kartografus ir istorikus taip, kaip šiemet pradžiugino Vokietijoje atrastas 1918 m. Lietuvos Nepriklausomybės Akto originalas lietuvių kalba.

Lietuvos valstybės kūrėjai – Vasario 16-osios akto signatarai

Donato Malinausko ir jo šeimos narių tautybė

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS, Rokiškis

2017 m. liepos 15 d. Trakų rajono Onuškio bendruomenei buvo pristatyta monografija „Onuškis“[1] – 34-oji knyga iš serijos „Lietuvos valsčiai“, skirta Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui (1918–2018), išleista leidyklos „Versmė“. Gaila, vienas iš autorių pakartojo senas klaidas ir monografijoje patalpino Rokiškio rajone esančio Onuškio dvaro nuotrauką[2]. Kazys Misius, prof. dr. Raimundo Lopatos „teiginius“ įvertinęs teisingai, kaip griaunančius valstybės pamatus, pateikė kai kurias netikslias nuorodas į šaltinius. Nesiremdamas jokiais dokumentais, Kazys Misius suabejojo, kad būdami Altajuje Malinauskai bendravo su Janina Jasėniene (1902–1987), nors tų kontaktų įrodymų daugiau negu reikia: Marijos Malinauskienės laiškai iš Altajaus (saugomi JAV, kopijos Lietuvoje), Janinos Jasėnienės laiškas apie Marijos Malinauskienės mirtį, kuriame nurodoma, kad ji buvo palaidota šalia Donato Malinausko. Artimiausiu laiku numatoma publikuoti Marijos Malinauskienės ir Janinos Jasėnienės laiškus. Tenka apgailestauti, kad autorius nesusisiekė su Donato Malinausko vaikaičiu Tadu Stomma, tai būtų leidę išvengti bereikalingų klaidų.

Monografijoje esančiame Kazio Misiaus straipsnyje, skirtame 1918 metų signatarui Donatui Malinauskui[3], skaitytojui nekelia abejonių lietuvio Donato Malinausko tautybė, deja, neaišku, kodėl jo duktė priskirta lenkų tautai. Pavydas dėl turto tarpukariu neaplenkė Malinauskų giminės, buvo rašomi skundai valdžios institucijoms, siekiant nusavinti dvarus ir žemes. Tuo tikslu Donatas Malinauskas buvo vadinamas lenku, dukrai primenamas mokslas Vilniuje, sakoma, kad ji negalinti be lenkų gyventi. Kazys Misius rašo: „Koks D. Malinauskas lenkas, valdžios pareigūnai žinojo. O duktė, matyt, žmonos paskatinta, paveikta, lankė Vilniaus lenkų gimnaziją, kuri negalėjo neturėti įtakos pasirinkti lenkų tautybę.“[4] Kodėl Kazys Misius yra toks tikras, kad signataro dukra Marija[5] Alina Malinauskaitė yra lenkė? Dokumentai paneigia Kazio Misiaus teiginį **– Malinauskaitės pase 1936 metais įrašyta: lietuvė**. Tai nereiškia, kad viskas buvo labai paprasta. Vaikai mokosi ten, kur gyvena tėvai, mokosi ta kalba, kurią tėvai supranta ir gali padėti. Malinauskai iki 1920 m. gyveno Vilniuje, iš ten buvo lenkų išvaryti. Malinauskai gerai mokėjo prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų kalbas, D. Malinauskas mokėjo dar ir čekų kalbą, deja, nė vienas iš jų nesimokęs lietuvių kalbos. O vienturtei dukrai norėjosi padėti, stebėti jos mokslą, taigi didelio pasirinkimo nebuvo...

Signataro sesuo Filomena Marija Malinauskaitė savo biografijoje, rašytoje apie 1935 m., nurodo: „... nuo pat vaikystės buvau auklėjama tėvų namuose lietuviškoj dvasioj. Mano motina kilusi iš lietuvių [tekste žodis *bajorų* užbrauktas autorės] kunigaikščių Kęstučių-Gediminų. Tėvas laikė save lietuviu ir gimė Lietuvoje, Kauno gubernijoje. Prie rusų caro kaipo katalikas buvo paskirtas Rusijoj ir tarnavo kariuomenėje pulkininku. Bet mums šeimoj buvo pasakyta, kad esam lietuviai.“[6]

Prieš dvidešimt metų Vincas Staniulis publikacijoje „Trečias paminklas signatarui“[7], nepateikdamas jokių dokumentų ir ignoruodamas paties signataro teiginius, rašė, kad Donatas Malinauskas yra lenkų kilmės lietuvis bajoras. Kiti tvirtino, kad Donatas Malinauskas yra kilęs iš sulenkėjusios bajorų šeimos[8], bet vengė pagrįsti tokius savo teiginius žinodami, jog kalba nėra nutautėjimo požymis. Anot Pelikso Bugailiškio, kilmingą „Lietuvos aristokratą, Trakų bajorą Donatą Malinauską, nors ir nemokėjusį lietuviškai“[9] Vilniaus universiteto docentė dr. Dalia Bukelevičiūtė priskyrė lenkų tautai radijo paskaitoje „Signataras Donatas Malinauskas“. Laidos anonse buvo rašoma, kad „Vasario 16 d. akto signataras Donatas Malinauskas buvo kilęs iš turtingų lenkų bajorų šeimos, tačiau tai jam nesutrukdė tapti Lietuvos patriotu…“[10]. Nėra abejonių, kad tokie teiginiai yra klaidingi, politiškai motyvuoti, o politinė motyvacija išplaukia iš ekonominių interesų. Donatas Malinauskas su kumečiais galėjo susikalbėti tik lietuviškai, gal tik ne Jablonskio taisyklinga kalba. Taigi, kitaip nei „miestietiška šlėkta“, kuriai priskirtini ir kai kurie 12-ikos Vilniaus apaštalų nariai. Tačiau nepaisant paties Donato Malinausko tvirtinimų, kad jis yra lietuvis, tekstų ir publikacijų autoriai primygtinai Donatą Malinauską priskiria lenkų tautai.

Paminėtu Pelikso Bugailiškio teiginiu apie signataro lietuvių kalbos mokėjimą verta suabejoti, nes jame glūdi dviejų socialinių sluoksnių priešpriešos esmė. O kaipgi vis dėlto dvarininkas susikalbėdavo su kaimiečiais? Aprašomo asmens kalbos įgūdžiai vertinami priklausomai nuo rašančiojo socialinės orientacijos. Kazys Misius, neabejotinai paveiktas sovietmečio nuostatų, giliai palietusių lietuvių sąmonę ir pasąmonę, straipsnyje tvirtina, kad tik už komunizmą kovoję bajorai mokėjo lietuviškai. Remdamasis šia klaidinga nuostata, autorius Kazys Misius nurodė, kad iš penkių jo įvardytų bajorų tiktai vienas mokėjo lietuviškai[11]. Rytų Lietuva – tai ne Žemaitija ir Suvalkija, čia bajorų dauguma namuose kalbėjo lenkiškai, o gimnazijoje – rusiškai.

Marija Malinauskaitė, baigusi gimnaziją, kaip ir mama, pasirinko studijas Vilniaus M. Karlovičiaus konservatorijoje (*Konserwatorium muzyczne im. M. Karlowicza*). Tėvas užtikrino dukrai gerą išsilavinimą, būtiną aukštuomenės damai. Marijai Malinauskaitei buvo samdomos prancūzės guvernantės. Donatui Malinauskui nebuvo svetima ir prancūzų kalba. Kai Marija vieną prancūzę guvernantę išmokė lenkiškai, buvo pasamdyta kita prancūzė. Tadas Stomma pasakojo, kad jo tėvai, norėdami tarpusavyje pasikalbėti, kalbėdavo prancūziškai. Viktoras Stomma kalbėjo prancūziškai ne prasčiau už žmoną, nes studijavo Prancūzijoje. Apie Lietuvos bajorų prancūzišką tartį gan kritiškai yra atsiliepęs Donato Malinausko giminaitis, Lietuvos bajoras, žinomas etnografas Jonas Karlovičius. Jis rašė, kad tarimas Lietuvoje ir Prancūzijoje skiriasi – kaip kinų ir anglų kalbos.

Marija Alina Malinauskaitė, apie 1920 m. Nuotr. iš Tado Stommos archyvo JAV

Pasō Nr. 926679

1. Paso savininko(ės)
Vardas Mare
Pavardė Malinauskaitė
2. Gimimo diena arba amžius gim. 1907 m. 12 /XII
3. Gimimo vieta:
Apskritis Vilniaus
Valsčius —"—
Kaimas — —
Miestas Vilnius
4. Nuolatinė gyvenamoji vieta:
Apskritis Trakų
Valsčius Onuškio
Kaimas dv. Jankavičy
Miestas —
5. Užsiėmimas Tarnautoja
6. Tikyba R. Kat
7. Tautybė Lietuvė

Marijos Alinos Malinauskaitės paso faksimilė. Pasas išduotas 1936 m.

Keistai atrodo Kazio Misiaus pasirinktos citatos iš diplomatinio susirašinėjimo apie Malinauskų prancūzų ir lietuvių kalbos mokėjimą, jomis peršama nuomonė, kad Malinauskai nemokėjo šių kalbų, tai publikuota ne kartą. Ko siekia autoriai, taip ir lieka neaišku. Studijos M. Karlovičiaus konservatorijoje Marijos Alinos Malinauskaitės netenkino, ji, kaip ir mama Zofija Kučiauskaitė-Malinauskienė[12], profesionalia muzikante netapo. Pasakojama, kad Zofija viename pokylyje atliko gedulingą maršą, o Donatas Malinauskas tuo nesusižavėjo. Daugiau ji nemuzikavo. Artistės karjera taip pat nesiderino su bajoriška Marijos Malinauskaitės kilme, ji ėmėsi studijuoti teisę Vilniaus universitete. Diplomo taip ir neatsiėmė. Tuo metu Vilniaus universitete studijavo ir būsimasis Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas.

Donato Malinausko dėdė Jonas Karlovičius mūsų mokslo darbuotojų pastangomis taip pat pristatomas lenku. 2011 m. Subartonyse jo atminimui pastatytoje lentoje yra užrašai lietuvių ir lenkų kalbomis. Jono Karlovičiaus sūnaus Mečislovo Karlovičiaus vardu tarpukariu buvo pavadinta Vilniaus konservatorija. Kodėl šis vardas konservatorijai iki šiol nesugrąžintas, lieka neaišku. Visiškai suprantamas jaunos merginos Marijos Alinos Malinauskaitės noras studijuoti giminaičio vardu pavadintoje konservatorijoje ir tautybė čia niekuo dėta. Tiesa, sunkumų buvo. Marija Alina Malinauskaitė, kertanti sieną, buvo sulaikyta Lietuvos pasieniečių. Donato Malinausko vaikaitis Tadas Stomma pasakojo, kad buvo kilęs didelis triukšmas, kai pasieniečiai sulaikė signataro dukrą.

1935 m. lapkričio 23 d. kunigas Vladas Mironas Šv. Mykolo bažnyčioje sutuokė 28-erių metų Mariją Aliną Malinauskaitę ir 35-erių Viktorą Stommą, ceremonija vyko lenkų kalba. Abiejų sutuoktinių Stommų pasuose įrašyta tautybė – lietuviai. Tačiau nieko keisto, kad santuokos apeigos bažnyčioje Kaune atliktos lenkų kalba. Tadas Stomma pasakojo, kad jo mama tėvui net priekaištaudavo, kad jis per daug laiko skiria lietuvybei ir ją tarsi užmiršta. Kvietimas į vestuves buvo parašytas ant perlenkto lapo, kurio vienoje pusėje buvo lietuviškas tekstas, o kitoje – lenkiškas.

Taip jau susiklostė, kad lengviausias kelias, norint užvaldyti svetimą turtą, jo savininką paversti svetimtaučiu. Komunistai turto neturėjo, todėl daugiau negu akivaizdu, kad teisinė sistema tarnavo ir šiandien tebetarnauja svetimo turto užvaldymui.

---

[1] Kanevičiūtė K., „Monografijos „Onuškis“ pristatymas“, in: *Trakų žemė*, 2017m. liepos 21 d., Nr. 29 (975), p. 1, 6.
[2] Kazlauskas D., „Onuškis. Nuo seniausių laikų iki 1915 metų vasaros“, in: *Onuškis*, Vilnius: Versmė, 2017, p. 147.
[3] Misius K., „Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas“, in: *Onuškis*, Vilnius: Versmė, 2017, p. 1429–1448.
[4] Misius K., „Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas“, in: *Onuškis*, Vilnius: Versmė, 2017, p. 1446
[5] Dokumentuose kartais Marė – *aut. pastaba.*
[6] *LCVA*, f. 1787, ap. 1, b. 91, l. 31.
[7] Staniulis V., „Trečias paminklas signatarui [D. Malinauskui, Onuškis, Trakų rajonas]“, in: *Kauno diena*, 1998 m. vasario 14 d., p. 4.
[8] Semaška A., *Pasižvalgimai po Lietuvą*, Vilnius, 2005, p. 582; *Lietuvos dvarų enciklopedija*, sud. Algimantas Semaška, Ingrida Semaškaitė, Vilnius, 2017, p. 176 [Enciklopedijos p. 240 pateikta neteisinga informacija apie Tanskius, supainioti du bendravardžiai Feliksai Tanskiai. Su Donato Malinausko gimine sietinas Feliksas Tanskis mirė iki 1863 m. sukilimo ir buvo palaidotas Šv. Stepono kapinėse Vilniuje. *Aut. pastaba*].
[9] Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 160 [Dėl teiginio apie lietuvių kalbos mokėjimą verta suabejoti, nes jame glūdi priešpriešos esmė – *aut. pastaba*].
[10] „Radijo paskaitos: signataras Donatas Malinauskas“, in: *Anonsai… LRT…*, 2017 m. kovo 14 d., 14:05 val. Prieiga per internetą – <*http://www.lrt.lt/radijas/anonsai/24760, http://www.lrt.lt/media/radio/2017/03/1013729796.mp3*>. Anonsas: „Vasario 16 d. akto signataras Donatas Malinauskas buvo kilęs iš turtingų lenkų bajorų šeimos, tačiau tai jam nesutrukdė tapti Lietuvos patriotu…“
[11] Misius K., „Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas“, in: *Onuškis*, Vilnius: Versmė, 2017, p. 1433.
[12] Arba Kučevskaitė – *aut. pastaba.*

Muziejus laikraštyje Nr. 18 (4887)

TRAKŲ ISTORIJOS MUZIEJUS

Šv. Florijonas – ugniagesių globėjas

Gegužės 4–oji – Šventojo Florijono dieną. Florijonas (lot. florianus – „žydintis, švytintis“, 250–304 m.) – šventasis kankinys, į krikščionių tikėjimą atsivertęs romėnų karys. Gelbėdamas įkalintus krikščionis, Enso mieste (Austrija) jis buvo suimtas, kankintas, galop nustumtas nuo tilto ir su pririšta ant kaklo girnapuse paskandintas to paties pavadinimo upėje. Legendos pasakoja, kad Florijonas stebuklingai vienu kibiru vandens užgesinęs degantį namą ar net visą miestą. Todėl jis paprastai vaizduojamas kaip romėnų ar viduramžių karys, vienoje rankoje laikantis vėliavą su kryžiumi ir girnapuse, arba su kibiru, kubilu ar ąsočiu gesinantis degantį namą ar bažnyčią. Šventasis Florijonas paskelbtas Aukštutinės Austrijos (gimtinės), Lenkijos Karalystės (kur atsidūrė jo palaikai) ir Lichtenšteino globėju. Šventasis Florijonas laikomas su ugnimi susijusių profesijų – ugniagesių, kepėjų, kalvių, metalurgų, kaminkrėčių – globėju. Bėgant amžiams, į šventąjį užtarimo ėmė kreiptis aludariai, krosninkai, pirtininkai, puodžiai, kubilų gamintojai. Žmonės jį laikė ir lengvos mirties globėju. Lietuvoje jis dar vadinamas Flioreliu, Fliureliu, Flurijonu, Pliurijonu.

Seniausia žinia apie Florijoną yra išlikusi viename VIII a. žemės dovanojimo akte, kuriame presbiteris (katalikų dvasininkas) Reginolfas dovanoja bažnyčiai valdas „vietoje, kurioje ilsisi kankinio Florijono palaikai“. Šio šventojo kultas atgijo XIX–XX a. iešKant globos per gaisrus, katastrofas ir epidemijas. Florijono atvaizdas atsirado herbuose, ant miestų vartų, bažnyčių bokštų. Jo statulos puošė miestų ir kaimų aikštes. Daugelyje Europos šalių Šventojo Florijono dienos proga buvo rengiamos šventės, organizuojami ugniagesių pasirodymai. Jo skulptūrų galima rasti visoje Lietuvoje, taip pat ir Trakuose – ties ugniagesių būstine medinė šv. Florijono skulptūra pastatyta 2000 metais.

Šventojo Florijono paveikslėlis. Austrija, XIX a. II p. Spaudai parengė O.Ševeliov

Trakų istorijos muziejuje saugoma apie 150 eksponatų, kuriuose pavaizduotas šventasis Florijonas. Tai – skulptūros, tapybos darbai, graviūros ir šventųjų paveikslėliai, medaliai, banknotai, fotonuotraukos, atvirukai, pašto ženklai ir taikomosios dailės eksponatai.

Gegužės 4 d. Trakų salos pilyje atidaryta paroda „Šv. Florijonas – ugniagesių globėjas“, kurioje eksponuojami unikalūs XVIII–XXI a. kūriniai. Greta senųjų meistrų skulptūrėlių ir graviūrų – mūsų muziejaus menininkų Kazimiero Barišausko ir Virginijaus Stančiko specialiai šiai parodai sukurti darbai, dailininko prof. Giedriaus Kazimierėno tapytas paveikslas, Antano Vaičekausko sukurtas proginis medalis ir ženkliukas. Parodai eksponatus paskolino kolegos iš Kretingos muziejaus, nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus bei Lietuvos kolekcininkai.

Rinkinių apskaitos ir saugojimo skyriaus vedėja Irena Senulienė

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Tėviškės aušra

Nr. 9 (30) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2017 m. rugsėjis

Karaliaučiaus krašto mokyklos

Pilkalnyje lietuvių kalbą ir etnokultūrą puoselėjančių mokinių vasaros kelionės

Alma BALAIKAITĖ-JANVARIOVA, Pilkalnio (Dobrovolsko) mokyklos mokytoja, ansamblio „Malūnėlis“ vadovė

Vasara – nuostabiausias laikas ir vaikams, ir suaugusiesiems. Šių metų vasara Pilkalnio (Dobrovolsko) mokykloje lietuvių kalbos ir etnokultūros būrelį lankantiems mokiniams buvo įsimintina dėl įvairių renginių ir įdomių kelionių. Visą birželį moksleiviai buvo užsiėmę: žaidė, dainavo, šoko ir keliavo, nes į svečius kvietė draugai iš Lietuvos.

Birželio 3-iąją važiavome į Vilkaviškį, kur dalyvavome Sūduvos amatininkų šventėje. Birželio 8–10 d. dalyvavome etnokultūrinėje stovykloje „Vėlungis“ Drevernoje. Tai kaimas Klaipėdos krašte, 6 km nutolęs nuo Priekulės. Moksleiviai mokėsi groti, žaidė, šoko liaudies šokius, gamino įvairius darbelius: rankinukus iš odos, medinius žaisliukus, audė juostas, siuvo tautinio kostiumo detales. Nepastebimai praėjo trys dienos stovyklaujant.

Labai įdomi kelionė buvo birželio 23–26 d. Važiavome į Punską, kur dalyvavome Joninių arba Rasos šventėje. Punskas – nedidelis Lenkijos miestelis, kur gyvena nemažai lietuvių.

Šventė organizuota pagal visas Joninių tradicijas. Joje aktyviai dalyvavo mūsų moksleiviai, buvo moksleivių iš Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos. Kiekvienas dalyvis iš įvairių žolelių ir gėlių pynė Joninių vainiką. Šventė prasidėjo eitynėmis per gražius vartus, papuoštus beržų ir ąžuolų šakelėmis. Prausėmės šaltinio vandeniu, šokome apie kupolę – medį, papuoštą įvairiais žalumynais. Neištekėjusios mergaitės metė į vandenį vainikus. Pagal padavimą, greit ištekės toji, kurios vainikas pakibs už šakos. Ėjome nusilenkti šventam medžiui – ąžuolui, jo galybei ir jėgai. „Malūnėlio“ dalyviai ėjo pirmieji ir atliko dainą. Nusilenkę ąžuolui, susirinkome prie laužo. Ugnį visos tautos laiko šventa. Vieni kitiems linkėjome taikos, gėrio ir sėkmės. Paskui ėjome prie pasėlių lauko, palinkėjome gero derliaus ir skalsios duonos. Lipome ant kalvos palydėti saulės. Po saulės laidos dalyvavome koncertinėje programoje, leidome į vandenį pačių nusipintus vainikus.

Pilkalnio vaikų ansamblis „Malūnėlis“ (vad. Alma Balaikaitė-Janvariova) 2017 m. vasarą

Kitą dieną dalyvavome ekskursijoje po Punsko apylinkes, aplankėme daug įžymių vietų, kalvų, pasigrožėjome upėmis ir ežerais. Lankėmės muziejuje po atviru dangumi. Jame atgyja baltų, prūsų ir jotvingių istorija.

Paskutinę šventės dieną vykome į Marijampolę. Buvome labai šiltai sutikti Marijampolės meno mokykloje, čia parodėme savo koncertinę programą. Dalyvavome ekskursijoje, susipažinome su miestu.

Rugpjūčio 1–15 d. aktyviausi ansamblio dalyviai dalyvavo kūrybinėje stovykloje „Palikimas – 4“, vykusioje Šventojoje. Moksleiviai ilsėjosi, maudėsi Baltijos jūroje, deginosi saulėje. Vadovaujami įžymių animatorių pagal poeto Maironio baladę „Jūratė ir Kastytis“ sukūrė trumpametražį filmą.

Vasaros sezoną baigėme gražiame Kuršių nerijos kampelyje – Juodkrantėje, kur dalyvavome 10-ojoje regioninėje folkloro šventėje „Pūsk, vėjuži“. Koncertinėje programoje „Ko neužpustė laiko vėjai“ dalyvavo vienuolika folkloro ansamblių. Po pasirodymo plaukiojome senoviniu burlaiviu po marias, patyrėme daugybę įspūdžių. Lankėmės Žvejo kieme, kuriame buvo įvairių dirbtuvėlių: buvo gaminamos vėtrungės, audžiamos vytinės juostos, lipdomi molinukai, mezgami tinklai, gaminamas rankų darbo muilas. Mes pynėme apyrankes, dalyvavome gaminant muilą ir mokėmės senovinių žaidimų. Tautodailės ir kulinarijos paveldo mugėje vaišinomės tradiciniais pamario krašto valgiais: ant laužo kepta žuvimi, žuviene ir koše, dalyvavome vakaronėje „Šok, broluži“. Smagu svečiuotis, kai maloniai ir šiltai sutinka.

Dėkojame visiems buvusiems su mumis, aktyviai dalyvavusiems išvykose ir renginiuose. Dėkojame ir visiems rėmėjams: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai, Mažosios Lietuvos lietuvių draugijai Čikagoje ir Tautos fondui (JAV).

Autorės nuotr.

Rytų Lietuvos mokyklos

Rugsėjo 15-oji – Tarptautinė demokratijos diena

Rasa MIDVERIENĖ, Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos anglų kalbos mokytoja metodininkė

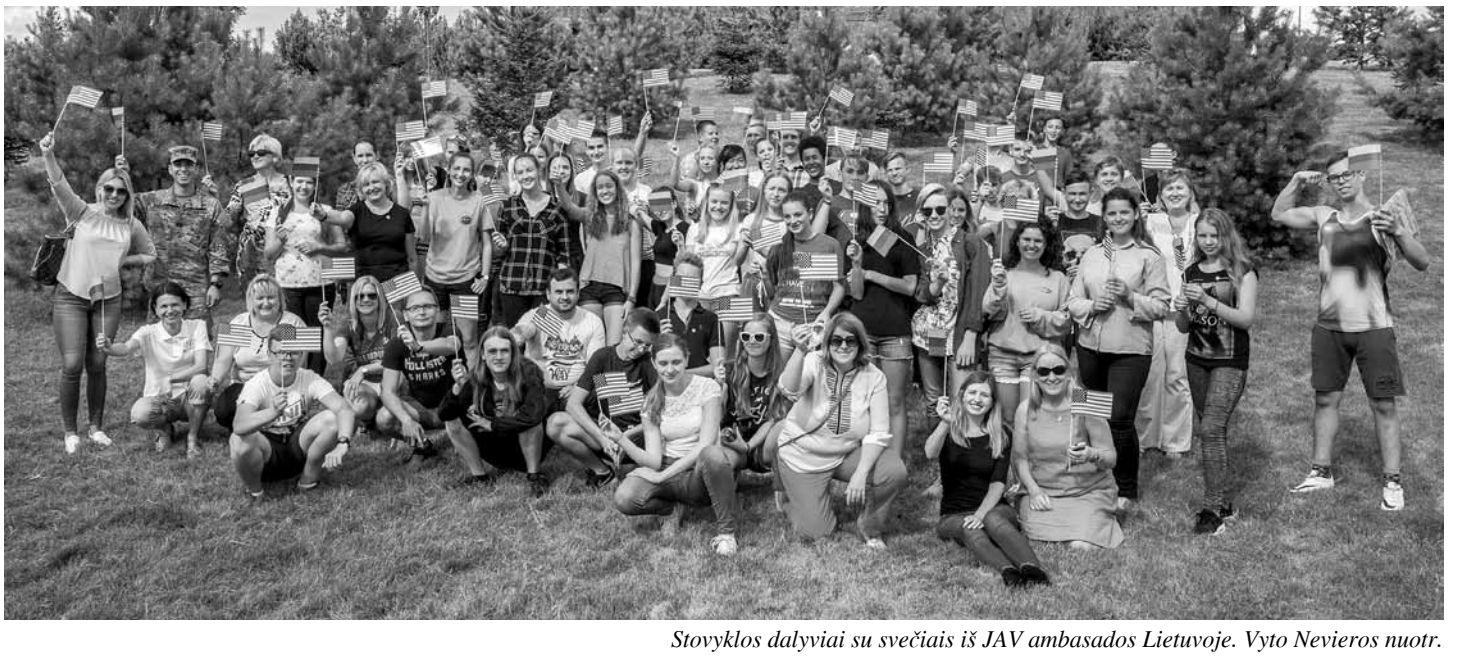
Demokratija garantuoja pagrindines laisves: atvirą diskusiją, žodžio laisvę (teisę pasakyti savo nuomonę), susibūrimų laisvę, judėjimo laisvę ir asmenybės saugumo laisvę.

Rugsėjo 15 d. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijoje paminėta Tarptautinė demokratijos diena. IIG klasės mokiniai kartu su mokytojomis Rasa Midveriene ir Jolanta Lazdauskiene pakvietė IG–IIIG klasių gimnazistus į integruotą veiklą „Kiekvienas žmogus vertas savęs...“.

Tarptautinės demokratijos dienos paminėjimas gimnazijoje pažadino prisiminimus. Prisiminėme vasarą, Alytaus r. Dvarčėnų dvarą, Amerikos ambasados Lietuvoje ir Lietuvos anglų kalbos mokytojų asociacijos (LAKMA) organizuotą tarptautinę stovyklą „Democracy Camp 2017“. Stovyklos dalyviai: Ieva, Agata, Valerija, Inga, Deividas, Robertas ir anglų kalbos mokytoja Rasa, pasidalijo įspūdžiais iš kūrybingai, intensyviai ir prasmingai praleistos vasaros savaitės. Šioje stovykloje dalyvavo mokiniai iš šešių Lietuvos mokyklų: Vilniaus „Santaros“ progimnazijos, Vilniaus „Žaros“ gimnazijos, Garliavos Juozo Lukšos gimnazijos, Kupiškio Povilo Matulionio progimnazijos, Lentvario Motiejaus Šimelionio gimnazijos, mokiniai iš Lenkijos mokyklos Svidnikuose ir *Charles Wright Academy* mokiniai iš JAV. Čia susiradome naujų draugų, įgijome patirties ir ja dalijomės. Stovyklos metu vykdėme daug veiklų, kurių metu diskutavome apie demokratijos atsiradimą, principus, teises, laisves ir vertybes, aktyviai reiškėme savo nuomonę. Dieną pradėdavome mankšta, į kurią sukviesdavo savanoris Tomas, žadindamas visus neįprasta dūdmaišio melodija. Po diskusijų ir veiklų mokiniai rinkdavosi salėje arba lauke pažaisti sportinių žaidimų, vakarus praleisdavo jaukioje, romantiškoje aplinkoje prie laužo. Kiekvieną dieną mūsų stovykloje apsilankydavo svečiai, jie dalijosi su mokiniais savo patirtimi, atliekamais darbais, misijomis, jų rezultatais. Mus aplankė doc. dr. Ieva Deviatnikovaitė iš Mykolo Romerio universiteto, Austė Valančiūtė iš Vilniaus universiteto, žurnalistė Živilė Raškauskaitė ir būrys ambasados darbuotojų: Althea Cowley-Murphee, Inga Sidrys, Rasa Baukuvienė, Vytas Neviera, Alicia Nibarger, Sandra Ambotaitė ir kapitonas Joey M. Gonzales.

Išsiskyrimo diena buvo liūdna, bet į namus visi sugrįžome pailsėję, kupini energijos, naujų minčių būsimiems darbams ir atviri naujiems susitikimams.

Plačiau apie stovyklos veiklą galima paskaityti interneto svetainėje *democracycamp2017blogspot.lt* arba stovyklos „Facebook“ paskyroje.

Stovyklos dalyviai su svečiais iš JAV ambasados Lietuvoje. Vyto Nevieros nuotr.

Mokytoja Rasa Midverienė su IIG klasės mokiniais. Eglės Petronienės nuotr.

Lietuvių konferencija ir jos vaidmuo atkuriant modernią Lietuvos valstybę

Prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

ir valstybinio pobūdžio institucijų, savų materialinių išteklių, reikalingų subrandintiems politiniams ir patriotiniams tikslams paremti.

Vienas iš paminėtų etapų buvo Lietuvių konferencijos organizavimas, sušaukimas ir Lietuvos politinių strateginių sprendimų suformulavimas bei paskelbimas. Šios Lietuvių konferencijos 100-mečiui paminėti ir skirtas šis rašinys.

Dar netolimoje praeityje pasigirsdavo tvirtinimų dėl socialinio susitelkimo Lietuvos suvereniai valstybei kurti ribotumo, pripažįstant tai tik kaip grupinį siekį, neturintį ryšio su tauta, su Lietuvos visuomene. Istorinėje literatūroje kai kada abejojama Lietuvių konferencijos demokratiškumu. Pati Lietuvių konferencija kartais tepripažįstama kaip Oberosto siekis sudaryti patarėjų tarybą iš vietinių gyventojų. Drauge abejojama, kad Konferencija buvo lietuvių vienas iš išsilaisvinimo etapų. Todėl iškyla Lietuvių konferencijos sąsajų su lietuvių tauta ir Lietuvos visuomene klausimas, t. y. jos demokratinio pobūdžio klausimas. Tai savo laiku principingai ir dalykiškai atskleidė teisininkas Mykolas Romeris. Bet jo teiginiai pamirštami. Kai ką tenka kartoti.

Šiame pranešime sieksiu išryškinti Lietuvių konferencijos sąsajas su visa Lietuva, jos demokratinį pobūdį, atskirai supažindinsiu su Vilniaus ir pačių anykštėnų indėliu Lietuvių konferencijai. Apie tai jau iš dalies skelbiau Vorutos mėnraštyje.

Atliekant Lietuvių konferencijos demokratinę analizę, reikia atsakyti į kelis svarbius klausimus:

1. Kokiu principu buvo organizuota Lietuvių konferencija?
2. Kokiu būdu buvo sukviesti Lietuvių konferencijos dalyviai?
3. Kokiai teritorijai jie atstovavo?
4. Kokiems visuomenės sluoksniams jie priklausė?
5. Pagal kokį principą buvo sudaryta Lietuvos Taryba?
6. Kokį politinį sprendimą dėl politinės Lietuvos ateities priėmė Lietuvių konferencija ir kokią užduotį davė Lietuvos Tarybai?

Lietuvių konferencijos principines nuostatas parengė Vilniaus lietuvių kuopos sudarytas Organizacinis komitetas. Jis parengė Konferencijos politinę programą valstybei atkurti, paruošė Lietuvių konferencijos dalyvių kvalifikacinius, moralinius, politinius, tautinius reikalavimus. Organizacinio komiteto nariai važinėjo po apskritis ir ieškojo tinkamų žmonių, sudarė dalyvių sąrašą ir pakvietė juos į Vilnių.

Taigi, Lietuvių konferencijos Organizaciniam komitetui teko ypatingas vaidmuo sėkmės istorijoje atkuriant Lietuvos valstybę. Jis buvo Valstybės atkūrimo istorijos varomoji ir atskirų etapų jungiamoji transmisija.

Todėl svarbu buvo, kaip pats Organizacinis komitetas atspindėjo Lietuvos teritorines ir gyventojų socialinių sluoksnių atstovavimo reikšmes.

Organizacinio komiteto asmeninė sudėtis yra paskelbta. Čia juos visus 23, kaip vienus iš Lietuvių konferencijos ir Lietuvos valstybės atkūrimo pradininkų, trumpai išvardysiu, juos pagerbdamas:

1. Antanas Alekna,
2. Salemonas Banaitis,
3. Tadas Daugirdas,
4. Boleslovas Dirmantas,
5. Povilas Dogelis,
6. Antanas Gineitis,
7. Kazimieras Jokantas,
8. anykštėnas Steponas Kairys,
9. Juozas Katilius,
10. Petras Klimas,
11. Vladas Mironas,
12. anykštėnas Kazimieras Okuličius,
13. Stanislovas Narutavičius,
14. Antanas Povylius,
15. Motiejus Simonaitis,
16. Antanas Smetona,
17. Jonas Smilgevičius,
18. Juozapas Stakauskas,
19. Juozapas Stankevičius,
20. Justinas Staugaitis,
21. Jurgis Šaulys,
22. Adomas Šernas,
23. Pranas Turauskas.

(Pabraukti tie nariai, kurie tapo signatarais).

Iš 23 Organizacinio komiteto narių 10 (43 %) buvo kunigai, daugiausia kilę iš ūkininkų ir dirbę provincijos parapijose. Be to, buvo po kelis advokatus, agronomus, gydytojus, inžinierius, studentus, kultūros darbuotojus, vienas verslininkas. Iš visų Komiteto narių 78 % priklausė inteligentijai.

Teritoriniu požiūriu jie taip pasidalijo: iš Vilniaus – 6, iš Kauno – 3, iš Aukštaitijos – 6, iš Žemaitijos ir Suvalkijos –po 3, iš Dzūkijos –1. Anykštėnams pasididžiavimą žadina tai, kad tarp jų buvo bent 2 anykštėnai: kurklietis iš Užunvėžio Steponas Kairys ir troškūnietis iš Latavėnų dvaro Kazimieras Okuličius.

Dauguma Komiteto narių buvo daugiau nei 32 metų amžiaus, taigi, gerai suprantantys ir patriotinės veiklos reikšmę, ir atsakomybę tautai, savo šeimai, artimiesiems, visuomenei, istorijai.

Iš 23 narių net 10 tapo Vasario 16-osios akto signatarais. Tai dar kartą patvirtina Organizacinio komiteto svarbą Valstybės atkūrime.

Organizacinis komitetas posėdžiuose priėmė principinį politinį sprendimą – siekti nepriklausomos Lietuvos valstybės etnografinėse ribose atkūrimo. Taip pat, norėdami nutraukti bet kokius ryšius su Rusija ir Lenkija ir ne vienodai suprasdami galimas pasekmes, pritarė konvenciniams ryšiams su Vokietija, kuri iš tikrųjų galiausiai daugiausia padėjo atkuriant valstybę, išsaugojo mums brangių valstybės atkūrimo dokumentų originalus.

Organizacinis komitetas patvirtino kvalifikacinius Lietuvių konferencijos dalyvių reikalavimus. Į Lietuvių konferenciją nuspręsta kviesti tokius (įdėmiai paklausykite), kurie „būtų dori, susipratę, tvirti, inteligentiški lietuviai, visokių luomų ir srovių, ne jaunesni kaip 25 metų. Išimties keliu gali būti pakviesti ir tie Lietuvos piliečiai, kurie dar nemoka lietuviškai, bet iš savo darbų yra žinomi kaipo aiškūs mūsų tautos ir mūsų krašto gerovės šalininkai“.

Oberosto karinė administracija neleido kviesti Konferencijos dalyvių rinkimų keliu. Tada Organizacinio komiteto nariai patys, važinėdami po Lietuvą, po pasiskirstytas apskritis, apklausos būdu bei lokaliniuose susirinkimuose sudarė delegatų iš apskričių sąrašą ir paskui pakvietė juos į rugsėjo 18–23 d. Vilniuje vyksiančią Lietuvių konferenciją.

Į Lietuvių konferenciją atvyko 222 dalyviai:

Iš Vilniaus –33,
Iš Kauno –6,
Iš Seinų – 6,
Iš Šiaulių – 6,
Iš Panevėžio – 1,
Iš Žemaitijos –50,
Iš Aukštaitijos be paminėtų miestų, – 68,
Iš Užnemunės su Seinais – 47.
Iš Anykščių krašto buvo 10 dalyvių.

Taigi, dalyvių buvo iš visos Lietuvos, išskyrus Suvalkų, Vėžaičių ir Tauragės apskritis.

Iš 222 dalyvių 136 (61 %) priklausė inteligentijai ir 86 (39 %) įvairiems verslams. Didžiausias grupes sudarė 69 dvasininkai, 67 ūkininkai ir 20 mokytojų. Be to, buvo gydytojų, farmacininkų, teisininkų, dailininkų, agronomų, žurnalistų, studentų, advokatų, pirklių, technikų, inžinierių, dvarininkų, finansininkų ir kt.

Konferencijoje dalyvavo ryškiausios karo metais iš Lietuvos nepasitraukusios asmenybės: Jonas Mačiulis-Maironis, Jonas Basanavičius, Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis, Mykolas Biržiška, Tadas Daugirdas, Faustas Kirša, Adomas Jakštas-Dambrauskas, Mečislovas Reinys, Antanas ir Jonas Vileišiai, Jonas Kymantas, Antanas Žmuidzinavičius, apie 10 mano Anykščių krašto dalyvių: ūkininkas Juozas Baleišis, studentas Vytautas Didžiulis, inžinierius Steponas Kairys, ūkininku užsirašęs Juozas Mikuckis, inžinierius Kazimieras Okuličius, prekybininkas Jonas Pavilonis, Juozas Sabalys, ūkininkas Kazimieras Steikūnas, klebonas Jonas Šurna, ūkininkas Juozas Žvirblis.

Konferencijos dalyviai susirinko dabartinėje J. Basanavičiaus gatvėje buvusiame Miesto teatre – dabartiniame Rusų dramos teatre. Konferenciją atidarė Antanas Smetona, o garbės pirmininku išrinktas Jonas Basanavičius pasveikino konferenciją. Sekretoriumi išrinktas anykštėnas Steponas Kairys pirmininkavo beveik visiems per 5 dienas vykusiems posėdžiams.

Buvo patvirtinta tokia Lietuvių konferencijos dienotvarkė:

1. Tvarkos komisijos pranešimas;
2. Organizacijos komiteto pranešimas;
3. Lietuvos politinis klausimas;
4. Lietuvių Tarybos klausimas:
   a) jos tikslas, uždaviniai ir teisės;
   b) jos darbo sąlygos;
   c) jos nariai;
5. Sumanymai šių dienų Lietuvos būklei pagerinti;
6. Lietuvos žemių (teritorijos) klausimas;
7. Konferencijos uždarymas.

Visi dienotvarkės klausimai svarbūs, bet, žiūrint iš mūsų dienų, reikšmingiausias buvo Lietuvos politinis apsisprendimas bei Lietuvos Tarybos sudarymas, nes būtent ji atliko tą svarbų Lietuvos politinio apsisprendimo ir pradinį valstybingumo kūrybos darbą, padėjo pamatus, kurie funkcionuoja ir šiandien.

Reikia pripažinti Lietuvių konferencijos dalyvių aukštą asmeninę, pilietinę, patriotinę ir politinę kultūrą, atsakomybę. Visi buvo susitelkę pasiekti kuo geresnių rezultatų Lietuvai, o ne kuriai nors partijai ar srovei. Nebuvo užgauliojimų, piktžodžiavimo.

Konferencija apsvarstė Lietuvos politinę ateitį, Lietuvos teritorijos klausimą, išrinko Lietuvos Tarybą ir davė jai svarbiausią politinę užduotį.

Skaitant Lietuvių konferencijos posėdžių protokolus, stebina dalyvių orientacija, sąmoningumas, patriotiškumas, pilietiškumas, valstybinė savimonė ir geranoriškumas. Nors posėdžiuose tebevyko diskusija dėl principinės alternatyvos: ar skelbti Lietuvos nepriklausomybę, ar dėtis prie Rusijos, ar Vokietijos, ar Lenkijos, ar Latvijos, visiems norintiems pasisakius ir savo siekius išdėsčius, Lietuvių Konferencija priėmė tokią rezoliuciją. Joje skelbiama:

„Lietuvių konferencija, remdamasi Lietuvos reikalais ir vadovaudamasi visuotiniu lietuvių siekimu, nutarė: 1) Liuosam Lietuvos plėtojimuisi reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė su etnografinėmis ribomis, su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis.

Lietuvos tautinėms mažumoms turi būti patikrintos jų kultūros reikalams sąlygos.

Galutinai nustatyti Nepriklausomos Lietuvos pamatams ir jos santykiams su kaimyninėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamasis Lietuvos seimas Vilniuje, demokratiniu būdu išrinktas.“

Toliau Konferencija pažymėjo, kokiomis sąlygomis būsima Lietuvos valstybė galėtų sueiti „į tam tikrus dar numatytinus santykius su Vokietija“.

Svarbiausias Lietuvių konferencijos uždavinys buvo sudaryti Lietuvos atstovybę – Lietuvos Tarybą. Konferencijos dalyviai ją rinko iš savo tarpo. Buvo pasirinktas partinis principas, kaipo geriausiai atspindintis tautos įvairovę. Nutarta į Lietuvos Tarybą rinkti 20 narių iš pasiūlytų 38. Pradžioje buvo pasiūlyti net 3 anykštėnai: Steponas Kairys, Vytautas Didžiulis ir Kazimieras Okuličius. Pagal pažiūras Lietuvos Tarybos nariai rinkti taip: 8 centro, 6 dešinieji ir 6 kairieji delegatai. Konferencija labiau vertino kandidatų nuopelnus Lietuvai nei partiškumą. Prireikė susitelkimo, valstybės kūrimą kaip prioritetą verinančių dviejų kunigų pasiaukojimo, užleidžiant savo vietas Taryboje per balsavimą į ją nepatekusiems kairiesiems Jonui Vileišiui ir Stanislovui Narutavičiui. Taip buvo išpręstas kylantis nepasitenkinimas. Į Lietuvos Tarybą iš trijų anykštėnų reitinguojant pateko tik Steponas Kairys.

Į Lietuvos Tarybą buvo išrinkti:

1. spaustuvininkas Salemonas Banaitis,
2. gydytojas, mokslininkas Jonas Basanavičius,
3. pedagogas, mokslininkas Mykolas Biržiška,
4. teisininkas, pedagogas Kazimieras Bizauskas,
5. teisininkas Pranas Dovydaitis,
6. inž. Steponas Kairys,
7. teisininkas Petras Klimas,
8. agronomas Donatas Malinauskas,
9. kunigas Vladas Mironas,
10. teisininkas Stanislovas Narutavičius,
11. kunigas Antanas Petrulis,
12. teisininkas Antanas Smetona,
13. agronomas Jonas Smilgevičius,
14. agronomas Aleksandras Stulginskis,
15. kunigas Justinas Staugaitis,
16. ekonomistas Jurgis Šaulys,
17. kunigas Kazimieras Šaulys,
18. teisininkas Jokūbas Šernas,
19. bankininkas Jonas Vailokaitis,
20. teisininkas Jonas Vileišis.

Vykdant Lietuvių konferencijos Lietuvos Tarybai duotą įpareigojimą Lietuvos Tarybos Prezidiumo pirmininkas Antanas Smetona 1917 m. spalio mėn. „Lietuvos aide“ paskelbtoje programoje įsipareigojo „žengti pirmą žingsnį į naujosios, vėl laisvos savarankiškos Lietuvos gyvenimą“.

Lietuvių konferencijos išrinkta Lietuvos Taryba buvo įpareigota atstovauti Lietuvių tautai ir Lietuvos visuomenei ir paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Tą ji ir padarė 1918 m. vasario 16 d. Vilniuje, savo posėdyje, priimdama nutarimą ir paskelbdama Lietuvos laisvos demokratinės valstybės su sostine Vilniuje nepriklausomybę bei numatydama demokratinės valstybės pirmuosius žingsnius. Taip buvo įgyvendinta Lietuvių konferencijos Lietuvos Tarybai duota užduotis.

Pirmajame Lietuvos Tarybos posėdyje ji taip ir buvo pavadinta, kartu pareiškiant, kad ji atstovauja visiems Lietuvos gyventojams.

Noriu atkreipti dėmesį į tai, kad Organizacinis komitetas, Lietuvių konferencija ir Lietuvos Taryba vartojo lietuvių kalbą ir įteisino ją kaip valstybinę kalbą. Tam reikėjo pastangų, nes buvo reikalaujama, kad Tarybos posėdžiai vyktų vokiečių kalba, kad jiems pirmininkautų Oberosto pareigūnas. Lietuvos Taryba su tuo nesutiko ir posėdžiai vyko kaip norėjo Lietuvos Taryba.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvių konferencija atliko svarbų laisvos Lietuvos valstybės atkūrimo darbą. Tai buvo lietuvių tautos atstovų susirinkimas, vykęs be okupacinės karinės valdžios tiesioginio dalyvavimo. Ji sudarė pirmąją Lietuvos gyventojams atstovaujančią Lietuvos Tarybą. Ji įteisino lietuvių kalbą kaip naujos laisvos Lietuvos valstybės valstybinę kalbą.

1917 m. Lietuvių konferencijos rengimo ir jos pačios metu buvo grėsmių – panašiai kaip ir Lietuvos Sąjūdžio valstybės atkūrimo metu. Tačiau tarp Valstybės atkūrėjų vyravo atsakomybės jausmas, drąsa, ryžtas, išmintis, išmonė, optimizmas ir pasitikėjimas demokratinio pasaulio solidarumu.

Minėdami Lietuvių konferencijos 100-metį, jos reikšmę ir tautos susitelkimą, mes ir dabar turėtume lygiuotis į Lietuvių konferencijos laikmečio Laisvos Lietuvos valstybės kūrėjų pagarbą laisvei, jų išmintį, solidarumą, atsakomybę ir drąsą.

Lietuvos periodikos istorija

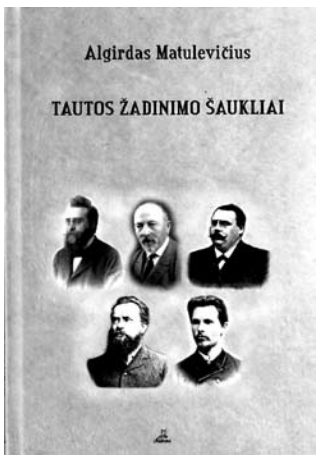
1918 m. vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto priešistorė

Vytautas ŠILAS, Mažosios Lietuvos tyrėjas, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas

Artėjant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, tikrai verta atsigręžti ne tik į Vasario 16-osios signatarus, bet ir į jų brandos kelio genezę. Taigi ir į ankstyvąją lietuvių tautinio atgimimo žiniasklaidą. Pirmiausia, į *Aušros* ir *Varpo* žurnalus. Jų tematiką nagrinėjo literatūrologai Adolfas Sprindys, Irena Kostkevičiūtė, literatas Juozas Tumas, kalbininkas Arnoldas Piročkinas, istorikai Vytautas Merkys, Rimantas Vėbra, bibliografas Vaclovas Biržiška, knygotyrininkas Domas Kaunas ir kt. Savo skelbtuose prisiminimuose apie *Aušrą* ir *Varpą* kalbėjo ir juose rašę aušrininkai dr. Jonas Basanavičius, Martynas Jankus, Jonas Šliūpas. Kad ši tema dar nėra išsamiai aptarta, verta visuomenės dėmesio, atskleidžia ir 2017-ųjų vasarą išėjusi žinomo Mažosios Lietuvos istoriko, enciklopedininko, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos nario dr. Algirdo Matulevičiaus knyga *Tautos žadinimo šaukliai*: aušrininkų, varpininkų ir dvasininkų korespondencija lietuvių tautinio atgimimo klausimais.

Iš kairės: knygos „Tautos žadinimo šaukliai“ autorius dr. Algirdas Matulevičius, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos atsakingoji sekretorė Birutė Kurgonienė, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininkas Vytautas Šilas

Knygos viršelis

Knygos autorius pateikia ir aptaria neskelbtą, todėl mažai kam žinomą Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekų archyvinę rankraščių medžiagą apie aušrininkus ir varpininkus, jų rankraščius ir korespondenciją, šių laikų tyrinėtojų įžvalgas. Aušrininkai savo minčių, aštriai kritikuojančių Rusijos carizmo rusinimo ir *pravoslavinimo* politiką Didžiojoje Lietuvoje, o Mažojoje Lietuvoje – Prūsijos valdžios vykdomą germanizavimo politiką, to meto politinėmis sąlygomis savo leidinyje publikuoti negalėjo. Taigi, paimkime į rankas šią kiek didoko formato beveik 150 puslapių studiją. Tikėdamiesi sužinoti tai, ko dar nežinojote, neapsigausite.

Lietuvių tautinis atgimimas išryškėjo po 1863 m. sukilimo kaip reakcija į Rusijos režimo įvestą lietuviškos spaudos draudimą, mokyklose uždraustą lietuvių kalbos vartojimą. Tuomet atsirado reikalas katalikiškos Lietuvos šviesuoliams kviesti į talką liuteroniškos Mažosios (Prūsų) Lietuvos šviesuolius bendrai kovai prieš lietuvių nutautinimą (rusinimą, lenkinimą, vokietinimą), už lietuvių kalbos teises ir tautos prestižą.

Pirmieji tautinio atgimimo veikėjai buvo švietėjiškų pažiūrų ir siekė tautinės kultūros ugdymo per spaudą. Bene pirmasis, dar 1858 m. iškėlęs mintį, kad didlietuviams reikia lietuviško periodinio laikraščio, buvo publicistas Mikalojus Akelaitis. Lietuviškos spaudos draudimo įvedimas 1864 m. neleido jo leisti Rusijos imperijos valdomoje Lietuvoje. Maskvos universitete studijavę lietuviai J. Basanavičius, J. Šliūpas ir kt. užmezgė ryšius su Mažosios Lietuvos spaudos darbuotojais Martynu Šerniumi, Adomu Einoru, Jurgiu Mikšu, Martynu Jankumi. Taip kilo mintis čia lietuviškais lotyniškais rašmenimis (Mažosios Lietuvos lietuviams ėję laikraščiai buvo leidžiami gotiškais rašmenimis) leisti laikraštį *Aušra* (iš tiesų – mėnraštį) Mažojoje Lietuvoje – ėjo Ragainėje, Tilžėje, M. Jankaus tėviškėje Bitėnuose. Veikalo autorius dr. A. Matulevičius nustatė, kad, nors pavadinimą *Aušra* sugalvojo J. Basanavičius, jo negalima laikyti vieninteliu tokio leidinio sumanytoju. Panašų laikraštį leisti siūlė dar ir J. Šliūpas, A. Vištelis, M. Šernius, J. Mikšas.

Aušra siekė gaivinti lietuvių tautinę savigarbą, spausdino daug istorinės medžiagos, ypatingą dėmesį skyrė pačiai lietuvių kalbai. Išėjus pirmiesiems *Aušros* numeriams sulaukta entuziastingų atsiliepimų (Antano Juškos, Mikalojaus Akelaičio, Petro Vileišio, Stanislovo Dagilio, Vinco Pietario, Mečislovo Davainio-Silvestravičiaus-Silvestraičio). Dauguma lenkų polonizatorių mėnraštį laikė carizmo intriga prieš juos. Tačiau tai nebuvo lenkų tautos kritika. A. Matulevičius cituoja M. Jankaus pastebėjimą: „...kunigija, kuri lenkystės buvo prisigėrusi, „Aušrą“ prakeikė ir draudė žmonėms (jos) nelaikyti ir neskaityti.“ Visgi, pastebėjo A. Matulevičius, apie 10 lietuvių kunigų bei klerikalų rašė į *Aušrą*.

„Kokios krypties laikytis „Aušrai“, – klausė M. Jankus. – Gal griežčiau prieš rusus pasisakyti, bet tai nepadės, tuo laisvės negausi.“ Iš pradžių aušrininkai tikėjosi, kad Rusijos carizmas grąžins lietuvišką spaudą ir leis mėnraštį spausdinti Lietuvoje (J. Basanavičius nusiuntė prašymą reakcingam vidaus reikalų ministrui grafui Dmitrijui Tolstojui, bet atsakymo negavo). A. Matulevičius nagrinėja J. Mikšo, J. Šliūpo, M. Davainio-Silvestravičiaus, M. Jankaus dažnokai karštą korespondenciją. Pavyzdžiui, 1883 m. laiške M. Jankus smerkia tautiniam atgimimui abejingus kunigus, tarp jų net vyskupą Antaną Baranauską, kuris, pagal jį, galėtų sušelpti pinigais lietuviškų knygų leidybą: „...bet šis dvasininkas išdidus ir nėra ko laukti iš tokio naudos tautai“. Iš dr. A. Matulevičiaus pateiktų citatų skaitytojas sužino apie *Aušros* leidėjų ir bendradarbių nesutarimus, apie imperialistinio Rusijos režimo bendradarbiavimą su Prūsijos vokiečių valdžia, persekiojant lietuvišką spaudą bei jos redaktorius ir skaitytojus. Veikalo autorius A. Matulevičius pažymi, kad Rusijos kolonijinė valdžia Lietuvoje vykdė lietuvių kultūros etnocidą.

1883 m. balandžio pradžioje net 1 000 egzempliorių tiražu pasirodęs mėnraštis *Aušra*, vėliau mažesniu tiražu leistas, 1886 m. liepą nustojo ėjęs. Aušrininkus vienijo kalbos išsaugojimo ir jos ugdymo siekis, bet skyrė požiūris į veiksmų taktiką, leidinio tematiką. *Aušrą* sužlugdė M. Jankaus, J. Basanavičiaus, J. Mikšo, gal ir J. Šliūpo, idėjiniai nesutarimai, taip pat lėšų trūkumas. Dr. A. Matulevičius padarė išvadą: „*Aušros* laviravimo politika, noras suvienyti skirtingas idelogines sroves nepasiteisino, idėjinis laikraščio bendradarbių skilimas jau buvo pakankamai gilus.“ Kaip teigia akad. prof. dr. Zigmas Zinkevičius, „Nuo *Aušros* prasidėjo nauja lietuvių tautos epocha, paskelbusi tikrąją tautos aušrą. Ji turėjo lemiamą reikšmę ir dabartinės bendrinės lietuvių kalbos susiformavimui“. Prof. dr. Arnoldo Piročkino teigimu, aušrininkai sugriovė dvasininkijos ideologinio veikimo monopolį – nacionalinė idėja pasirodė veiksmingesnė už religiją, nes sujungė skirtingų valstybių ir skirtingų religijų Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvius. Iš kitos pusės, J. Basanavičiaus nuomone, *Aušra* pažadino iš snaudulio kunigiją, kuri pasirūpino įsteigti „tyrai katalikiškus“ laikraščius *Šviesą*, *Apžvalgą*.

1888 m. lapkričio mėnesį Vincas Kudirka iš Varšuvos pranešė M. Jankui į Bitėnus apie sumanymą leisti naują laikraštį – *Varpą* ir pakvietė jį būti atsakomuoju redaktoriumi „prieš vyriausybę ir ekspeditoriumi į užrubežį“. Jam sutikus, pirmieji šio literatūros, politikos ir mokslo žurnalo numeriai išėjo 500 egzempliorių tiražu (ėjo Tilžėje, Ragainėje ir vėl Tilžėje). Knygoje cituojamas žurnalisto, *Varpo* redaktoriaus Juozo Bagdono tvirtinimas: „kiekvienas *Varpo* egzempliorius, patekęs į Rusijos okupuotą Lietuvą, ėjo iš rankų į rankas ir taip pasiekdavo apie 7 000 skaitytojų akis.“ *Varpas* kėlė lietuvių tautos savarankiškumo, tautinės kultūros, demokratijos, žmogaus teisių principus, susiedamas juos su ekonominės veiklos poreikiais; žemės reforma, kreditavimu, smulkiuoju verslu, mokyklos ir sveikatos reikalais. Jis ragino lietuvius pasikliauti savimi, stengtis sustiprėti ekonomiškai, pabrėžė Rusijos carizmo daromą skriaudą lietuvių tautai.

Didesnė dalis lietuvių liberalų inteligentų, tautinio sąjūdžio veikėjų negatyvios dvasininkijos poziciją smerkiančios archyvinės medžiagos, patiems vengiant konfliktuoti su Katalikų bažnyčia, liko gulėti žurnalų *Varpo* ir jo priedo *Ūkininko* redakcijų archyve. Dalį jų dr. A. Matulevičius publikuoja savo knygoje. Pavyzdžiui, J. Basanavičius, kuris lietuvių vienybės vardan vengė užgauti kunigus, straipsnyje *Lietuvos lenkinojų kompanija* rašė apie kunigų, tarp jų vyskupo, bendradarbiavimą su polonizacijos vykdytojais (anot kunigo Juozo Novicko, „lietuviai inteligentai esą didžiausi bedieviai, kurie naudojasi lietuviškomis knygomis ir laikraščiais tik bedievystei platinti: juos reikia visokiais būdais persekioti“).

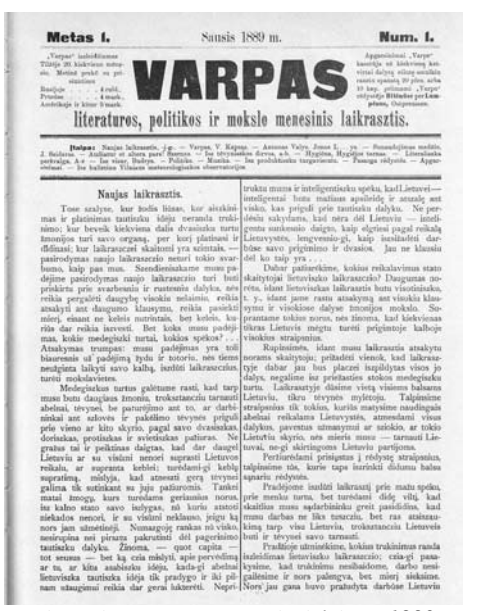
Tos lietuvių dvasininkijos dalies, kuri vienokiu ar kitokiu būdu dalyvavo tautiniame sąjūdyje, nuomonę atspindi cituojamas kunigo Marcijono Povilo Jurgaičio 1889 m. laiškas, kuriuo jis prašo M. Jankaus prisiųsti 60 egzempliorių *Varpo* ir ragina inteligentus ir dvasininkus nesivaidyti, vienytis ir gyventi taikiai, nepaisant tikėjimo ir pasaulietinių dalykų skirtumų – *Tuokart Dievas bus su mumis, priešininkai atradę tarp mūsų vienybę, neįkąs*. Beje, mažlietuvių ir didlietuvių atgimimo veikėjai ne tik susirašinėjo laiškais, bet ir yra suėję kartu, pavyzdžiui, 1892 m. Mažosios Lietuvos veikėjo Jono Smalakio ūkyje Didžiuosiuose Algaviškiuose mažlietuvių ir didlietuvių vienybės klausimams aptarti susitiko Vincas Kudirka, Petras Kriaučiūnas, Enzys Jagomastas, Jurgis Lapinas, Martynas Jankus – iš viso apie 30 žmonių). Apie tai knygoje nepastebėjau nė užuominos (gal akademinėse bibliotekose apie tai autorius neužtiko jokių žinių arba tiesiog pamiršo įrašyti).

Knygos skyrelyje apie didlietuvių ir mažlietuvių inteligentijos ryšius knygos autorius aptaria daug mažlietuviams nusipelniusio vokiečio demokrato Jurgio Zauerveino (*Georg Sauerwein*) veiklą. Tai intelektualas, gynęs Mažosios Lietuvos lietuvių bendruomenę nuo suvokietinimo, aktyvus *Birutės* draugijos narys, kvietęs lietuvininkus neatsižadėti savo gimtosios kalbos, bendravęs su mažlietuvių spaudos leidėjais M. Šerniumi, J. Mikšu, M. Jankumi, didlietuvių veikėjais J. Basanavičiumi, J. Šliūpu, A.Višteliu. Plačiajai lietuvių visuomenei J. Zauerveinas labiausiai žinomas kaip Mažosios Lietuvos himnu tapusio eilėraščio „Lietuviais esame mes gimę“ autorius.

Daugelis aušrininkų ir varpininkų rankraščių, kuriuos šios knygos autorius panaudojo ir gausiai cituoja, yra jo rinkti ir tirti studijuojant Vilniaus universitete, vėliau ta medžiaga karts nuo karto buvo papildoma. Suprantama, jų neskelbti raštai dėl griežtos cenzūros sovietmečiu buvo sunkiai prieinami mokslininkams. Tai, kad A. Matulevičius buvo Istorijos ir filologijos fakulteto Studentų mokslinės draugijos (SMD) pirmininkas ir Vilniaus universiteto SMD pirmininko pavaduotojas palengvino kelią jam gauti Lietuvos mokslų akademijos prezidento akad. prof. dr. Juozo Matulio, Vilniaus universiteto rektoriaus akad. prof. dr. Jono Kubiliaus ir kitų aukštųjų pareigūnų leidimus rinkti tokios nepageidaujamai „slidžios“ temos archyvinę medžiagą ir ją tirti. A. Matulevičius norėjo rašyti disertaciją nacionalinio judėjimo tema, tačiau Istorijos instituto vienas vadovų akad. prof. dr. Juozas Jurginis draugiškai patarė jos neplėtoti – netgi jis pats nesiimąs jos nagrinėti. Tuomet A.Matulevičius ėmėsi tirti mažai žinomą Mažosios Lietuvos istoriją, kurią jau pradėjo gvildenti dar būdamas studentu. Dėl itin įtempto istoriko darbo eEnciklopedijų (buvo vyresnysis mokslinis redaktorius) leidybos įstaigose (1972–2015 m.) dr. A. Matulevičius tik išėjęs į pensiją rado laiko apibendrinti ir parengti spaudai aušrininkų, varpininkų ir dvasininkų korespondenciją lietuvių tautinio atgimimo klausimų medžiagą.

Veikalą *Tautos žadinimo šaukliai* poligafiškai kokybiškai išleido nedidelė *Andrenos* leidykla, 2010 m. išleidusi straipsnių rinkinį *Mažoji Lietuva: Lietuvininkų kovos* (knygos mokslinis redaktorius dr. Algirdas Matulevičius). Knyga gausiai iliustruota – įdėtos net 27 aptariamų politikos, visuomenės ir kultūros veikėjų portretinės nuotraukos (manyčiau, jos galėjo būti kiek didesnio, ne enciklopedinio formato, tą pabrėžčiau ypač dėl prof. F. Kuršaičio nuotraukos). Įdėtos žurnalų *Aušros*, *Varpo* ir *Ūkininko* faksimilės irgi galėjo būti didesnės, kad smalsus skaitytojas galėtų paskaityti kiek nors jų teksto. Pasigedau dažnai cituoto mažlietuvių laikraščio *Lietuviška Ceitunga* faksimilės. Dar būtų smalsu pamatyti vieno kito rankraščio (laiško) nuotraukų – jų neįdėta nė vienos. Tačiau gerai nuteikė į viršlapius įdėti istoriškai sietinų 1918 m. vasario 16-osios – Didžiosios Lietuvos Nepriklausomybės Aktas, išspausdintas vasario 19 d. laikraštyje *Lietuvos Aidas*, taip pat Vokietijos valstybiniame archyve 2017 m. prof. Liudo Mažylio rasto Akto rankraštinis originalas, o knygos pabaigoje – Mažosios Lietuvos Nepriklausomybės Aktas (Tilžės Aktas, 1918 m. lapkričio 30 d.). Veikalo viršelį puošia penkių žymiausių *Aušros* ir *Varpo* organizatorių redaktorių ir leidėjų portretai.

Dr. Algirdo Matulevičiaus knyga *Tautos žadinimo šaukliai*, be abejo, rimtai prisidės prie Lietuvos valstybinės politinės, visuomenimės ir kultūrinės atminties gaivinimo ir stiprinimo, taps darniu Lietuvos valstybės nepriklausomybės šimtmečio minėjimo akcentu.

Metas I. Sausis 1889 m. Num. 1.

VARPAS

literatūros, politikos ir mokslo menesinis laikrasztis.

Naujas laikrasztis.

Pirmasis „Varpo“ numeris, išleistas 1889 m. sausį Tilžėje

Iš Lietuvos architektūros istorijos

Vaclovas Michnevičius – vienas žymiausių XIX a. pabaigos ir XX a. pirmos pusės Lietuvos inžinierių, architektų

Tomas DUKSA, Vilnius

Pradžia Nr. 8 (838)

Vilnius amžių sandūroje ir architekto Vaclovo Michnevičiaus kūrybinė veikla 1893–1915 m.

Antrasis laikotarpis (1893–1915) yra svarbiausias V. Michnevičiaus kūrybinėje veikloje. Į Vilnių architektas su žmona Karolina grįžo 1893 m. po studijų Sankt Peterburgo civilinių inžinierių institute. Vaclovas pradėjo savo karjerą, užimdamas miesto architekto K. Maculevičiaus padėjėjo pareigas, žmona tuo metu Vilniuje dirbo mokytoja. Sugrįžkime kartu į tuometinį Vilnių ir pamėginkime įsivaizduoti miesto įsidėmėtinas vietas šio architekto akimis. Anuomet mieste vyravo rusiška atmosfera, niekuo nesiskirianti nuo tos, kuri jį supo studijų metais Petrapilyje. Dauguma Vilniaus gatvių, tiltų, viešbučių ir kitų objektų turėjo šiam miestui nebūdingus rusiškus pavadinimus, pvz.: *ulicy Tambovskaja, Suzdalskaja, Gubernatorskaja, Junkerskij pereulok, most Nikolajevskij, gostinicy Moskva, Slavianskaja, dačia Loseva* ir t. t. Taip jau nutiko, kad XIX–XX a. sandūros Rusijos imperijos laikotarpis Lietuvoje sutapo su modernaus miesto kūrimosi laikotarpiu. Remiantis šaltinių duomenimis, XIX a. pabaigoje Vilniuje darbavosi nemažas būrys gerų architektų, kurie pasižymėjo išradingumu ir naujoviškumu. Vilniaus miesto 1890–1915 m. galima vadinti proveržio etapu. 1890–1897 m. Vilniuje susiformavo Naujamiesčio rajonas, suprojektuotas pagal planimetrinės urbanistikos tradicijas. Visus privačių statybų reikalus tvarkė 1876 m. įsteigtas Vilniaus miesto valdybos statybos skyrius ir Vilniaus miesto architektai: A. Bykovskis, K. Maculevičius, K. Korojedovas, V. Michnevičius, B. Stankevičius. Šalia paminėtų gubernijos ir miesto architektų daug statinių XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Vilniuje suprojektavo F. Jasinskis, J. Januševskis, M. Prozorovas, V. Gorskis, A. Filipovičius-Dubovikas ir kt. Statyboms plečiantis į naujas miesto teritorijas, ėmė keistis Vilniaus sandara. XIX a. pabaigoje miesto centras nuo Rotušės aikštės „pasislinko“ į Katedros aikštę, kuri sujungė senamiestį ir naująją miesto dalį. Tiek Georgijaus prospekte, tiek kitose Naujamiesčio gatvėse dominavo nuomojami namai, buvo viešbučių, krautuvių, užeigų. Stiprėjanti komercija labai pakeitė senamiestį: vyko namų plėtimas, atnaujinimas, pritaikant juos viešbučiams, prekybos namams arba nuomojamiems butams. Svarbiausia gatve tapo Georgijaus prospektas (miesto plane – *Георгиевский проспект*), kuris 1895 m. buvo apsodintas 120 liepų, čia stovėjo didžiausi ir gražiausi namai. Ne mažiau įstaigoms skirtų pastatų buvo ir D. Poguliankos gatvėje. Nuo Šnipiškių pusės jaunasis architektas žavėjosi „Piteriu“ – taip buvo vadinama XIX a. pabaigoje statyta namų linija Neries krantinės gatvėje (tuo metu *ул. Набережная р. Вилии*, dabar Žygimantų gatvė), kuri išsiskyrė puošnia architektūra, įspūdingais pastatų fasadais ir iš tikrųjų priminė V. Michnevičiui Sankt Peterburgo centro kvartalą, Nevos krantinių pastatus. Tuo galima įsitikinti ir šiandieną, pažvelgus iš dešiniojo Neries kranto į Žygimantų gatvę. Šių Neries krantinės pastatų architektūroje susipina klasicizmo, moderno ir kiti stiliai, juose pastebima Petrapilio mokyklos įtaka. XX a. Vilniui atnešė daugybę permainų. Plintant istorizmo architektūrai, Vilniuje imta statyti daugiau prabangių viešbučių, teatro ir koncertų salių. Vilniaus laikotarpis architektui V. Michnevičiui buvo vaisingiausias. 1895–1904 m. architektas projektavo karinės žinybos tiesiamus plentus, Vilniuje buvo įgyvendinti jo projektai – tai miestui priklausiusių inžinerinių įrenginių ir pastatų (miesto teatro, įsikūrusio Rotušėje, Šv. Jokūbo, Šv. Teresės, Šv. Mykolo bažnyčių) remontas. Vien per pirmuosius metus kaip inžinierius, architektas V. Michnevičius dirbo vandentiekio tvarkymo, gatvių tiesimo, Neries pakrančių tvirtinimo, bažnyčių remonto darbus, pastatė šešis privačius namus, keletą vilų, koplyčių, antkapių Vilniaus ir Kauno gubernijose. Vyravusios pažangios architektūros idėjos V. Michnevičių paskatino projektuoti pirmuosius gyvenamųjų namų kompleksus. J. Montvilos užsakymu jis suprojektavo keletą prašmatnių namų Vilniuje, visoje Lietuvoje – nemažai sakralinių pastatų. Pradėjęs dirbti miesto architekto padėjėju, vėliau pats tapo pagrindiniu miesto architektu ir šias pareigas ėjo 1904–1912 m. laikotarpiu. Iki pat XX a. pradžios Vilnius neturėjo tinkamo miesto teatro, nors buvo kuriami įvairūs projektai. Tuometinė miesto valdžia – miesto Dūma – drauge su jos sudaryta teatro statybos komisija nutarė teatrui ir koncertams skirtą salę įrengti rekonstruotuose Pirklių namuose. Rekonstrukcijos sąmatą ir projektą parengė iš Rusijos atvykęs inžinierius, architektas Konstantinas Korojedovas (rus. *Константин Николаевич Короедов*, 1862–1912), tuometinis Vilniaus miesto architektas, Sankt Peterburgo civilinių inžinierių instituto auklėtinis. Vilniaus miesto architekto pareigas jis ėjo 1894–1904 m. ir šiame mieste pastatė apie 40 istorizmo, moderno stiliaus pastatų. Paminėsime, kad šio inžinieriaus, architekto suformuotas naujas pastatas – Miesto salė (lenk. *Sala Miejska*) – žymėjo kokybės požiūriu naują pastato architektūrinės raidos etapą, kai jo funkcija iš prekybinės virto kultūrine. K. Korojedovo projekte buvo numatyta įrengti 34 kambarių viešbutį, koncertų salę, parduotuves ir gyvenamuosius būstus. Siekiant nukonkuruoti panašias įstaigas, buvo nuspręsta salę padidinti: suformuoti puošnų vestibiulį, padidinti viešbutį, frontalinę pastato dalį statyti ne trijų, o keturių aukštų. Šiuo projekto variantu ir buvo vadovaujamasi vykdant 1900–1902 m. rekonstrukciją, po kurios eklektinės architektūros pastatas buvo pavadintas Miesto sale su „*Гранд Отель*“ viešbučiu. Vėliau tuometiniam Vilniaus miesto architektui V. Michnevičiui teko dar viena atsakinga užduotis – perstatyti Miesto salę po įvykusio gaisro. V. Michnevičius buvo pasiūlęs du projekto variantus. Pasirinktas pigesnis (kitas buvo moderno stiliaus). Architektas V. Michnevičius Miesto salėje darbus atliko 1907–1912 m. pritaikydamas salę teatrui. Tai meniškiausias ir geriausiai išlikęs teatro salės interjero pavyzdys Vilniuje. Pagal įvairių šaltinių duomenis, inžinierius, architektas V. Michnevičius Vilniuje buvo suprojektavęs apie trisdešimt įvairios paskirties pastatų. Ne visi V. Michnevičiaus parengti projektai buvo įgyvendinti. Jis, kaip miesto architektas, rūpinosi miesto aplinka, Vilniuje statomais municipaliniais statiniais. V. Michnevičius yra pastatęs vaikų infekcinę ligoninę Žvėryne (1906–1912), įspūdingos architektūros pastatą – Turgaus halę (1904–1906). Turgaus halė – didžiausias amžiaus pradžios statinys su metalinėmis konstrukcijomis Vilniuje, architektūros paveldo objektas, stovintis dabartinių Pylimo ir Bazilijonų gatvių kampe. Jį sukūrė inžinierius ir architektas Vaclovas Michnevičius, o projektą įgyvendinti padėjo verslininkas Petras Vileišis. Halės metalinių santvarų perdanga – vienintelis tokio tipo amžiaus pradžios konstrukcijų pavyzdys Lietuvoje. Architektas V. Michnevičius, susigyvenęs su istorinių stilių formomis, halės fasadus papildomai dekoravo eklektiniais elementais, kurie turėjo teikti kilnumo. 1908 m. V. Michnevičius suprojektavo miesto namų Didžiojoje gatvėje perstatymą ir parengė neogotikinio stiliaus pastatų projektą. Miesto architektui V. Michnevičiui suteiktos profesinio tobulėjimo galimybės leido įgyvendinti trijų žymiausių teatrų projektus. Šios srities architektūroje dominavo baroko ir klasicizmo stiliai. Miesto valdyba siuntė architektą į užsienį (Vieną ir kitur) susipažinti su teatrų architektūra. Pagal V. Michnevičiaus projektą buvo pastatytas muzikinės draugijos „Liutnios“ teatras. Viduje buvo taupiai įtalpinta stačiakampė 500 vietų salė su balkonu, scenai ir tarnybinėms patalpoms paliekant minimalų plotą. Vaclovas Michnevičius su architektu Aleksandru Parčevskiu sukūrė Lenkų teatro D. Poguliankoje projektą. Šio teatro projekto bendraautoris A. Parčevskis architekto specialybę įgijo studijuodamas 1904–1910 m. Rygos politechnikos institute ir Krokuvos dailės akademijoje. Lenkų teatre harmoningai suderinti Krokuvos ir Vilniaus senosios architektūros motyvai. Teatro vidaus struktūra panaši į kitų V. Michnevičiaus projektuotų teatrų: pagal išilginę simetrijos ašį išdėstytos pagrindinės patalpos: vestibiulis (antrame aukšte – fojė), salė ir scena. Scena pakankamai erdvi, žiūrovų salėje (parteryje ir dviejuose amfiteatruose) išdėstyta 900 vietų. Rusijos imperijos valdymo metu Lenkų teatras – tai vienas reikšmingiausių XX a. pradžios kultūrinės paskirties pastatų Vilniuje. V. Michnevičius aktyviai įsitraukė į Vilniaus namų statybos ir įrengimo draugijos veiklą, dalyvavo parodose, konkursuose. 1911–1912 m. V. Michnevičius statė vadinamąją „Montvilos koloniją“ – namų kompleksą prie dabartinės Lukiškių aikštės. Jį sudarė Arzamaskos g. (dabar – J. Tumo-Vaižganto g.), Kražių skg. ir Kražių g. kvartale pastatyti architektūriškai spalvingi kotedžų pastatai. Tai seniausia Vilniaus gyvenamųjų namų bendrija, kurią sudaro 22 namai. Kolonijos sumanytojas ir fundatorius – bankininkas J. Montvila. V. Michnevičius su architektu A. Parčevskiu įkūrė projektavimo ir statybos biurą „Architektas“. Biuras projektavo bažnyčias, nuomojamus namus, vilas, kaimo pastatus, fabrikus, atliko priežiūros, rangos darbus. V. Michnevičius kūrė tuo periodu, kai vyko lūžis istorizmą keičiant modernui. Du architekto V. Michnevičiaus pastatai: Turgaus halė ir Lenkų teatras patenka į ryškiausių architektūriniu požiūriu XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Vilniaus istorizmo ir moderno visuomeninių pastatų dešimtuką. Nemažiau įdomūs ir kiti jo pastatai. Architektas V. Michnevičius projektavo nuomojamus namus Kaštonų g. 1, Pylimo g. 5. Būdamas miesto architektas, jis išmėgino savo kūrybines jėgas statydamas moderno (secesijos) stiliaus pastatus, ieškojo savitos vilnietiškos architektūros raiškos. V. Michnevičius Vilniuje yra pastatęs apie 10 daugiabučių gyvenamųjų namų. Jo statytuose namuose, skirtingai nuo visuomeninių, vyrauja novatoriškos tuo laiku krypties – moderno – bruožai. Vilniečių akį žavėjo jo ir kitų Vilniaus architektų sukurti pastatai: Teismų rūmai, Polesės geležinkelio valdyba, Mergaičių gimnazija, Žemės banko ir Valstybinio banko rūmai, Miesto salė, Lenkų teatras, Pirklių klubas, Turgaus halė, Elektrinė. Kai kurių valstybinių pastatų projektus rengė Sankt Peterburgo architektai, tačiau daugumą statinių projektavo Vilniaus architektai: I. Levickis, K. Korojedovas, J. Januševskis, V. Michnevičius, M. Prozorovas ir kiti. V. Michnevičiaus sukurti beveik visi teatrų rūmai, M. Prozorovo – bankai, prekybos namai, Pirklių klubas, įvairių konfesijų sakraliniai pastatai. Novatoriškais techniniais ir meniniais sprendimais išsiskyrė architektų F. Jasinskio ir A. Vivulskio projektai bei realizuoti darbai. 1903 m. architektas A. Filipovičius-Dubovikas suprojektavo vieną gražiausių Vilniuje moderno stiliaus namų (dabar – M. Valančiaus g. 3). XX a. pradžioje liberalesnė imperijos administracijos politika leido šiuo laikotarpiu Vilniaus miesto architektui V. Michnevičiui rūpintis ne tik naujų statybų reikalais – domėtis Vilniaus praeities paminklais, jų išsaugojimu, imtis iniciatyvos fiksuoti, jo manymu, unikalius istorinius objektus. Vienas iš tokių objektų – tai gynybinių statinių grupei priklausanti Vilniaus artilerijos bastėja, pasagos formos fortifikacinis statinys, dar vadinamas „barbakanu“, esantis Bokšto gatvėje. Ši gatvė – viena seniausių Vilniuje, minima XVI a. istoriniuose dokumentuose. Laikui bėgant, Vilniaus artilerijos bastėja neteko savo gynybinės funkcijos, ir tuomet Vilniaus miesto valdžiai teko vykdyti 1799 m. caro Pavelo I įsakymą. Jis skelbė, kad ši teritorija yra apleista, šis fortifikacinis statinys yra pasenęs, trukdo tolimesnei miesto plėtrai, todėl būtina imtis priemonių, kad ši teritorija su fortifikaciniu statiniu būtų sulyginta su žemės paviršiumi ir užmūryti visi įėjimai į jį. 1801, 1808, 1840, 1862 m. miesto planuose šio fortifikacinio bastiono jau nepažymėti nė pėdsakai. Carinės administracijos pastangomis XIX a. pradžioje buvo nugriauti beveik visi miesto gynybiniai įtvirtinimai (gynybinė Vilniaus siena), bastėjos teritorija paversta miesto šiukšlynu, grioviai ir mūrai užpilti žemėmis. Taigi, praėjus daugiau nei 100 metų po Vilniaus artilerijos bastėjos sulyginimo su žeme, inžinierius Pranciškus Valickis ir architektas Vaclovas Michnevičius 1907 m. pro atkastą bastėjos šlaite angą pateko į jos požemius ir pradėjo juos tyrinėti. Jie parengė pagrindinio požemio ir kitų požemių, tunelių pjūvių brėžinius, sudarė „barbakano“ požemių planą, kuriame parodė ir aplinkinių gatvelių išsidėstymą. V. Michnevičius 1908 m. išleido fotografijų albumą „Požemiai Bokšto gatvėje Vilniuje“ (lenk. *„Lochy na Bakszcie w Wilnie“*). Jame buvo pateikta kiekvieno požemio, tunelio fragmentų nuotraukos ir jų aprašymas. Šis V. Michnevičiaus išleistas fotoalbumas supažindino Vilniaus tuometinę visuomenę su jau primirštu istoriniu paminklu. Tolimesni Vilniaus artilerijos bastėjos tyrinėjimai nebuvo atliekami nei tarpukariu, nei pokariu. Po karo iki 1965 m. Vilniaus artilerijos bastėjoje buvo įsikūręs vaisių ir daržovių sandėlis. Tik po 1965 m. Vilniaus artilerijos bastėja vėl susidomėjo kultūros istorijos tyrinėtojai, buvo nutarta restauruoti bastėjos bokštą, vidines patalpas, nes šis gynybinis statinys buvo vienas geriausiai išsilaikiusių Vilniaus gynybinės sienos fragmentų. 1966 m. pradėti Vilniaus bastėjos archeologiniai ir architektūriniai tyrinėjimai bei jos atstatymo darbai: atstatytas ir uždengtas stogu bastėjos bokštas, restauruotas patrankų patalpos vidus ir juos jungiantis tunelis. Darbus atliko restauravimo-konservavimo specialistai. Taip pat buvo pradėti vykdyti šio istorijos paminklo fiksacijos darbai. Paminėsiu, kad Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos užsakymu Vilniaus universiteto Mokslinio tyrimo sektoriaus Inžinerinės fotogrametrijos laboratorijos kolektyvas, vadovaujamas šios laboratorijos mokslinio vadovo doc. Romualdo Vilūno, 1970 m. vasarą atliko šio objekto geodezinius-architektūrinius matavimus, fotogrametriniu būdu fiksavo „barbakano“ gynybinės sienos fasadus. Paminėtuose darbuose teko dalyvauti ir šių eilučių autoriui. Gauta fotogrametrinė, geodezinė medžiaga buvo panaudota tolimesniems objekto restauravimo darbams. Po restauravimo 1989 m. Vilniaus artilerijos bastėjoje buvo įrengtas muziejus. V. Michnevičiaus fotoalbumas „Požemiai Bokšto gatvėje Vilniuje“ yra saugomas Lietuvos dailės muziejuje, šiandieną jame pateiktas nuotraukas galima rasti Vilniaus vaizdų archyve.

Sankt Peterburgo civilinių inžinierių instituto rūmai. 1892 m. atvirukas

Architektų V. Michnevičiaus ir A. Parčevskio projektuotas Lenkų teatras D. Poguliankos gatvėje Vilniuje. 1913 m. atvirukas

Sankt Peterburgo civilinių inžinierių instituto ženklas, kuris buvo 1893 m. įteiktas absolventui V. Michnevičiui

V. Michnevičiaus projektuotas Halės turgaus pastatas Vilniuje. 1907 m. atvirukas

Tęsinys kitame numeryje

Valstybinė lietuvių kalba

Apmąstant „Talkos“ padėtį

Kalba, pasakyta 2017 m. rugsėjo 22 d. Lietuvos mokslų akademijoje vykusioje konferencijoje ,,Ar apginsime baltų kalbas?“, kurios metu įsteigta ,,Talka kalbai ir tautai“

Vytautas SINICA, Vilnius

Ką mes padarėme? Viena vertus, „Talka“ nepasiekė savo tikslo. Latviškas projektas nepriimtas, o antikonstituciniai kubilių ir kirkilų projektai niekur nedingo. Dar ir sulaukė premjero palaikymo. Kita vertus, „Talka“ pasiekė labai daug. Įkvepiančiai daug! Kone pirmąkart po nepriklausomybės atkūrimo piliečiams pavyko pasinaudoti įstatymo iniciatyvos teise ir surinkti tuos 50 000 parašų. Bijodami nesėkmės, surinkome 70 000. Kas rinko parašus, žino, koks velniškas tai darbas. Daug kam Lietuvoje, nukabinusiems nosis ir burbantiems virtuvėse, tai turėjo priminti ir priminė, kad piliečiai Lietuvoje dar kažką gali. Kai susiburia, kai išdrįsta, kai nelaukia, kad padarytų kiti. Tokiuose renginiuose kaip šis visada girdėdavau burbėjimą, kad reikia ne kalbėti, o daryti. „Ką daryti?“ – niekada nežinodavo. O „Talka“ šį tą padarė. Mažo ir kartu didelio.

Kodėl buvo pasirinkta kalba ir pasų klausimas? Juk dangus negriūtų įteisinus lenkiškus paso įrašus. Ir tikriausiai ne taip daug lenkakalbių tuos pasus išsiimtų. Kailį išvertę „ekspertai“ – visokie Valatkos ir Bumblauskai – mus taip ir ramina. Ar jums gaila? – klausia jie. Taip, mums gaila. Gaila, nes valstybinė lietuvių kalba yra visų pirma simbolis. Simbolis mūsų tautinės tapatybės – to, kas esame. Simbolis mūsų suverenumo – to, kad patys nustatome savo tvarką savo valstybėje. Simbolis mūsų savigarbos – to, kad niekas mums nediktuos, kaip turime gyventi.

Bet Seimas ir Vyriausybė antrą kadenciją bando apeiti Konstituciją, kad galėtume parduoti Lenkijai savo valstybinę kalbą. Pirma pasus, tada vietovardžius. Drauge parduoti istoriją, nes tai baltiški mūsų etninių žemių vietovardžiai ir lietuviškos lietuvių palikuonių pavardės. Jų paaukojimas niekada nepelnys mums jokios draugystės. Priešingai, atneš didžiulę Lenkijos panieką. Tai parodys, kad esame neverti savo valstybės, ką lenkai, beje, kartojo visą XX amžių. Tai privers mus pačius gėdytis savo valdžios. Jau privertė! Negalima to leisti.

Tačiau neįmanoma apginti kalbos, kai griūva visa kita. Signataras ir rezistentas Algirdas Endriukaitis neseniai apie „Talką“ pasakė: „Jei liksi be galvos, nebesvarbu, ar ant galvos liks plaukai.“ Tokia ir yra mūsų situacija. Šiuo atveju kalba yra mūsų plaukai. Bet suverenumas yra mūsų galva. Turime saugoti galvą. Konstitucija skelbia, kad „suverenitetas priklauso Tautai“. Šiandien Lietuvoje vis sunkiau tuo patikėti. Ne tik dėl pražūtingų Europos federacijos idėjų, bandymų sunaikinti tautas, valstybes ir sienas. Pati Lietuva, kiek dar yra suvereni valstybė, nepasiduoda valdoma savo piliečių. „Talkos“ darbas tai savaip liudija. Padarėme viską, bet atsitrenkėme į sieną. Valdžios keičiasi, bet situacija nesikeičia. Daugumos gyventojų nuomonė dėl kalbos, dėl migrantų, dėl šeimos, dėl Vyčio Lukiškių aikštėje yra ignoruojama. Šuns balsas į dangų neina.

Todėl „Talka“ negali apsiriboti kova už asmenvardžius. Ji niekada nelaimės tokios kovos, jei Lietuvoje klestės valdžios savivalė be atsakomybės ir be žmonių baimės. Jums nepasigirdo. Valdžia turi bijoti tautos. „Talka“ niekada nieko neapgins, jei Lietuvoje apskritai nebus tautos kaip solidarios bendruomenės. Norint išsaugoti valstybę, pirmiausiai reikia išsaugoti tautą.

Istoriškai susiklostė, kad lietuvių tauta remiasi kalba. Ant kalbos mūro pastatėme savo modernų tautiškumą ir tautinę valstybę. Kalbõs pagrindu apsibrėžėme sienas prieš šimtą metų eidami į Vasario 16-osios Lietuvą. Kalbõs – vienõs pirmųjų – pareikalavome prieš trisdešimt metų eidami į Kovo 11-osios Lietuvą. Kalba lietuviui yra savaip šventa. Bet nebesugebame pareikalauti. Visi žinote, kad VU panaikino visas lituanistikos katedras. Tai ne atsitiktinumas, o tendencijos atspindys. Naujõs kartõs kalbininkės skelbia, kad lietuvių kalbą reikia išlaisvinti iš norminimo. Kalba turi būti laisva ir atvira, spontaniškai kurtis pati. „Talka“ privalo matyti šias grėsmes ir negali apsiriboti asmenvardžiais. Tai pirmas žingsnis.

Tačiau „Talka“ privalo žvelgti dar plačiau. „Talka“ turi vienyti ir burti žmones, kuriems rūpi išsaugoti modernią tautinę Lietuvos valstybę, kurioje gyventų lietuviai. Tautą sieja ne vien kalba. Sieja jos paveldas, jos istorinė atmintis, jos simboliai, jos ryšys su gamta. Apsidairę matome, kad visa tai žlugdoma, o tauta bejėgiškai priešinasi mažais būreliais, kiekvienas gindamas vis kitą frontą:

1) Paveldas griaunamas. Misionierių sodus bandoma pakeisti stikliniais kotedžais. Verslas grasina valstybei 40-čia milijonų nuostolių. Galimai išsigąs. Priešinasi būrelis žmonių.

2) Istorinė atmintis trinama. Ne pirmus metus lietuviams bandoma primesti kolektyvinę kaltę dėl holokausto, paniekinti birželio sukilimą, partizanus, neigiama Vilniaus okupacija. Priešinasi būrelis žmonių.

3) Valstybė pati baidosi savo simbolių. Basanavičiui vis neatsiranda vietos. Vyčio paminklą Lukiškių aikštėje turėjo pastatyti save gerbianti valstybė. Kai valstybė savęs negerbia, Vytį finansuoti siūlosi visuomenė. Tačiau Vytis toliau sabotuojamas ir ministrės, ir mero. Priešinasi būrelis žmonių.

Mažais būreliais neišliksime. Suskaldyti, supriešinti ir išvaikyti tautą lengva. Didžiąją dalį darbo padarė sovietmetis, likusį darbą tęsia naujieji raudoni liberalai. Emigracija yra gyvas lietuvių kapituliacijos įrodymas. Sutelkti tautą daug sunkiau. Lietuviui tarytum svetimas visumos suvokimas, svetimas solidarumas. Kiekvienam pirma turi būti būtent jo problema. Protestuojantys dėl algų mokslininkai nesusipranta protestuoti dėl neteisingos, tautą skurdinančios mokesčių sistemos. Protestuojantys pensininkai nesusipranta kovoti už sąžiningas dirbančiųjų algas. Visų rūpestis gauti iš biudžeto, bet ne kaip teisingai jį surinkti. Nepagalvokite, kad nukrypau. Tai esmingai susiję. Tik matydami, kaip ekonomika, socialinio teisingumo nebuvimas, gėrybių sutelkimas mažumos rankose mus silpnina ir žlugdo, prirakina prie buities, galėsime efektyviai tam priešintis.

Vytautas Sinica

Trūksta ne tik solidarumo. Trūksta vienijančios pasaulėžiūros, idėjinio pagrindo. Be to negali būti jokio atgimimo. Be jo visos konkrečios problemos atrodo nesusijusios. Kas bendro tarp Vyčio, Misionierių ir paso įrašų? Nieko, kol nepažiūri į juos kaip į skirtingus tautinės sąmonės ir suvereniteto nykimo požymius. Tik vieninga pasaulėžiūra gali sutelkti ir leisti išvengti skaldymosi. Misionierius kaip pasaulio kultūros paveldą, o miškus kaip motiną žemę gali ginti ir beviltiški kosmopolitai. Tačiau su tokiais bendražygiais niekur nenueisi. Be vieningos pasaulėžiūros vienintelis įmanomas veikimas ir yra pavieniai būreliai.

Kas nors salėje jau turėtų burbėti klausimą: „ką daryti?“; „kas suvienys?“. Drįstu iškelti begėdišką mintį. O jei suvienys „Talka“? Ne todėl, kad mes būtume geriausiai žinantys. Laikas parodys. Tačiau „Talka“ turi pareigą ir būtinybę telkti. Turi pareigą, nes jau pabandė, patyrė ir įrodė, kad gali daug nuveikti, gali suvienyti. O iš kiekvieno gebėjimo kyla pareiga juo pasinaudoti kuo didesniam valstybės gėriui. „Talka“ turi ir būtinybę, nes politikoje jokia organizacija neišgyvena stovėdama vietoje. Ji gali arba augti, arba mirti. Sustingusi „Talka“ mirs ir taps dar viena neišnaudota proga. Manau, „Talkos“ žmonės sutiks, kad šiemet patys tai patyrėme. Būtent tą supratę ir žengėme įsisteigimo link.

Nes telktis būtina. Nes asmenvardžių neapginsime, neapgynę kalbos kaip visumos. Nes kalbos neapsiginsime neapgynę tautos, vadinasi, viso to, kas ją laiko drauge. Nes tautos neišsaugosime nepažadinę solidarumo ir mąstymo apie valstybės visumą. Ir tik tada „Suverenitetas priklauso tautai“ taps daugiau nei deklaracija. Taps tiesa.

„Talka“ negali ir nežada padaryti viso to viena. Jūs negavote leidimo eiti namo galvodami, kad kažkas padarys už jus. Bet „Talka“ gali pradėti. Todėl turėtume neužsidaryti ties vienu kalbos klausimu. Priešingai, nepamiršdami savo tikslo – apginti kalbą, pasiliekame atviras duris vienytis ir vienyti dėl to, kas atrodys svarbiausia valstybės išsaugojimui. Ir kviečiame žengti kartu.

Šaltinis – <http://www.propatria.lt/2017/09/vytautas-sinica-apmastant-talkos-padeti.html>.

„Karališka senoji kibininė“ –
Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:
- **Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;**
- **Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;**
- **Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;**
- **Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;**
- **Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;**
- **Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;**
- **Kibinų pristatymas į namus;**

Tad linkime akimis pamatyti, gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti…

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5 285 5865, mob. tel. +370 659 72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Muziejus laikraštyje Nr. 17 (487)

Daugirdiškių dvarvietė

Daugirdų dvaras stovėjęs Monios ežero saloje, Daugirdiškių kaime, šalia kelio Trakai - Semeliškės (Elektrėnų sav., Semeliškių sen.). Dvaras, manoma, įkurtas XVI a. pradžioje. Istoriniuose šaltiniuose minima, jog tuo metu dvarą valdė LDK pastalininkas Jonas Zaviša. Pastarajam dvaras atiteko kaip žmonos Marinos Dorgevičiūtės, kurią vedė 1519 m., kraitis. Vėliau jis atiteko broliui Jurgiui Zavišai, o jis perdavė savo sūnums Albrachtui ir Mikalojui. Dalis dvaro atiteko Razmui Daugirdui, vedusiam Mikalojaus Zavišos našlę Oną Palubinską. Vėliau dvarą valdė dvarininkai Grotuzai, Rostovskiai, Remeriai, grafai Tiškevičiai.

Kaip jau minėta dvaras buvęs Monios ežero saloje, kurią jungė su krantu medinis tiltas. Jis dar minimas 1724 m. dvaro inventoriuje. Tačiau tiltas apleistas, visiškai supuvęs. Tame pačiame inventoriuje nurodoma, jog ir kiti dvare buvę pastatai: bravoras, svirnas, dviejų aukštų sandėlys, 4 tvartai, klojimas ir dvi daržinės, dvaro rūmai apleisti, supuvę, dalis pastatų nebetinkami remontui, kadangi buvę mediniai. Dvaro rūmai stovėję priekinėje salos dalyje, netoli vartų. 1733 m. dvarą įsigijus Steponui Remeriui nurodoma, jog jame pastatyta naujų pastatų (arklidės, tvartai, bravoras ir kt.). 1865 m. dvarą nupirkus grafui Juozui Tiškevičiui buvo pastatyta mūrinė spirito varykla. 1924 m. dvaras buvo išdalintas, dvaro sodyba parduota iš varžytinių.

Šiandien į Daugirdiškių dvarvietę galima patekti sausuma, kadangi

Radiniai, rasti tyrinėjant Daugirdiškių dvarvietę. Lietuva, XVII-XX a. pr. U. Budvydo nuotr.

salą jungia žemių pylimas, sala tapo pusiasaliu. Buvusioje saloje išliko 7 pastatų pamatų ar mūrinių sienų liekanos. Pastatai stovėję centrinėje bei šiaurės vakarinėje salos dalyje. 1989 m. archeologė Birutė Lisauskaitė atliko dvaro žvalgymus. Nors tyrimų metu ir nepavyko aptikti ankstyvojo laikotarpio dvaro pastatų liekanų, tačiau tyrimai suteikė papildomos informacijos apie vėlesnės dvaro sodybos išplanavimą. Nustatyta, jog dvare buvę du kiemai. Pietinėje „reprezentacinėje” dalyje stovėję dvaro rūmai. Žvalgymų metu rasta keletas XVII–XX a. pastatų pamatų liekanų, akmenimis grįstas kelias. Šioje dalyje stovėjo sandėlis, bravoras, pirtis, didelis gyvenamasis namas. Ūkinėje šiaurinėje salos dalyje archeologinių žvalgymų metu aptikti šešių ūkinių pastatų pamatų liekanos (2 tvartai, daržinė, 3 neaiškios ūkinės paskirties pastatų pamatų liekanos), tarnų namas. Remiantis tyrimų medžiaga Daugirdiškių dvarvietė datuota XVII– XX a.

Šį kartą eksponuojama dalis tyrimų medžiagos, saugomos Trakų istorijos muziejuje: karnizinių koklių fragmentai, puošti geometriniu bei augaliniu ornamentu, neglazūruoti, menantys laikus, kuomet dvaras priklausė Tiškevičių giminei. Žalvarinė saga puošta Vyčiu, akmeninis galąstuvas, XVI a. pab.–XVII a. pr. datuojamas plokštinio koklio fragmentas, buityje naudotų puodų pakraštėlių, puoštų bangelėmis ir įkartomis, fragmentai.

Archeologijos skyriaus vedėjas
Ugnius Budvydas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Vilniaus krašto lietuvių periodinė spauda

„Kelio“ ir „Vilniaus rytojaus“ konfiskavimai. Julius Navikas

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Pradžia Nr. 7 (837)

1932 m. liepos 31 d. J. Navikas apkaltintas pagal BK 263 str. 1 p. už tai, kad išplatintame „Viln. rytojaus“ 1931 m. gruodžio 23 d. Nr. 101 buvo išspausdintas straipsnis „Netikėtas pagelbininkas“ (aut. Vaga = Vincas Budrevičius), kuriame yra neteisinga, viešus neramumus galinti sukelti žinia, jog valdiškų mokyklų mokytojai nė žodeliu nemoko lietuviškai, nes patys lietuviškai nemoka (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 470).

„Viln. rytojuje“ polemizuojama su laikr. „Kurier Wileński“ autoriumi A. C. apie lietuviškas mokyklas Vilniaus krašte ir lenkiškas mokyklas Neprikl. Lietuvoje. Primenama, kad 1927 m. Vilnijoje buvo uždaryta vienintelė lietuvių mokytojų seminarija ir 48 mokyklos, o Neprikl. Lietuvoje panašiai elgtis atsisakyta, nes, anot buv. ministro pirmininko A. Voldemaro, „N.[epriklausomos] Lietuvos lenkai yra jos piliečiai ir kaipo tokie negali būti kerštо objektas.“ Pagal A. C. tik 40 % lietuvių vaikų Vilniaus krašte mokosi gimtąja kalba, o 60 % svetima kalba. „Taigi lauksime dabar „Kur. Wil.“ pasirodymo tokio p. A. C. straipsnio, kuriame jis įrodinėtų, kad mūsų krašte reikia įkurti daugiau lietuviškų mokyklų, kad reikia mūsų švietimo draugijoms leisti dar daugiau jų laikyti.“ Pasak „Viln. rytojaus“, panašūs į A. C. straipsnį rašiniai „pasirodydavo prieš audrą, nukreiptą mūsų pusėn. [...] Yra ir kitokių apsireiškimų, kurie pranašauja tą audrą. Todėl būkime pasiruošę tą audrą sutikti ir ją išlaikyti.“

Pagal BPK 15 ir 24 str. J. Naviko byla turėjo būti nagrinėjama Vilniaus miesto teisme. Kaltinamasis privalėjo dalyvauti teismo posėdyje. Be laikraščio Nr. 101 kaip kaltės įrodymas prisidėjo Vilniaus mokyklų kuratorijos 1932 m. sausio 4 d. raštas. Teismo posėdis buvo numatytas 1932 m. rugsėjo 15 d., tačiau medžiagos apie jį archyve nerasta.

Vilniaus m. valstybinės policijos III komisariato budėtojas S. Mateika (*Matejko*) 1932 m. vasario 8 d. apie 16.15 val. „Viln. rytojaus“ redakcijoje Šv. Jono g. 8 konfiskavo laikraščio vasario 10 d. Nr. 12 3222 egzempliorius, o apie 17 val. spaustuvėje „Ruch“ Totorių g. 6 – dar 100 egz. Policijos komisaro pavaduotojas L. Masikevičius (*Masikiewicz*) vasario 10 d. miesto storastai V. Kovalskiui (*Kowalski*) raportavo, kad „areštuoto laikraščio gatvėse neaptikta.“ Laikraštis konfiskuotas dėl str. „Lietuvos užsienio reikalų ministerio d-ro D. Zauniaus kalba Tautų Sąjungoje“ (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 469). Vasario 9 d. J. Naviką apklausė policininkas M. Zubakinas (*Zubakin*). Miesto storasta vasario 15 d. paprašė Apyg. teismo prokuroro laikraščio areštą patvirtinti, o ats. redaktorių patraukti atsakomybėn.

Tautų Sąjungos Taryba Ženevoje 1932 m. sausio 28 d. svarstė Lietuvos ir Lenkijos susisiekimo Kaišiadorių – Lentvario geležinkelio linija klausimą. Abiejų šalių užsienio reikalų ministrai pasakė kalbas, kuriose išdėstė savo vyriausybių požiūrius. „Viln. rytojus“ perteikė Lietuvos ministro Dovo Zauniaus kalbos turinį, kurį perpasakojo Vilniuje leistas biuletenis lenkų k. „Biuletyn Kowieński“ (Kauno biuletenis) vasario 3 d. Nr. 602. D. Zaunius priminė Kerzono liniją, palikusią Vilnių Lietuvai, 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Rusijos sutartį, pagal kurią Lietuvai buvo grąžintas suverenitetas teritorijai su Vilniumi, Lenkijos sulaužytą Suvalkų sutartį bei Tautų Sąjungos komisijos raportą apie praktiškas priemones padėčiai sušvelninti. „... Tarp Lenkijos ir Lietuvos susidarė ypatinga padėtis, žymi tuo, kad tarp jų nėra jokių santykių, bet nėra ir karo veiksmų. Tokia padėtis tebėra iki šios dienos.“ „... Negalima sureguliuoti Lietuvos – Lenkijos santykių, kol teisės ir teisingumo pagrindais nebus išspręstas teritorialinis ginčas, kuris tebeskiria Lietuvą ir Lenkiją, ir iki šis sprendimas nebus abiejų pusių pripažintas. Pamoka toliau yra ta, kad visos pastangos, jų tarpe ir tranzito komisijos raporte darytosios pastangos sureguliuoti padėtį, aplenkiant ginčo pagrindą, pasmerktos nueiti niekais.“

Antrą kartą dėl laikraščio Nr. 12 J. Navikas buvo apklaustas 1932 m. gegužės 18 d. Apyg. teismo prokuroras BPK 246 str. pagrindu dėl nusikaltimo požymių stokos liepos 29 d. nutarė teisminį tyrimą J. Naviko byloje nutraukti. Kaip matome, uolūs valdžios sargai persistengė: jiems užkliuvo net iš viešo lenkiško leidinio perspausdinta informacija. Apie konfiskuoto laikraščio tiražo likimą archyvo byloje nekalbama.

Vilniaus m. storastos pavaduotojas J. Černichovskis (*Czernichowski*) 1933 m. birželio 20 d. pranešė Apyg. teismo prokurorui, jog birželio 6 d. areštavęs „Viln. rytojaus“ to mėnesio 7 d. Nr. 44. Atseit, su straipsniu „44, 10, 9...“ nusikalsta pagal BK 170 str. Anot BPK 16 ir 26 str., byla nagrinėtina Vilniaus m. teisme. Viceprokuroro J. Rabčevskio (*Rabczewski*) nuomone, į posėdį reikėjo pakviesti J. Naviką (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 602).

Išplatinto laikraščio straipsnyje primintos 1927 m. spalio 4-5 d. retorsijos prieš lietuviškas mokyklas okupuotoje Pietryčių Lietuvoje, kai buvo uždarytos 44 (ar 48?) mokyklos. Dėl Lietuvoje leistų vadovėlių ir žemėlapių naudojimo 1931 m. uždaryta 10 lietuviškų mokyklų, 1933 m. neva dėl butų trūkumų uždarytos 9 mokyklos, nors mažiausiai 90 % valdiškų mokyklų tokiuose butuose veikė. „... Vilniaus krašto lietuvių visuomenė turi būti pasiruošusi, kad jei ne šiemet, tai po metų, kitų neteks savų lietuviškų mokyklų.“ Žadama, kad valdiškose mokyklose lietuvių sodžiuose viskas, išskyrus lenkiškus dalykus, bus dėstoma lietuviškai, tačiau, pvz., Dargužiuose (Valkininkų valsč.) vaikams draudžiama skaityti net „Viln. rytojaus“ priedą „Aušrelė“, grasoma išvaryti lietuvį skaityklos vedėją. Valdiškų mokytojų, kurie „ne tik moko lietuvių vaikus jų gimtosios kalbos, bet moka pagerbti ir lietuvių tautinius jausmus, lietuvio vardą“, yra vienetai. Tėvai turėtų rūpintis, kad jų vaikai valdiškose mokyklose būtų mokomi lietuviškai.

Kaltinimas ats. redaktoriui pateiktas 1933 m. spalio 30 d. Bylą nagrinėti Vilniaus m. teisme buvo numatyta 1934 m. sausio 24 d. Du kartus atidėtos bylos pakartotinis, trečias teismo posėdis surengtas balandžio 9 d. J. Navikas nubaustas 3 savaitėmis arešto arba 500 zl pabauda pinigais; jis taip pat turėjo sumokėti 60 zl teismo išlaidų.

Vilniaus m. storasta 1933 m. liepos 11 d. paprašė Apyg. teismo patvirtinti „Viln. rytojaus“ birželio 28 d. Nr. 50 areštą: dėl straipsnelio „Vėl užmušti policininkai“ laikraštis nusikaltęs pagal BK 170 str.; laikraščio numerį storasta sulaikęs dar birželio 26 d. (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 604).

Laikraštis išspausdinęs PAT`o (*Polska Agencja Telegraficzna* – Lenkijos telegramų agentūra) birželio 22 d. pranešimą, kad Lvovo vaivadijos Grodzisko miestelyje surengta Dievo Kūno šventės iškilminga procesija. Jos metu nežinomi piktadariai ėmė šaudyti į minią. Atvykus dviem policininkams, juos apsupo ginkluoti vyrai, vieną policininką nušovė, o kitą sunkiai sužeidė. Netrukus atskubėjus policijos komendantui su dar dviem policininkais, per susišaudymą nukauti 6 ginkluoti vyrai. Greitai mirė ir sužeistas policininkas. Taigi žuvo 8 žmonės. Kokios buvo kruvino susirėmimo priežastys, PAT`as nepranešė. „Viln. rytojus“ ten pat parašė, kad prieš kelias dienas naktį netoli Molodečno, 120 km nuo Vilniaus, policija irgi susišaudė su nežinomais ginkluotais asmenimis. Vienas jų nušautas, kitas suimtas. Mirė sunkiai sužeistas policininkas.

Apyg. teismas liepos 20 d. nerado straipsnelyje nusikaltimo nei pagal BK 170 str., nei pagal vyriausybės 1919 02 07 dekreto apie spaudą 29 str. 1 p. ir nutarė „Viln. rytojaus“ Nr. 50 areštą atšaukti. Apyg. teismo prokuroro pavaduotojas liepos 31 d. teismo prokurorui pateikė savo išvadą: straipsnelyje „nėra viešus neramumus galinčių sukelti melagingų žinių.“ Prokuroras tą pačią dieną BPK 246 str. pagrindu nutarė „dėl nusikaltimo požymių trūkumo teisminį tyrimą nutraukti.“

Viln. apgardos teismo prokuroro pavaduotojas S. Odinecas (*Odyniec*) 1934 m. kovo 27 d. apkaltino J. Naviką už tai, kad „Viln. rytojaus“ 1933 m. rugpjūčio 26 d. Nr. 67 išspausdino korespondenciją iš Gervėčių „Provokuoja lietuvių jaunimą“, o rugsėjo 2 d. Nr. 69 – korespondenciją iš Gervėčių valsč. Girių kaimo „Ką daro Kobylinskis.“ Laikraščio numeriai buvo išplatinti. Pasak valdžios atstovų, rašinėliuose pateikta aiškiai klaidinga informacija, jog Gervėčių policijos pareigūnai priešiškai nusiteikę prieš gyventojus lietuvius ir kursto prieš juos lenkus, o tai gali sukelti viešų neramumų. Nusikalsta pagal BK 170 str.; pagal BPK 16 ir 26 str. bylą turėtų nagrinėti Vilniaus m. teismas (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 603).

Pirmojoje korespondencijoje rašoma, kad Gervėčiuose 1933 m. rugpjūčio 15 d. buvo Švč. Panelės Dangun Ėmimo atlaidai. Lietuvių jaunimas atėjo su lietuviškomis kepuraitėmis. Kažkoks J. Zajančkauskas ėmė kibti prie lietuvio B. Valeikos: siūlėsi už 6 zl nupirkti kepurę, kurią sumindys... Paskui pasiūlė 50 zl. B. Valeikai neklausius, ėmė jį mušti. Studentas J. Mocka atkreipė policijos komendanto Kobylinskio dėmesį, kad nutrauktų muštynes. Kobylinskis tą pačią naktį nuvyko į Vilnių, parsivežė tardytoją ir įskundė J. Mocką, jog šis raginęs žmones „mušti lenkų snukius“, davęs ginklus, peilius, kirvius ir kt. Komendantas Kobylinskis jau ne pirmą kartą šitaip provokuoja lietuvius, daugiau kaip dešimčiai žmonių buvo sudaręs bylas, bet visas pralaimėjo.

Korespondencijoje iš Girių pasakojama, kad Kobylinskis netyrė, kas išdaužė „Ryto“ skaityklos vedėjo V. Krečio buto langus, o tik patarė įsitaisyti stiprias langines. Girių gyventojas T. Petrikas pranešė policijai, kad į jį kažkas metęs akmenį. Į policijos postą rugpjūčio 20 d. buvo pakviesti 3 Girių gyventojai ir atskirai ištardyti. Bol. Karmazas iš „posterunko“ išėjo kruvinas, tačiau perspėtas, kad apie mušimą niekam nesakytų. „Kadangi Bol. Karmazas dar vos 17 metų jaunuolis, tai tokį Kobylinskio elgesį visi protingi apylinkės žmonės labai smerkia, tikėdamiesi, kad aukštesnės valdžios įstaigos tuo susidomės ir Kobylinskio darbą tinkamai įvertins.“

Vilniaus-Trakų apskr. policijos komendantas 1933 m. spalio 16 d. J. Naviką apkaltino pagal BK 170 ir 255 str. Anot Viln. apygardos teismo prokuroro 1933 m. gruodžio 10 d. nutarimo ir Vilniaus m. storastos 1934 m. vasario 28 d. rašto, Kobylinskio apšmeižimo įrodymai pagrįsti. Liudytojais buvę 8 asmenys – policininkai ir Gervėčių bei kitų kaimų gyventojai. Byla Vilniaus m. teisme nagrinėta 1934 m. lapkričio 20 d., tik teismo nuosprendžio iš archyvo bylos negalima suprasti.

Vilniaus m. storasta V. Kovalskis 1934 m. vasario 21 d. pranešė Viln. apygardos teismo prokurorui, jog uždėjęs areštą „Viln. rytojaus“ vasario 17 d. Nr. 14 tiražui dėl jame paskelbto Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto (LVLK) protesto, kuriame rašoma apie tariamą lietuvių persekiojimą Vilniuje ir provincijoje. Storasta prašė laikraščio areštą patvirtinti, o ats. redaktorių J. Naviką patraukti teismo atsakomybėn (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 698). Laikraščio 3300 egz. tiražas nebuvo išplatintas.

LVLK proteste sakoma: „Šių m.[etų] vasario mėn. 10-11 d. Vilniaus lenkų spauda įsidėjo beveik vienodos redakcijos žinias apie tariamus lenkų mokytojų nubaudimus N.[epriklausomoje] Lietuvoje neva už vaikų mokymą privatiniuose namuose ir kvietė lenkų valdžią bei visuomenę imtis represijų prieš Vilniaus krašto lietuvius ir, nežiūrint į aiškų vienos visuomenės dalies kurstymą prieš kitą, kas normaliai įstatymu baudžiama, valdžios saugumo organai į tai nereagavo. [...] Vasario mėn. 14 d. buvo padaryta daug kratų pas Vilniaus miesto ir provincijos lietuvius ir suareštuota 24 asmenys.“ Todėl LVLK protestavo prieš Vilniaus krašto lietuvių išskyrimą iš bendrųjų Lenkijos Respublikos įstatymų.

Viln. apygardos teismas, susipažinęs su storastos vasario 21 d. raštu ir išklausęs prokuroro siūlymą, kovo 1 d. nutarė: „Minėto straipsnio turinyje įžvelgę nusikaltimo požymių, numatytų BK 170 str., 1919 m. vasario 7 d. Spaudos dekreto pagrindu minėtą Storastijos siūlymą dėl arešto patvirtiname.“ Tačiau vėliau, neradęs nusikaltimo faktų, Apyg. teismo prokuroras BPK 248 str. pagrindu kovo 29 d. nutarė teisminį tyrimą nutraukti. Laikraščio Nr. 14 vis tik konfiskuotas, apie ką pranešta ir Vilniaus m. storastai.

Vilniaus m. IV rajono prokuroras BPK 248 str. 1 p. pagrindu 1934 m. rugpjūčio 6 d. nutarė nepritarti „Viln. rytojaus“ teisminiam persekiojimui dėl birželio 6 d. Nr. 43 išspausdinto Stanislovo Barzdėno iš Mielagėnų „Laiško Redakcijai“, neradęs jame nusikaltimo požymių (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 700). Laikraštį norėta apkaltinti pagal BK 127 str.

Laiške rašoma: „... Gegužės mėn. 31 d. apie 10 val. vakare buvau pakviestas policijanto Pitek`o į vietinės policijos kanceliariją, kur per kokį pusvalandį buvau nemielaširdingai mušamas, kad prisipažinčiau prie neva mano padaryto vieno neteisėto žygio. Mušė net trise: pol.[icininkas] Pitek`as, pol. Brozowski`s ir dar trečias neseniai į Mielagėnus atvykęs, kurio pavardės nežinau. Daužė ne tik kumščiais, bet spardė kojomis, mušė gumine lazda, o pol. Pitek`as net durtuvo kriaunomis.“ Buvo liudytojų, mačiusių, kai sumuštas vyras buvo išmestas lauk. Ką daryti? Redakcijos atsakymas: „Tokiu atveju reikėtų kuo greičiausiai kreiptis pas gydytoją, kad išduotų liudymą, kur būtų paliudytos sumušimo žymės.“ Su liudymu galima kreiptis į prokurorą, mušėjams iškelti bylą ir t. t.

Prokuroro pavaduotojas J. Jačinovskis (*Jaczynowski*) 1934 m. gruodžio 31 d. apkaltino J. Naviką už „Viln. rytojaus“ rugpjūčio 4 d. Nr. 60 korespondenciją iš Adutiškio „Nemalonus įvykis“, kurioje aprašyti Švenčionių iždinės sekvestratoriaus (antstolio) Adamo Skurjato „darbai“ (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 701).

Už nesumokėtus mokesčius sekvestratorius iš A. Šidlauskienės paėmė pagalvę, iš 6 ha ūkininko Jono Gardzinos – paskutinę karvę. Po karvę paėmė dar iš dviejų žmonių. Bandžiusieji karvių neduoti buvo sumušti. „Nuskriaustieji buvo nuvykę į Švenčionis pas iždinės pirmininką ir buvo apskrities storastijoj, bet ten nieko gero neišgirdo. Storastijoj tik buvo pasakyta, kad nuskriaustieji gali kreiptis aukščiau.“ Sumuštieji gavę gydytojo paliudymus. Mušimą matė 13 Adutiškio miestelio gyventojų.

Pasak prokuroro pavaduotojo, korespondencijoje išdėstyti faktai neatitinka tiesos ir gali sukelti viešus neramumus. Anot BPK 16 ir 26 str. bylą turėjo nagrinėti Vilniaus miesto teismas. Tačiau daugiau informacijos archyvo byloje nėra.

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis (*Wielowieyski*) 1934 m. rugsėjo 7 d. prašė Viln. apygardos teismo prokuroro patvirtinti „Viln. rytojaus“ rugpjūčio 29 d. Nr. 67 areštą už str. „Daugiau drąsos!“ ir patraukti teisman ats. redaktorių J. Naviką; pagrindas – 1919 02 07 dekretas apie spaudą. Prokuroras storastos raštą rugsėjo 12 d. persiuntė Viln. apygardos teismui. Šis rugsėjo 18 d. laikraščio areštą patvirtino, nes straipsnyje „yra tiesos neatitinkančių žinių, jog valdžia kursto kitas tautybes prieš lietuvius, prieš juos smurtaujančių asmenų atsakomybėn netraukia, nors nukentėję lietuviai atsakomybėn nepagrįstai traukiami“; šitokios žinios gali žadinti viešus neramumus (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 699). Spaustuvėje buvo užsakyta atspausdinti 3330 numerio egzempliorių, tačiau spėta atspausdinti tik 2270 egz., kurie nebuvo išplatinti ir konfiskuoti.

Straipsnyje (aut. Ž. = Florijonas Neviera) primintas „Viln. rytojaus“ tų metų rugpjūčio 15 d. Nr. 63 vedamasis „Seniau buvo kitaip“, kuriame paliestas aktualus klausimas – lietuvių kalbos teisių bažnyčiose gynimas. „Paskutiniu metu sužinojome apie naujus lietuviams smūgius, kuriuos kirto ne kas kitas, tik Vilniaus Kurija.“ Braslavo (Breslaujos) dekanas įsakęs, kad nuo Sekminių pirmos dienos Pelikų (Pelekų) bažnyčioje būtų panaikinti lietuviški pamokslai. Kiek anksčiau jie panaikinti Apso bažnyčioje. „Šiandieną dvasinė mūsų krašto bažnytinė vyresnybė ranka rankon eina su pasaulinės valdžios administracija ir viribus unitis (bendromis jėgomis) siekia bendro tikslo.“ „Šiandieną Vilniaus Kurijoj apie katalikų tikėjimo reikalų gynimą nieks nekalba, šiandieną ten kruopščiai planuojamas ir vykdomas tiktai

Nukelta į 14 p.

Vilniaus krašto lietuvių periodinė spauda

„Kelio“ ir „Vilniaus rytojaus“ konfiskavimai. Julius Navikas

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Atkelta iš 13 p.

nutautinimo darbas, kuriuo piktinasi net tikintieji lenkų dvasininkai“ (?!). Pamaldų lietuvių kalba klausimai nesvarstomi vyskupų konferencijose. „... Lietuvių kalbos teisių gynime užsiangažavę tiktai pasauliečiai.“ „... Ar neatėjo eilė lietuviams kunigams?“ Jiems „prabilti atėjo vyriausias laikas.“

Ž. straipsnyje Nr. 67 remiamasi pavyzdžiais iš Adutiškio, Rodūnios, Švenčionių, Gervėčių. „Kiekvienas klebonas lietuvis, kurio bažnyčioje norima išnaikinti lietuvių kalbą, turėtų turėti drąsos pareikalauti paliepimo raštu.“ „Baigdamas straipsnį kunigams lietuviams, kurie dar išdrįsta viešai prie savo tautybės prisipažinti, – [siūlyčiau] sukviesti bendrąjį suvažiavimą, kuriame galima būtų aptarti mūsų kalbos teisių gynimo reikalai.“

Rugpjūčio 30 d. išleistas laikraščio Nr. 67-a su balta dėme vietoj buvusio teksto, tik su antrašte ir prierašu: „Miesto Storastijos parėdymu „Vilniaus Rytojaus“ 67 Nr. buvo sukonfiskuotas už straipsnį „Daugiau drąsos.“ Dabar leidžiame 67-a Nr.“ Anot policininko K. Bartošo (*Bartosz*) 1934 m. spalio 29 d. tardymo protokolo, ats. redaktorius turėjęs keturis pilnamečius vaikus. J. Navikas apkaltintas pagal BK 170 str. Remdamasis BPK 248 str. 1 p., dėl kaltės trūkumo, kadangi laikraštis nebuvo išplatintas, Apyg. teismo prokuroras lapkričio 12 d. nutarė teisminį tyrimą nutraukti, tačiau laikraščio numerį konfiskuoti ir apie tai pranešti Vilniaus m. storastai.

„Viln. rytojaus“ 1934 m. rugsėjo 29 d. Nr. 76 konfiskuotas už vedamąjį straipsnį „Mokinkime vaikus lietuviškai“ ir straipsnelį „Prašome žinių.“ Rašinuose pažymėta, kad vietomis net kunigai lietuviai lietuvių vaikus tikybos moko lenkiškai. Laikraščio skaitytojai kviečiami pranešti apie tokius faktus. Vertas dėmesio straipsnelis „Reikalauja lietuviško vaikų mokymo“ – Mardasavo kaimo (Varėnos r.) gyventojų reikalavimas, kad valstybinėje mokykloje būtų dėstoma lietuvių kalba.

Storasta T. Velioveiskis 1934 m. spalio 17 d. kreipėsi į Apyg. teismo prokurorą su prašymu patvirtinti „Viln. rytojaus“ spalio 6 d. Nr. 78 areštą ir patraukti atsakomybėn laikraščio ats. redaktorių dėl str. „Vilniaus Rytojaus“ byla.“ Pasak srtorastos, straipsnyje „kartojami anksčiau konfiskuoto ir teismo sprendimu nubausto laikraščio žodžiai, apibūdinantys lietuvių švietimo būklę [Vilniaus vaivadijos?] teritorijoje, galintys sužadinti viešus neramumus ir, mano nuomone, turintys nusikaltimo požymių, kuriuos numato 1903 m. BK 300 str.“ (Keliolika metų bent Lenkijos valstybės šiaurės rytuose, kaip ir didesnėje Lietuvos dalyje iki 1940 m., galiojo Rusijos 1903 m. Baudžiamasis statutas. Savas Baudžiamasis kodeksas Lenkijoje įvestas 1932 m., nors, kaip matome, valdininkai ir vėliau dar remdavosi ir rusiškuoju statutu.)

Viceprokuroras St. Volskis (*Wolski*) J. Naviko kaltinamąjį aktą surašė 1935 m. kovo 28 d. Akte pažymima, jog klaidingos žinios apie lietuviškų mokyklų persekiojimą Lenkijoje, galėjusios sukelti viešų neramumų, „numatyto tikslo nepasiekė, nes visą laikraščio tiražą valdžia areštavo“, ir todėl pagal Baudžiamojo proceso kodekso 16 ir 26 str. bylą turėtų nagrinėti Vilniaus miesto teismas (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 702).

Laikraščio Nr. 78 straipsnyje priminta, jog apie uždarytas lietuvių mokyklas „Viln. rytojus“ rašęs 1933 m. Nr. 44 (str. „44, 10, 9...“). Bylą dėl to Vilniaus m. teismas nagrinėjęs tris kartus ir 1934 m. balandžio 9 d. J. Naviką nubaudęs. Ats. redaktorius apeliavęs į Apyg. teismą, prašydamas ištardyti liudytojus: „Ryto“ dr-jos pirmininką kun. K. Čibirą ir Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininką K. Stašį, kurie galėtų įrodyti, kad straipsnyje 1933 m. Nr. 44 su tiesa neprasilenkta. Apeliacinę bylą Apyg. teismas viešai nagrinėjo 1934 m. spalio 2 d. Po abiejų liudytojų parodymų prokuroras reikalavo J. Naviką nubausti. Gynėjas adv. Jasinskis (*Jasiński*) teigė, kad bylos kaltinimai nepamatuoti, o straipsnyje aprašyti faktai nėra pramanyti; atvejai, kai uždarius lietuvišką mokyklą dėl jai netinkamo buto, tame pačiame bute įsteigiama lenkiška mokykla, visiems žinomi... Tačiau Apyg. teismas patvirtino miesto teismo 1934 04 09 sprendimą, priteisęs J. Navikui sumokėti 110 zl teismo išlaidų, o arešto bausmę sąlyginai atidėjęs dvejiems metams.

Bylą dėl laikraščio 1934 m. Nr. 78 nagrinėjo ne Vilniaus miesto, o Apygardos teismas. Jis pagal BK 23 str. 1 p. ir 170 str. J. Naviką 1935 m. gegužės 31 d. nubaudė 1 mėn. arešto ir 500 zl pabauda. Buvo išleistas pakartotinis „Viln. rytojaus“ Nr. 78a su baltu plotu p. 2 vietoj straipsnio apie laikraščio bylą.

Viceprokuroras St. Volskis 1935 m. kovo 11 d. apkaltino J. Naviką už tai, kad „Viln. rytojaus“ 1934 m. spalio 31 d. Nr. 85 buvo išspausdintas viešų neramumų galėjęs sukelti 11-kos studentų spalio 16 d. „Pareiškimas.“ Storasta T. Velioveiskis lapkričio 9 d. buvo kreipęsis į Apyg. teismo prokurorą su prašymu patvirtinti konfiskuoto laikraščio areštą, o J. Naviką patraukti atsakomybėn pagal BK 23 ir 170 str. Konfiskuotas visas numerio tiražas. Viceprokuroras pritarė storastos prašymui; bylą turėjo nagrinėti Vilniaus m. teismas (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 703).

„Pareiškime“ rašoma, kad 1934 m. spalio 13 d. miesto sanitarinė 2-jų policininkų ir 2-jų sanitarų komisija apsilankė Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininko Konstantino Stašio namuose Literatų g. 11, kuriame gyveno Stepono Batoro universiteto studentai lietuviai ir abiturientai, ir surašė protokolą apie švaros trūkumą jų gyvenamuose kambariuose. Komisijos protokolas suteikė progą miesto storastijai K. Stašį nubausti pinigine pabauda. Studentai, daugiausia medikai, higienos klausimais nusimanę gal ne mažiau už komisiją, visus protokole surašytus priekaištus paneigę. „Kadangi sanitarinė komisija lankėsi vien lietuvių namuose ir pabaudos buvo uždėtos vien lietuviams, mes esame giliai įsitikinę, kad ir p. K. Stašys yra nubaustas tik kaipo lietuvis, ir todėl reiškiame jam gilios užuojautos.“

Vilniaus m. teismas bylą nagrinėjo 1935 m. gegužės 8 d. ir 24 d. J. Navikas nubaustas 1 mėn. arešto ir 300 zl pinigine bauda. Išleistas laikraščio Nr. 85a su balta dėme vietoj studentų pareiškimo.

„Viln. rytojaus“ 1934 m. gruodžio 5 d. Nr. 95 Vilniaus m. storasta T. Veloveiskis areštavo gruodžio 4 d. ir gruodžio 21 d. prašė Apyg. teismo šį areštą patvirtinti, o J. Naviką patraukti atsakomybėn. Nusikalsta straipsneliu „Dėl svetimų knygų“ (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 781).

Straipsnelis – vienos skilties kelių dešimčių eilučių rašinėlis. „Mūsų laikraščio skaitytojas ir bendradarbis p. Ž. atsiuntė mums keletą savo pastabų, nurodydamas, kad dabar Vilniaus krašte stropiai platinamos svetimos knygos. Mūsų studentams dabar rengiant lietuviškos knygos propagandos savaitę, svarbu būtų tas pastabas įsidėmėti...“ Provincijoje nelietuviškos knygos platinamos per paštų įstaigas. „... Dabar Vilniaus krašte lietuviškai knygai ir lietuviškam laikraščiui gresia rimtas pavojus. [...] Tad iš tikrųjų pagalvokime, kaip galima būtų mūsų žmones nuo to apsaugoti.“

Apyg. teismas bylą svarstė 1935 m. sausio 3 d. ir nutarė: „Nematydami minėto straipsnio turinyje nusikaltimo, pagrįsto 1919 m. vasario 7 dienos Spaudos dekreto 29 str., areštą, apie kurį kalbama Vilniaus storastos pasiūlyme, panaikinti.“ Dėl kaltės įrodymų stokos bylą sausio 12 d. visiškai nutraukė Apyg. teismo prokuroras. Tačiau konfiskuotas numerio tiražas redakcijai negrąžintas; teko išleisti Nr. 95a su baltu ploteliu vietoj buv. rašinėlio.

Nuo 1935 m. „Vilniaus rytojaus“ konfiskavimų padažnėjo.

Vilniaus m. vicestorasta J. Černichovskis 1935 m. sausio 17 d. kreipėsi į Apyg. teismo prokurorą su prašymu patvirtinti sausio 4 d. konfiskuoto „Viln. rytojaus“ sausio 5 d. Nr. 2 areštą, laikraščio ats. redaktorių patraukiant atsakomybėn dėl straipsnio „Kas darosi Lydos apskrity. Naugardėlio Vaivados žiniai“. Storasta rėmėsi 1919 02 07 dekretu (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 776). Prokuroras sausio 21 d. storastos raštą persiuntė Apyg. teismui, kuris vasario 4 d. nutarė areštą patvirtinti, įžiūrėjęs straipsnyje nusikaltimą pagal BK 470 str. ir pritaręs Lydos prokuroro nuomonei, kad laikraščio paskelbta informacija „dėl tariamo policijos tyčiojimosi iš lietuvių tautybės žmonių“ neatitinka tikrovės. Numerio tiražas nebuvo išplatintas.

Straipsnyje priminta laikraščio 1934 m. rugsėjo 26 d. Nr. 75 esanti korespondencija iš Varenavo valsč. Ramaškonių sodžiaus. Joje rašoma, kad atvykę į sodžių du policininkai iš Varenavo domėjosi Šv. Kazimiero dr-jos skyriaus valdybos nariais ir surašė jiems protokolus neva už tai, kad prie namų nebuvo gaisrinių kablių ir kt. Po kurio laiko Lydos apskrities storasta H. Binkevičius (*Bińkiewicz*) penkis asmenis nubaudė po 50 zl. Visi nubaustieji labai neturtingi: žemės po 4,5 ha, o šeimos didelės. Gruodžio 7 d. į Ramaškonis atvažiavo valsčiaus vaitas su policininku ir dėl nesumokėtų baudų pradėjo iš nubaustųjų imti įvairius daiktus: baldus, padargus, drabužius. Audeklo nedavęs Justino Vaišniaus sūnus Antanas buvo durtuvu sužeistas. Vėliau sekė Vaišnių areštas, tardymai... Apskrities storasta nepriėmė kaimiečių prašymo grąžinti iš jų paimtus daiktus.

1935 m. kovo 25 d. J. Navikas buvo iškviestas į Vilniaus m. policijos tardymo skyrių. Tardė vyresnysis posto budėtojas E. Gureckis (*Górecki*). Tačiau Apyg. teismo prokuroras St. Volskis BPK 248 str. 1 p. pagrindu birželio 21 d. teisminį tyrimą dėl įkalčių stokos nutarė nutraukti.

Prokuroras St. Volskis 1935 m. balandžio 30 d. apkaltino J. Naviką už „Viln. rytojaus“ vasario 2 d. Nr. 10 išspausdintą Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto kreipimąsi „Savajai visuomenei.“ Prokuroras tenkino miesto storastos T. Velioveiskio vasario 13 d. prašymą patraukti J. Naviką teismo atsakomybėn (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 777). Ats. redaktorius apkaltintas pagal BK 23 str. 1 p. ir 170 str.: kreipimesi paskleistos žinios apie tariamą lietuvių mokyklų persekiojimą Lenkijoje, lietuvių jaunimo nutautinimą ir kt. galinčios sukelti viešų neramumų. Bylą turėjo nagrinėti Vilniaus m. teismas.

Nr. 91 (165) Vilnius, 1930 Vytauto Didžiojo m. trečiadienis, lapkričio 12 d. III metai.

VILNIAUS RYTOJUS

Lietuvių visuomenės, politikos ir literatūros laikraštis.

Išeina trečiadieniais ir šeštadieniais.

PARTIJŲ AGENTAMS ... Apie rinkimus. POLITIKOS APŽVALGA

„Vilniaus rytojaus“, 1930 m. lapkričio 12 d., vinjetė

LVLK pirmininkas K. Stašys, komiteto prezidiumo nariai kun. K. Čibiras ir P. Karazija bei sekretorius J. Maceika rašė, jog LVLK, „apsvarstęs lietuviško vaikų auklėjimo ir lavinimo klausimą Vilniaus krašte ir imdamas domėn, kad lietuvių privatinės mokyklos baigiamos valdžios likviduoti, kad valstybinės mokyklos labai retai kur turi lietuvius mokytojus ir lietuvių dėstomą kalbą, kad daugelis lietuvių vaikų visai negirdi mokykloje lietuvių kalbos arba ją tik girdi iškreiptoje arba net ir pašieptoje formoje, kad dalis lietuvių vaikų verčiama daug kur dargi tikybos mokytis ne lietuvių kalboje, kad daug lietuvių vaikų visai nelanko mokyklos, kad jaunimo tarpe yra beraščių, – kreipia visuomenės dėmesį į tai, kad priaugančiai lietuvių tautos kartai mūsų krašte gresia pavojus netekti lietuviškos sąmonės, o net ir mokėjimo lietuviškai skaityti bei rašyti, ir kviečia ją susirūpinti tuo reikalu...“ Siūloma vaikus lietuviško rašto mokyti namuose, duoti vaikams lietuviškų laikraščių ir knygų, supažindinti juos su lietuvių tautos praeitimi ir dabartimi. „Kiekvienas lietuvis telaiko šitą darbą savo šventa pareiga ir svarbiausiu uždaviniu šių dienų gyvenime.“

Byla Vilniaus m. teisme nagrinėta 1935 m. birželio 12 d. ir rugpjūčio 30 d. J. Navikas nuteistas 1 mėn. arešto ir 300 zl pabauda. „Bausmės dydis pakankamas“, – pažymėta teismo posėdžio protokole. Po konfiskavimo išleista nauja laikraščio Nr. 10a laida su baltu plotu vietoj kreipimosi.

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis, 1935 m. vasario 22 d. areštavęs „Viln. rytojaus“ vasario 23 d. Nr. 16 už str. „Vasario 16 d. atgarsiai“, kovo 4 d. prašė Apyg. teismo prokuroro areštą patvirtinti, o J. Naviką nubausti. Mat straipsnyje rašoma, kad Lietuvos nepriklausomybės šventės proga keli asmenys patraukti teismo atsakomybėn, o tai neteisinga ir dėl to gali kilti viešų neramumų (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 780).

Pasak straipsnio, „apie vasario 16 dienos šventę Vilniuje vietos lenkų laikraščiai „Kur.[ier] Wil.[eński]“ ir „Dz.[iennik] Wil.[eński]“ nieko neužsiminė. [...] Paminėjo apie šventę trumpai tik „Słowo“. Vėl „Dz. Wil.“ praneša, kad provincijoj daugelyje vietų buvusi minėta Lietuvos nepriklausomybės šventė. Iškilmių metu buvo sakomos pritaikytos kalbos. Keli asmenys už kalbas esą patraukti teismo atsakomybėn.“

Apyg. teismas kovo 21 d. nutarė, jog informacija apie kelių asmenų patraukimą atsakomybėn „teismo nuomone, negali sukelti viešų neramumų.“ Savo ruožtu prokuroras St. Volskis dėl nenustatytų kaltės faktų bylą kovo 31 d. nutraukė.

Konfiskavus Nr. 16, išleistas Nr. 16a su baltu ploteliu vietoj buv. informacijos ir prierašu vinjetėje: „Po konfiskavimo antra laida.“ Ir štai bene vienintelis atvejis per keliolika laikraščio gyvavimo metų: pakartotiniame numerio leidime budriems valdžios sargams užkliuvo rašinėlis, kurį pražiopsojo pirmą kartą! Tai korespondencija iš Adutiškio „Neleido paminėti Vasario 16-tos dienos“ (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 778).

Iškilmingai paminėti Tautos šventę Adutiškyje policija neleido. Iš ryto žmonės galėjo tik pamaldose dalyvauti. Iš jaunuolių, buvusių su lietuviškomis kepuraitėmis, jos atimtos. Policija neleido paminėti šventės ir Šv. Kazimiero dr-jos skyriaus susirinkime. „Tuomet žmonės susirinko į vietos lietuvišką skaityklą, pasidalino mintimis ir išsiskirstė.“ Negalėjo susirinkti žmonės ir apylinkės sodžiuose.

Dėl informacijos Apyg. teismo XII rajono viceprokurorui vasario 26 d. parašė Adutiškio policijos posto komendantas seržantas S. Liutkevičius: lietuvių spauda nuplėšusi jam garbę, rašydama, jog jis vasario 16 d. Adutiškyje sulaikė iš bažnyčios išėjusį Romualdą Buroką, nutraukė Šv. Kazimiero dr-jos kepuraitę ir nusivedė jaunuolį į policijos būstinę. Atseit, „Viln. rytojus“ kaltas pagal BK 255 str. 1 p. Kas rašė į laikraštį, Švenčionių apskr. policijai nepavyko išaiškinti. Vilniaus m. policijos Tardymo skyriaus policininko J. Piaseckio (*Piasecki*) kovo 13 d. tardomas J. Navikas aiškinosi, kad laikraštį pasirašinėja tik už 60 zl mėnesinį užmokestį, straipsnių neskaito ir pan.

Prokuroras B. Dovburas (*Dowbór*) 1935 m. gegužės 29 d. tyrimą dėl „Viln. rytojaus“ Nr. 16a nusprendė nutraukti, kadangi laikraščio kaltė nepasitvirtinusi. Apie tai pranešta ir „nuskriaustam“ Liutkevičiui.

Vilniaus m. storasta T. Velioveiskis 1935 m. birželio 17 d. prašė Apyg. teismo patvirtinti birželio 4 d. jo atliktą „Viln. rytojaus“ birželio 5 d. Nr. 44 areštą už Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto rezoliucijos išspausdinimą (*LCVA*, f. 131, ap. 5, b. 779). J. Navikas apkaltintas pagal BK 156 str.

Numeryje yra informacija apie LVLK 1935 m. gegužės 23 d. pilnumos posėdį. „... Buvo paliestas neseniai išleistas Vilniaus Apgardos Mokyklų Kuratorijos parėdymas Vilniaus ir Švenčionių lietuvių gimnazijų direkcijoms, kad jos galėsiančios priimti į gimnazijas vaikus tik iš tų tėvų, kurie pristatys joms išgautus iš valsčių ir miestų savivaldybių įstaigų pažymėjimus, jog esą lietuvių tautos.“ Vilniaus Vytauto Didžiojo ir Švenčionių Kunigaikščio Kęstučio gimnazijoms išsiųstas Mokyklų kuratorijos kovo 25 d. raštas.

Tęsinys kitame numeryje

1917 m. Lietuvių konferencijos 100-mečio ir joje dalyvavusių anykštėnų pagerbimas Anykščių krašte

Dr. Jurga ŽĄSINAITĖ-GEDMINIENĖ, Vilnius

Ankstyvą rugsėjo 16-osios rytą gausus Vilniaus anykštėnų būrys išvyko į Pagarbos ekspediciją, skirtą 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusios konferencijos 100-mečiui ir joje dalyvavusių anykštėnų atminimui pagerbti. Ekspediciją organizavo Vilniaus anykštėnų sambūris ir Pasaulio anykštėnų bendrija. Mintis pagerbti šią reikšmingą sukaktį kilo iš Anykščių krašto kilusiam Lietuvos istorikui, buvusiam Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkui prof. habil. dr. Antanui Tylai. Dar šių metų žiemą Signatarų namuose Vilniaus anykštėnų sambūryje minint Vasario 16-ąją, prof. A. Tyla perskaitė pranešimą, atkreipdamas dėmesį į tai, kad 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto paskelbimas buvo glaudžiai susijęs su 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusia Lietuvių konferencija (dar vadinama Vilniaus konferencija). Profesorius teigė, kad minint Vasario 16-osios šventę prasminga prisiminti, kuo Lietuvių konferencija buvo svarbi atkuriant modernią, demokratinę Lietuvos valstybę. Ypatingą dėmesį A. Tyla skyrė Lietuvių konferencijoje dalyvavusiems anykštėnams. Iš 222 į konferenciją atvykusių dalyvių anykštėnų būta 10 (kai kuriuose liudijimuose nurodoma 14): Juozas Baleišis (60-metis ūkininkas iš Svėdasų), Vytautas Didžiulis (Sankt Peterburgo universiteto studentas iš Griežionėlių, 35 m.), Steponas Kairys (inžinierius iš Užunvėžių, 41 m.), Juozas Mikuckis (ūkininkas iš Svėdasų, 47 m.), Juozas Okuličius (inžinierius iš Latavėnų, 40 m.), Juozapas Pavilonis (prekybininkas iš Anykščių, 47 m.), Juozas Sabalys (iš Svėdasų, mokęsis kunigų seminarijoje, 57 m.), Kazimieras Steikūnas (ūkininkas iš Kalvelių, 52 m.), Jonas Šurna (Anykščių klebonas, 52 m.), Juozas Žvirblis (iš Mikniūnų, 59 m.). Svarbu paminėti, kad 1917 m. rugsėjo 18 d. Antanui Smetonai atidarius konferenciją, pirmajam ir vėlesniems posėdžiams pirmininkavo anykštėnas Steponas Kairys. Kaip tik šio Vilniaus konferencijos dalyvio, Vasario 16-osios akto signataro, lietuviškos socialdemokratijos kūrėjo gimtinę Užunvėžius (Kurklių sen.) Pagarbos ekspedicijos dalyviai ir aplankė pirmiausia.

Į Užunvėžius pagerbti S. Kairio atvyko Vilniaus anykštėnai, vietos bendruomenė, Lietuvos kariuomenės atstovai, Anykščių r. Kurklių Stepono Kairio pagrindinės mokyklos mokiniai ir mokytojai, Kurklių seniūnas Algimantas Jurkus, Anykščių rajono meras Kęstutis Tubis, iš Anykščių krašto kilęs Lietuvos kariuomenės pulkininkas, NATO kompetencijos centrų pirmininkas Gintaras Bagdonas, Pasaulio anykštėnų bendrijos pirmininkas prof. Tomas Ladiga, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Jonas Šimėnas. Padėjus gėlių prie sodybvietėje pastatyto dekoratyvinio stogastulpio, Vilniaus anykštėnų sambūrio vadovė Regina Smetonaitė pristatė Pagarbos ekspediciją, jos tikslus, iniciatorius, dėkojo susirinkusiems. Anykščių rajono meras K. Tubis pasidžiaugė originaliu kraštiečių sumanymu organizuojant Pagarbos ekspediciją. Pabrėžė, kad anykštėnai pirmieji šitaip pagerbia 1917 m. Lietuvių konferencijos dalyvių atminimą. K. Tubis akcentavo, kad pradžią šiai gražiai iniciatyvai davė jau minėtas prof. A. Tylos skaitytas pranešimas Signatarų namuose, jo pastangos atkreipti visuomenės dėmesį į 1917 m. Lietuvių konferencijos svarbą, reikšmingą anykštėnų indėlį. Kalbėdamas apie S. Kairį, Anykščių meras paminėjo svarbų, tačiau kiek primirštą faktą, jog būsimasis Vasario 16-osios akto signataras nutiesė pirmuosius žmogiškus tiltus tarp Japonijos ir Lietuvos. S. Kairys dar 1906 m. „Dėdės“ slapyvardžiu išleido tris knygas apie Japoniją. Savo tautiečiams tekančios saulės šalį pristatė kaip sektiną pavyzdį. Užmegzti ryšiai nenutrūko ir iki šių dienų – Kurklių Stepono Kairio pagrindinė mokykla jau ne vienerius metus sulaukia svečių iš tolimosios Japonijos.

Prof. habil. dr. Antanas Tyla. Jurgos Žąsinaitės-Gedminienės nuotr.

Griežionėlėse pagerbiant V. Didžiulį. Irmos Randakevičienės nuotr.

Svarstytinų klausimų pateikė pulkininkas Gintaras Bagdonas, mėgindamas atsakyti, kiek pastangų turėjo įdėti žmonės, organizavę praeito šimtmečio pradžioje vykusią konferenciją. Ne vienas ekspedicijos dalyvis smalsavo, kokiais keliais, kokiu transportu Anykščių delegatai vyko į Vilnių.

Įdomias pastabas apie S. Kairį, jo vaikystę, mokslo kelius, net pavardę išsakė Kurklių seniūnas Algimantas Jurkus. Išties, nedaug kas žino, kad tikroji garbaus anykštėno pavardė turėjo būti visai ne Kairys, o Tumasonis. Dėl Kairio pavardės „kaltas“ kairiarankis Stepono senelis Jurgis, kurį kaime visi vadino Kairiu. Ilgainiui ši pravardė taip prilipo, kad Jurgio sūnaus, Stepono tėvo Vincento dokumentuose buvo įrašyta ir pavardė Tumasonis, ir pravardė Kairys. O krikštijant Steponą, parapijos klebonas Tumasonio pavardę visai pamiršo ir metrikų knygoje įrašė: *Steponas Kairys*.

Pagerbdamas 1917 m. Lietuvių konferencijoje dalyvavusius anykštėnus, signataras Jonas Šimėnas, prisiminė, kaip prieš 30 m. buvo atkuriama Lietuvos nepriklausomybė, ieškojo sąsajų su 1917–1918 m. patirtimis, ragino džiaugtis ir didžiuotis savo valstybe.

Pasivaišinę S. Kairio brolio Antano vaikaitės Birutės Žukauskienės spaustu sūriu ir užunvėžiečių parūpinta karšta kava, Pagarbos ekspedicijos dalyviai leidosi į senąsias, jau 100 metų neveikiančias Kalvelių (Debeikių sen.) kapines. Čia buvo pagerbtas 1917 m. Lietuvių konferencijos delegatas Kazimieras Steikūnas. Atsiminimais apie šį delegatą dalijosi jo giminaitės Jonė Vaičiūnienė ir Ona Gritėnienė. Nuoširdžius, vaizdingus moterų pasakojimus reikšmingai papildė kraštotyrininko, kultūros organizatoriaus Tautvydo Kontrimavičiaus pastabos. Paaiškėjo, kad Vilniaus konferencijos dalyvio K. Steikūno mama Petronėlė Pavilonytė buvo tikra Teklės Pavilonytės-Baranauskienės, vyskupo Antano Baranausko motinos, pusseserė. Vadinasi, K. Steikūnas ir A. Baranauskas – antros eilės pusbroliai.

K. Steikūno atminimą pagerbė ir Debeikių seniūnas Alvydas Simonavičius. Jis prisiminė Steikūnų sodybvietės paieškas, apgailestavo, kad į užmaršti grimzta garbinga krašto istorija.

Prieš pat vidurdienį Pagarbos ekspedicija pasiekė Debeikių kapines. Gėlių buvo padėta ant Juozo Žvirblio, delegato iš Mikniūnų kaimo, kapo. Šviesiais prisiminimais apie garbų senelį dalijosi delegato vaikaitis Juozas Žvirblis. Pastarojo iniciatyva prie delegato J. Žvirblio paminklo buvo pritvirtinta lentelė, informuojanti, kad toje vietoje palaidotas 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvis. Kartu su a. a. delegato vaikaičiu J. Žvirbliu dalyvavo ir patys jauniausi Žvirblių giminės atstovai. Dvylikametis Aleksas skaitė fragmentus iš Žvirblių giminės knygos.

T. Kontrimavičius pažymėjo, kad Debeikių kapinėse yra palaidoti ir kunigo, visuomenininko, draudžiamosios lietuvių spaudos platintojo, taip pat Vilniaus konferencijos dalyvio Mykolo Karoso tėvai. M. Karosas į 1917 m. vykusią konferenciją buvo deleguotas kaip Raseinių krašto krikščionių demokratų atstovas, nes 1910–1919 m. Raseiniuose atliko vikaro tarnystę. Debeikiuose būsimas kunigas praleido vaikystės ir ankstyvos jaunystės metus.

Džiaugdamiesi rudeniška giedra ir optimistinėmis anykštėnės, žinomos klimatologės dr. Audronės Galvonaitės prognozėmis, ekspedicijos dalyviai išskubėjo į Svėdasus. Prie miestelio centre pastatyto paminklo, įamžinančio kovotojų už Lietuvos Laisvę atminimą, buvo pagerbti trys iš Svėdasų krašto kilę 1917 m. Lietuvių konferencijos dalyviai: Juozas Baleišis, Juozas Mikuckis ir Juozas Sabalys. Susirinkusiuosius sveikino ir šventiškomis mintimis, atsiminimais dalijosi Svėdasų seniūnas Valentinas Neniškis, Vilniaus anykštėnas, biologijos mokslų daktaras Juozas Lapienis. Ekspedicija aplankė ir Svėdasų kapus, klausėsi delegato J. Sabalio giminaitės Virginijos Sabalytės prisiminimų.

Keliaujant į kito svarbaus Vilniaus konferencijos dalyvio Vytauto Didžiulio tėviškę Griežionėles (Andrioniškio sen.), buvo stabtelėta ir Padvarninkuose (Andrioniškio sen.). Aplankytos senosios kaimo kapinės, vadinamieji Laisvamanių kapai. Ant iškilios kalvos, Andrioniškio–Viešintų kelio rytinėje pusėje esančios kapinės – istorijos paminklas. Čia palaidotas ne tik pedagogas, gamtininkas, delegatas V. Didžiulis, bet ir jo motina rašytoja Liudvika Didžiulienė-Žmona, tėvas Stanislovas Feliksas Didžiulis, kiti artimieji. Padvarninkų kapinėse ilsisi ir knygnešys Jonas Šaučiūnas, taip pat ir jo šeima.

Griežionėlėse prie Didžiulių šeimos muziejinės sodybos ekspedicijos dalyvius pasitiko muziejininkė Jūratė Pačinskienė, Andrioniškio seniūnijos atstovai, vietos bendruomenė. J. Pačinskienė atkreipė dėmesį, kad Vytautą Didžiulį reikėtų prisiminti ne tik kaip Vilniaus konferencijos dalyvį, bet ir kaip hidrometeorologinių stebėjimų pradininką Šiaurės Lietuvoje, Biržų meteorologinės stoties steigėją ir vadovą (1923–1944 m. V. Didžiulis gyveno ir dirbo Biržuose). 1944 m. grįžęs iš Biržų į Griežionėles, V. Didžiulis įkūrė Viešintų (Anykščių r.) progimnaziją, 1944–1951 m. jai vadovavo, dirbo mokytoju. Kalbant apie jo jaunystę, dera paminėti, kad 1902–1903 m. jis tarnavo savanoriu carinės Rusijos kariuomenėje, 1903–1905 m. mokėsi Vilniaus junkerių (karo) mokykloje. 1905 m. už Kurkliuose (Anykščių r.) pasakytą „socialistišką pamokslą“ buvo kalinamas Ukmergėje, Kaune, Vilniuje, tačiau netrukus karo teismo išteisintas ir paleistas. Be kita ko, V. Didžiulis bendradarbiavo tokiuose leidiniuose kaip „Mokykla ir gyvenimas“, „Naujoji gadynė“, „Aušrinė“, „Darbo balsas“, „Biržų žinios“.

Išklausę informatyvų pasakojimą apie delegatą V. Didžiulį, ekspedicijos dalyviai sugužėjo į svetingą Didžiulių sodybą. Muziejaus šeimininkės pristatė ekspoziciją, pasakojančią apie spaudos draudimo laikotarpį, knygnešių žygdarbius, parodė priemenėje išlikusią seną spintą, kuri nuo žandarų akių slėpė įėjimą į tarpsienį (jame buvo laikoma draudžiama lietuviška spauda), vaišino gardžia čiobrelių arbata ir džiovintais obuoliais.

S. Kairio gimtinėje Užunvėžiuose. Kalba Regina Smetonaitė, šalia meras Kęstutis Tubis. Irmos Randakevičienės nuotr.

Šviesią šeštadienio popietę dar buvo aplankyta delegato Kazimiero Okuličiaus gimtinė –Latavėnai. Prisiminta, kad jis baigė Šankt Peterburgo inžinerijos institutą, kur įgijo inžinieriaus technologo išsilavinimą. 1905 m. dalyvavo revoliuciniuose įvykiuose ir už tai kalėjo Petropavlovsko tvirtovėje Sankt Peterburge. Vėliau buvo ištremtas į Rusijos gilumą. Grįžęs organizavo kelių tiesimą.

Pagarbos ekspedicija baigėsi Anykščiuose. Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje buvo pagerbtas Vilniaus konferencijos dalyvis, klebonas Jonas Šurna. Apie jo veiklą kalbėjo signataras J. Šimėnas. Dvasingais pamąstymais dalijosi ir Anykščių parapijos klebonas Petras Baniulis. Atkreiptas dėmesys, kad minimo klebono J. Šurnos iniciatyva laikinais stogeliais buvo užtaisyti Pirmojo pasaulinio karo metais nuversti Anykščių Šv. Mato bažnyčios bokštai. Taip pat susirinkusiems buvo priminta, kad Anykščių bažnyčia – aukščiausia Lietuvoje dvibokštė bažnyčia, kurios bokštai siekia net 79 m.

Lankytos ir senosios Anykščių kapinės: padėtos gėlės ir uždegtos žvakutės ant 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvio Juozapo Pavilonio kapo. Apie J. Pavilonį kalbėjo jo vaikaitė dr. Dalia Pavilonytė-Adomaitienė, minėjo jo bičiulystę su jau minėtu klebonu J. Šurna, ryšius su rašytoju Antanu Žukausku-Vienuoliu (J. Pavilonis buvo vedęs Vienuolio seserį Konstanciją Žukauskaitę).

Visą dieną trukusią Pagarbos ekspediciją reziumavo istorinė konferencija „Anykštėnai – Lietuvos Respublikos aušros liudininkai“. Konferencija buvo pradėta Lietuvos valstybės himnu, ją vedė istorikas Gintaras Ražanskas. Informatyvius, klausytojų dėmesį telkusius pranešimus skaitė prof. A. Tyla, Kovo 11-osios akto signataras Vidmantas Povilionis, istorikė, monografijų apie Vasario 16-osios akto signatarus autorė dr. Vilma Bukaitė, 1917 m. Lietuvių konferencijos delegato J. Pavilonio vaikaitė dr. Dalia Pavilonytė-Adomaitienė, Anykščių J. Biliūno gimnazijos moksleivių prezidentas Šarūnas Grigonis, profesorius T. Ladiga. Pakilią, šventišką nuotaiką kūrė ne tik įsimintinos prelegentų kalbos, bet ir patriotinės Anykščių kultūros centro vyrų ansamblio atliekamos dainos.

2017 m. rugsėjo 16-oji, skirta 1917 m. Lietuvių konferencijos 100-mečiui ir joje dalyvavusiems anykštėnams atminti, buvo prasmingai įrašyta ne tik į Anykščių krašto, bet ir į Lietuvos istorijos metraštį.

Debeikių kapinėse kalba Juozas Žvirblis. Irmos Randakevičienės nuotr.

Užunvėžiuose kalba Jonas Šimėnas. Irmos Randakevičienės nuotr.

Užunvėžiuose kalba pulk. Gintaras Bagdonas. Irmos Randakevičienės nuotr.

Raštas, įteiktas 2017 m. liepos 24 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai

DĖL GEDIMINO KALNO ŠLAITŲ TVIRTINIMO IR JO STATINIŲ ATKŪRIMO
2017 m. liepos 24 d.

Žiniasklaidoje šiuo metu įvardijamos Gedimino kalnui iškilusios dvi svarbiausios problemos:

1. Kalno šiaurės vakarų šlaito paviršinių sluoksnių didelės apimties nuošliaužos (atsiradusios 2016–2017 metais).

2. Kalno pietrytinio šlaito nuošliauža, pradėjusi ryškėti 2017m. pavasarį.

Taip pat rimčiau atkreiptas dėmesys į Kunigaikščių gotikinių rūmų sienų liekanose atsivėrusius plyšius. Be to, pastebėta, kad ties gotikinių rūmų mūrų liekanomis kalno rytinis šlaitas slenka žemyn iki 1,5 cm per metus (Nacionalinio muziejaus turimi duomenys).

Gedimino kalno šlaitų paviršiuje išryškėjusios nuošliaužos žaloja valstybės simboliu tapusio kalno įvaizdį. Jos pagaliau tapo akivaizdžios ne tik Vilniaus miesto, bet ir visos šalies vadovybei. Susigriebta greitai jas spręsti, tam skiriamos milijoninės lėšos.

Tačiau ankstesniais tyrimais nustatyta, kad Gedimino kalno vakarinis bokštas palaipsniui svyra į kalno vidinės aikštelės pusę, o tai liudija, kad šlaitas šioje vietoje nėra tvirtas, gali pradėti slinkti. Maždaug prieš 20 metų buvo projektuojami ir pradėti kalno vakarinio šlaito papėdėje esančios vakarinės atraminės sienos liekanų tvirtinimo darbai. Didesniąja dalimi buvo atkasti ir Gedimino kalno vakarinėje papėdėje stovėjusio mūrinio pastato pamatai. Šio pastato (dar vadinamo Radvilų rūmais) sienos masyviais kontraforsais, jų buvo iki 15, buvo sujungtos su kalno vakarine atramine siena. Visa tai sudarė vakarinį kalno šlaitą remiančią konstrukcinę sistemą. 1997–1999 m. atlikus dalinius kalno vakarinės atraminės sienos tvirtinimo darbus, tolimesni šią kalną remiančios konstrukcinės sistemos darbai laikinai sustojo. Mūsų nuomone, šiuo metu pradėjus rūpintis aukščiau minėtų šlaitų deformacijomis keliama būkle, nevalia užmiršti vakarinio šlaito grėsmingų problemų.

Imantis Gedimino kalno šlaitų stabilumo išsaugojimo klausimo sprendimo, būtina prisiminti Lietuvos Respublikos kultūros ministro 1999 m. kovo 6 d. Įsakymu sudarytos komisijos „Dėl Vilniaus aukštutinės ir žemutinės pilies atkūrimo panaudojimo ir priežiūros programos“ nutarimo. Komisijai vadovavo prof. A.Bumblauskas. Komisija priėjo prie bendros išvados: „Vilniaus aukštutinės ir žemutinės pilių, kaip Lietuvos valstybingumo simbolio, erdvinės tūrinės, planinės struktūros atkūrimas ir pilių reikšmę Lietuvai atitinkantis šiuolaikinis panaudojimas yra svarbus ilgalaikės valstybės kultūros politikos reiškinys...“. Taip pat Komisija siūlė: „Priimti Lietuvos Respublikos Seimui sprendimą dėl Vilniaus pilių prezentacinių valdovų rūmų atkūrimo ir visos Vilniaus pilių teritorijos ateities, numatant žemutinės ir aukštutinės pilių atkūrimą“.

Lietuvos Respublikos Seimas 2000 m. spalio 17 d. priėmė „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymą“. Šiuo metu Valdovų rūmų atkūrimo darbai jau baigiami.

Tačiau šiuo metu entuziastingai imantis Gedimino kalno išsaugojimo ir jų tvirtinimo darbų reikia neužmiršti ir 1999 m. Kultūros ministerijos komisijos nutarimo dėl visos Aukštutinės pilies atkūrimo, t. y. atkurti gotikinius Kunigaikščių rūmus, kalno aikštelės gynybinį aptvarą su neiškilusiais bokštais. Gotikinių Kunigaikščių rūmų atkūrimui yra pakankamai daug autentiškų duomenų. Jų užtenka atkurti antrojo aukšto reprezentacinei salei, taip pat užtenka duomenų atkurti nerviūrinių skliautų bendrą pobūdį, pačias nerviūras ir antrojo aukšto langų aprėminimus. Čia tas atvejis (jam reikia ruoštis iš anksto), jei ateityje bus iš tiesų imtasi atkurti Kunigaikščių rūmus. Todėl jau šiame kalno šlaitų tvirtinimo etape reikia paskaičiuoti natūroje neišlikusių rūmų dalių (sienų, perdangų ir kitų konstrukcijų) apkrovas ir jomis operuoti atliekant rytinio šlaito projektavimo darbus. Tuo pačiu principu reikia remtis projektuojant visų kitų šlaitų tvirtinimo darbus, t. y. paskaičiuoti aikštelės aptvaro neišlikusių dalių būsimas apkrovas.

Mūsų manymu, Gedimino kalno išsaugojimo ir ateityje neišliksiančių jo statinių atkūrimo klausimus spręsti turėtų specialistų grupė, sudaryta aukščiausiu vyrausybiniu lygiu.

Priedas: Lietuvos Kultūros ministro 1999-03-06 įsakymu Nr. 65 sudarytos komisijos „Dėl Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilies atkūrimo, panaudojimo ir priežiūros darbų programos“ siūlymas.

Draugijos „Pilis“ Pilių mokslinės tarybos pirmininkas
dr. Napoleonas Kitkauskas
Pilių mokslinės tarybos narys dr. Romas Batūra
Draugijos „Pilis“ pirmininkė Danutė Ulvydienė
Narys-steigėjas Edmundas Kulikauskas

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTRO 1999 03 06 ĮSAKYMU NR. 65 SUDARYTOS KOMISIJOS „DĖL VILNIAUS AUKŠTUTINĖS IR ŽEMUTINĖS PILIŲ ATKŪRIMO, PANAUDOJIMO IR PRIEŽIŪROS DARBŲ PROGRAMOS“ SIŪLYMAS

Komisijos nariai, susipažinę su atliktais bei 1999 m. numatomais atlikti Vilniaus pilių tyrimų ir tvarkymo darbais, įvertinę įvairių organizacijų ir piliečių nuomones dėl Vilniaus reprezentacinių Valdovų rūmų atkūrimo ir apsvarstę alternatyvius siūlymus, priėjo prie bendros nuomonės: Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių, kaip Lietuvos valstybingumo simbolio, erdvinės tūrinės, planinės struktūros atkūrimais ir pilių reikšmę Lietuvai atitinkantis šiuolaikinis panaudojimas yra svarbus ilgalaikės valstybinės kultūros politikos reiškinys, o Valdovų rūmų atkūrimas – tinkamiausias būdas išsaugoti ir eksponuoti surastas Valdovų rūmų liekanas.

Valdovų rūmų liekanų būklė turi būti nuolat stebima ir vykdomi avarinės būklės likvidavimo darbai.

Tam, kad valstybinė kultūros politika būtų sėkmingai vykdoma, komisija siūlo:

1. Priimti Lietuvos Respublikos Seimui sprendimą dėl Vilniaus reprezentacinių Valdovų rūmų atkūrimo ir visos Vilniaus pilių teritorijos ateities, numatant Žemutinės ir Aukštutinės pilių atkūrimą. Sprendime pažymėti Vilniaus pilių svarbą šalies istorijai ir kultūrai, valstybingumui, modernios tautinės ir pilietinės savimonės ugdymui.

2. Parengti Valdovų rūmų, taip pat ir visų Žemutinės ir Aukštutinės pilių perspektyvinę tyrinėjimo ir atkūrimo programą su darbų atlikimo eiliškumo grafiku. Programoje turi būti numatyta:

2.1. Tyrimų ataskaitų suvestinė, turimos medžiagos inventorizacija, tyrimų ekspertizė; remiantis ekspertų išvadomis sudarytas tyrimų perspektyvinis planas, paminklotvarkos sąlygų analizė ir projektavimo sąlygų parengimas.

2.2. Vilniaus pilių teritorijos specialusis planas su kultūros vertybių tvarkymo ir apsaugos reikalavimais.

2.3. Vilniaus pilių teritorijos detalusis planas su plačiai aprašytais reglamentais ir Valdovų rūmų panaudojimo pagal funkciją programą.

3. Parengti Valdovų rūmų atkūrimo projektą ir jo realizavimo grafiką.

4. Nustatyta tvarka atlikti statybinius Valdovų rūmų atkūrimo darbus.

Vilnius, 1999 m. balandžio 29 d.

A. Bumblauskas – komisijos pirmininkas
A. Degutis – komisijos pirmininko pavaduotojas
A. Gaižutis
J. Glemža
A. Katilius
N. Kitkauskas
B. Kulnytė
K. Labanauskas
K. Pempė
A. S. Pilypaitis
E. Purlys
N. Bučiūtė
M. Michelbertas
A. Gučas
E. Stulpinienė

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254
Pagėgių r. sav.
Mob. tel. +370 656 18551
El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Martyno Jankaus muziejus

Muziejaus adresas:
Martyno Jankaus g. 5
Bitėnai, Lumpėnų sen.
Pagėgių sav. LT-99265

Muziejaus darbo laikas:
Antradienis–Penktadienis 8.30–17.00
Šeštadienis 8.30–16.00
El. paštas: m.jankausmuz@gmail.com
Tel. 844142736
Mob. tel. +370 6 561 5021

Muziejus laikraštyje Nr. 19 (489)

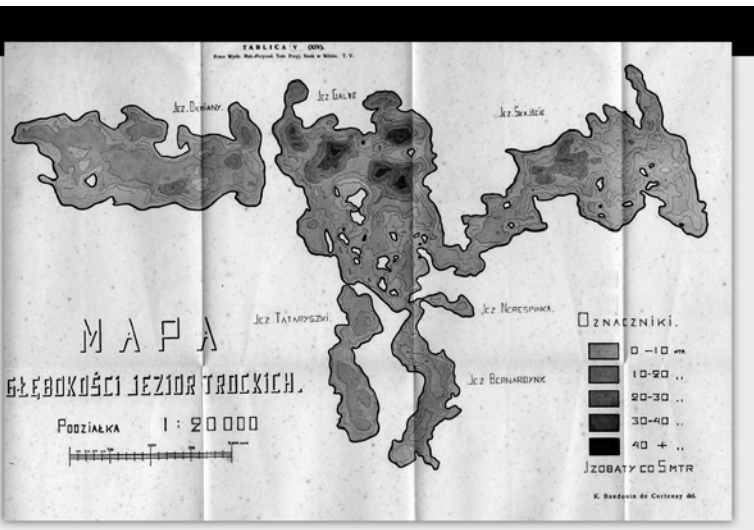
Pirmieji Trakų ežerų gylio matavimai

Trakų miestas įsikūręs pusiasalyje (anksčiau buvusi sala), kurį supa Lukos (Bernardinų), Nerespinkos, Galvės, Skaisčio ir Totoriškių ežerai. Visi ežerai tarpusavyje susiję ir tyvuliuoja tame pačiame absoliutiniame aukštyje, todėl juos galime vadinti „Trakų ežerynu“. Šiam ežerynui taip pat priskirtas ir šalia esantis, savarankiškas Akmenos ežeras. Be jau minėtų ežerų, aplink Trakus dar yra apie trisdešimt mažesnių ar didesnių ežerų. Trakų apylinkių reljefas gana jaunas, susiformavęs po paskutinio ledynmečio, pasibaigusio daugmaž prieš 10 000 metų. Ilgus šimtmečius aplink ežerus gyvenę žmonės žinojo ežerų ir salų pavadinimus, jų žuvis, o apie ežerų gylį galėjo tik nutuokti.

Išsamiau Trakų ežerynas pradėtas tyrinėti tik XX a. I pusėje. Trakų istorijos muziejaus raštijos rinkinyje saugoma Romano Kongielio (*Roman Kongiel*) ir Eugenijaus Rakovskio (*Eugeniusz Rakowski*) leidinys „Pomiary jeziór Trockich“ (*Trakų ežerų gylio matavimai*). Tai yra R. Kongielio hidrologijos tema parašytas diplominis darbas filosofijos magistro laipsniui gauti 1928 m. Apie knygos bendraautorių duomenų rasti nepavyko.

R. Kongielis gimė 1904 m. Vilniuje. 1923 m. baigė Lelevelio gimnaziją, 1923–1929 m. studijavo Stepono Batoro universitete Matematikos gamtos fakultete. Vėliau ten pat dirbo mokslinį darbą. Jo atliktų paleontologinių tyrimų rezultatai turėjo pasaulinę reikšmę. R. Kongielis buvo biometrinių tyrimų pradininkas, surinko didžiulę (apie 10 tūkst.) fosilijų kolekciją, kuri saugoma Žemės muziejuje Varšuvoje. 1929 m. baigė studijas, o 1935 m. įgijo geologijos ir geofizikos daktaro mokslinį laipsnį. Po karo išvyko į Lenkiją, dėstė Torunės universitete, vėliau vadovavo paleontologijos katedrai. Buvo daugelio geologinių ir zoologinių organizacijų ir draugijų narys. Mirė 1960 metais, palaidotas Varšuvoje.

R. Kongielis su pagalbininkais Trakų ežeryno hidrologinius tyrimus atliko žiemą. Tyrėjai Totoriškių, Lukos (Bernardinų), Nerespinkos, Akmenos, Skaisčio ir Galvės ežerus padalino į kvadratus, kuriuos sudarė horizontalios ir vertikalios linijos, viena nuo kitos nutolusios 60 metrų atstumu. Jų susikirtimo vietose gręžtose eketėse matuotas gylis. Pagal statistiką vienam vandens telkinio hektarui teko 2,71 atliktų matavimų. Kartu su gylio matavimais buvo surinkti dumblo, ežerų grunto ir augalijos pavyzdžiai. Tačiau šie tikslumu nepasižymėjo, nes keliamas vandas nebuvo stabilus, dažnai vanduo dalį mėginių išplaudavo ir likdavo tik fragmentai. Atliekant tyrimus buvo apskaičiuotas Trakų ežeryno plotas. Jų skaičiavimais Trakų ežerynas užima 1120 ha arba 11,20073 kvadratinius kilometrus. Išmatuotos ežero kranto linijos. Pasitelkus įvairias formules apskaičiuota apytikrė ežerų vandens kubatūra, salų plotas ir vidutinis ežerų gylis. Matavimų metu nustatytas didžiausias ežerų gylis: Totoriškių ežere – 20 metrų, Bernardinų ir Nerespinkos ežeruose – 20,3 metrų, Akmenos ežere – 30,2 metrų, Skaisčio ežere – 32 metrai, Galvės ežere – 46,75 metrai. R. Kongielio atlikto darbo tikslumą patvirtina tai, kad jo pateikti duomenys nesiskiria nuo tų, kuriuos galime aptikti šiuolaikiniuose informacijos šaltiniuose.

Trakų ežerų gylio žemėlapis. Iš 1928 m. R. Kongielio rašyto darbo „Pomiary jezior Trockich“. Spaudai parengė O.Ševeliov.

Raštijos rinkinio saugotoja
Danutė Pavilonienė

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Kitas numeris išeis 2017 m. spalio 28 d.

Voruta®
Visos prekių ženklo teisės saugomos

9 771392 067018

Prenumeratos indeksai 0135, 0136

Redakcinė kolegija:
Dr. Arūnas Bubnys, prof. habil. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą *Lietuvos valstybės kūrėjai – Vasario 16-osios akto signatarai.*

Laiškams: **„Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel./faks. (8 528) 51 266,**
El. paštas: **vorutosfondas@voruta.lt**, **voruta@voruta.lt**. **vorutosfondas@gmail.com**
Interneto svetainė **www.voruta.lt.**

© **Voruta, 2017.** Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VšĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

© Voruta, 2017. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt aštuntieji leidimo metai.
Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, a.s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorė Aušra Virvičienė.
Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 51 266, „Tele2“ mob. (8 605) 11117.
Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117.
Spausdino AB spaustuvė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.

Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), **Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11 117)**, Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravska (buhalterė, tel. (8 603) 11 117, tel./faks. (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Valentinas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych-Šochienė (publicistika), Martynas Buivys (internetas).